

PROMOVISANJE ODGOVORNOSTI
PREKO ONLAJN MEDIJA

EVROPA SVE BLIŽE, A REFORME JOŠ NA ČEKANJU

Projekat:

Promovisanje odgovornosti preko onlajn medija

Evropa sve bliže, a reforme još na čekanju

Projekat:
Promovisanje odgovornosti preko onlajn medija

EVROPA SVE BLIŽE, A REFORME JOŠ NA ČEKANJU

Izdavač:
Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG)

Za izdavača:
Milka Tadić Mijović

Autori/ke:
Maja Boričić, Tijana Lekić, Jovo Martinović, Predrag Nikolić,
Andrea Perišić, Kristina Radović, Đurđa Radulović, Milka Tadić Mijović

Dizajn:
Dragan Lučić

Prevod:
Željana Đurović, Maja Nenezić, Jovana Popović

Podgorica: 2025.

**PROMOTING ACCOUNTABILITY
THROUGH ONLINE MEDIA**
**PROMOVISANJE ODGOVORNOSTI
PREKO ONLAJN MEDIJA**

OVAJ PROJEKAT JE PODRŽAN OD STRANE
NACIONALNE ZADUŽBINE ZA DEMOKRATIJU (NED)

THIS PROJECT IS SUPPORTED BY THE
NATIONAL ENDOWMENT FOR DEMOCRACY (NED)

NED | NATIONAL
ENDOWMENT
FOR
DEMOCRACY
SUPPORTING FREEDOM AROUND THE WORLD

7	Uvod
8	Štite investitore umjesto državu
14	Stranci investiraju najviše u nekretnine, ne podstiču razvoj
19	Postaje li Crna Gora sve više zavisna od Srbije
25	Gotovo trećina Crne Gore u inostranstvu
31	Gradani plaćaju skoro 150 miliona eura više
38	U mreži vladajuće većine
42	Režimi se mijenjaju, ali je Glosarij nedodirljiv
48	Zakone ne poštuju, prirodu ne štite
52	Institucije ne štite vodoizvorište Bolje sestre
59	Veliki poslovi sa kumom, Bemaksom, Blažom
63	Svake godine, u svakom pogledu, sve više nazadujemo
69	Ponudio najmanje novca i dobio posao
73	Umjesto rješenja, podstiču se konflikti
79	Zaključci i preporuke konferencije: „Crnogorski pravni okvir, strana ulaganja i strateški ciljevi zemlje”

UVOD

U elektronskoj publikaciji Evropa sve bliže a reforme još na čekanju objedinjen je dio istraživanja koja su nastala tokom višegodišnjeg projekta Promovisanje odgovornosti preko onlajn medija, koji je Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) realizovao uz podršku National Endowment for Democracy (NED) iz Vašingtona. Pored istraživanja, u publikaciji se nalaze i zaključci i preporuke sačinjeni nakon konferencije Crnogorski pravni okvir, strana ulaganja i strateški ciljevi zemlje, koja je u završnoj fazi projekta okupila veliki broj stručnjaka i donosilaca odluka.

Cilj ovog projekta bio je jačanje odgovornog izvještavanja o ključnim politikama neophodnim za tranziciju Crne Gore ka funkcionalnoj demokratiji.

Tokom dvogodišnjeg istraživanja bavili smo se različitim temama – od karaktera stranih investicija, preko problema partijskog zapošljavanja, do pitanja održivog razvoja i sveobuhvatnih reformi neophodnih za učlanjenje Crne Gore u Evropsku uniju. Kao što se može vidjeti i iz sadržaja ove publikacije, iako zemlja ispunjava dio zadataka koje joj je postavio zvanični Brisel i sve je bliže Evropskoj uniji, stvarna tranzicija zemlje ka punoj demokratiji kasni zbog izostanka temeljnih reformi i političke volje.

BILATERALNI INVESTICIONI UGOVORI:

Štite investitore umjesto državu

/// Đurđa Radulović/Predrag Nikolić //////////////////////////////////////

Zaključivanje bilateralnih sporazuma o ekonomskoj saradnji, poput saradnje u oblasti razvoja infrastrukture, nekretnina, turizma, telekomunikacija, e-uprave, pa i ulaganja u zdravstveni sektor, moraju biti u skladu sa EU propisima i nacionalnim zakonodavstvom koje poštuje principe transparentnosti, slobodne konkurencije, nediskriminacije i jednakog tretmana ponuđača”, kaže za Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) Gordana Đurović, profesorica Ekonomskog fakulteta.

Sagovornici CIN-CG upozoravaju da bi i novi planirani sporazumi mogli izazvati ozbiljnu štetu

Ako Crna Gora nastavi da potpisuje sporazume koji zaobilaze sistem javnih nabavki, rizikuje gubitak kredibiliteta, odlaganje pristupanja EU i narušavanje sopstvenog pravnog poretka, čime bi bila direktno ugrožena njena pozicija, ugled i ekonomska sigurnost, upozoravaju stručnjaci

odredbama, koje ne štite interes Crne Gore, već isključivo interes investitora, kao što je to bio slučaj sa Sporazumom sa Ujedinjenim Arapskim Emiratima (UAE) o saradnji u oblasti turizma i razvoja nekretnina.

Vlada Crne Gore je tokom ljeta ove godine, nakon potpisivanja spornog sporazuma sa UAE, pripremila još četiri sporazuma. U julu i junu pripremila dva sporazuma sa Vladom Mađarske: Predlog za vođenje pregovora i zaključivanje sporazuma o saradnji u oblasti razvoja infrastrukture i Predlog sporazuma o saradnji u obla-

sti telekomunikacije. U junu je načinjen i Predlog sporazuma sa Vladom Ukrajine o obezbjeđenju servisa za elektronsku upravu, kao i Predlog osnove

za vođenje pregovora i zaključivanje sporazuma između Vlade Crne Gore i Vlade Republike Francuske o realizaciji prioritetnih projekata u Crnoj Gori. Za sada nijedan od ovih nacrti nije potpisan.

Planirani sporazumi sadrže problematične odredbe poput onih iz Sporazuma sa UAE, kojima se ukidaju domaći i evropski zakoni o konkurenciji i transparentnim procesima. Skupština Crna Gore je ove sedmice završila raspravu o davanju saglasnost na dva međudržavna sporazuma sa Mađarskom i Francuskom. Problemizovano je to što će ovi sporazumi omogućiti kompanijama iz Francuske i Mađarske da bez tendera rade neke od naših kapitalnih projekata.

Sporazum sa Mađarskom koji se odnosi na razvoj željezničke infrastrukture i razvoj auto-puta, sadrži odredbu, kao i u sporazumu sa UAE, koja predviđa da se mađarske privredne kompanije kao glavni izvođači i operateri mogu anagažovati direktno bez „potrebe za javnim nabavkama, u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom Crne Gore”.

I ugovor sa Ukrajinom pominje da nema potrebe za sprovođenjem javnih nabavki, odnosno tendera za elektronsku upravu. Kako se navodi u predlogu sporazuma posao oko elektronske uprave „neće biti ni u jednoj od strana, a posebno u Crnoj Gori, predmet javne nabavke, javnog tendera, postupka javnog takmičenja ili bilo kog drugog postupka definisanog u nacionalnom zakonodavstvu Ukrajine i Crne Gore nakon ratifikacije Sporazuma”.

Vlada Crne Gore je sa Francuskom predvidjela sporazum koji se odnosi na realizaciju prioritetnih projekata. Oblasti u kojima će se definisati saradnja su projektovanje i izgradnja novog univerzitetskog kliničkog centra u Podgorici kao i drugi projekti iz zdravstva, razvoj i modernizacija elektroenergetске mreže, digitalna transformacija, izgradnja saobraćajne infrastrukture... Predviđeno je da budući sporazum detaljno reguliše izvore finansiranja koje Francuska i njene institucije,

poput francuske Agencije za razvoj (AFD) mogu obezbijediti za realizaciju projekata.

Svaki zaključen međunarodni sporazum koji predviđa direktno ugovaranje sa stranim kompanijama, bez primjene postupaka javnih nabavki propisanih domaćim zakonodavstvom i pravnom tekovinom Evropske unije, nije u skladu sa obavezama Crne Gore kao države kandidata za članstvo u EU, kaže Đurović.

„Crna Gora bi trebalo da sve međunarodne sporazume u oblastima turizma, nekretnina i infrastrukture zaključi u okviru postojećih zakonskih procedura, uz puno poštovanje principa javne odgovornosti, transparentnosti i tržišne konkurencije”, objašnjava Đurović.

EU bi mogla kazniti Crnu Goru zbog nedozvoljene državne pomoći

Crna Gora je do sada potpisala 27 bilateralnih ugovora. Međutim, praksa izostanaka tenderskih postupaka i nepoštovanje zakona o konkurenciji

nijesu bili uobičajeni postupci prilikom potpisivanja ranijih ugovora, objašnjava za CIN-CG Maja Kostić-Mandić, profesorica međunarodnog prava na Univerzitetu Crne Gore. „To definitivno nije uobičajena praksa u ovim ugovorima koje je Crna Gora do sada potpisivala. Ni u sporazumima koje UAE potpisuju sa drugim zemljama nisam naišla na nešto slično, naprotiv, koliko se sjećam gledala sam njihove najnovije, kao onaj sa Indijom, gdje nema pomena o ukidanju konkurencije“ objašnjava Maja

Kostić, profesorica Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore (UCG).

Davanje posebnih pogodnosti investitorima može se smatrati oblikom nedozvoljene državne pomoći, a na osnovu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju EU, objašnjava Kostić-Mandić. „U ovom kontekstu posebno je značajan slučaj braće Micula gdje je Opšti sud Evropske unije našao da

Gordana Đurović,
Foto Boris Pejović

je Rumunija bila odgovorna za povredu bilateralnog sporazuma prema švedskom investitoru braći Micula rumunskog porijekla, jer je prilikom pristupanja Uniji ukinula državnu pomoć koju je bila obećala tom ulagaču, a zatim, kada mu je isplatila naknadu prema arbitražnoj odluci, Evropska komisija je protiv Rumunije pokrenula postupak zbog povrede pravila o nedozvoljenoj državnoj pomoći“, navodi Kostić. „Sličan scenario bi mogao da zadesi i Crnu Goru nakon što postane zemlja članica EU“, objašava Kostić-Mandić, dakle da plati i investitoru, a i EU zbog kršenja njenih pravila.

„Sporazum o saradnji u oblasti turizma i razvoja nekretnina sa UAE je atipičan međunarodni sporazum, jer je u osnovi ovog sporazuma neravnoteža u obavezama strana ugovornica, što predstavlja i njegov osnovni nedostatak sa aspekta interesa Crne Gore“, objašnjava Kostić-Mandić. Sadržaj navedenih odredbi Sporazuma nedvosmisleno ukazuje na to da se ovdje faktički prenosi dio nacionalnog suvereniteta na stranu vladu, jer je predviđeno da ona bitno utiče na identifikovanje i kvalifikovanje projekata kao strateških i od javnog interesa za Crnu Goru, objašnjava ova pravnik.

„Ovdje treba imati u vidu i izrazitu ekonomsku nejednakost strana ugovornica. Na osnovu Sporazuma se za Vladu UAE ne uspostavljaju ‘čvrste’ obaveze, čije bi neispunjenje moglo dovesti do njene pravne odgovornosti, a jedina ‘obaveza’ UAE je da podstiče investitore, dok Crna Gora preuzima velike, međunarodne obaveze, u odnosu na nepoznatog investitora, a radi se o obavezama zbog čijeg neispunjenja investitori obično tuže državu na osnovu bilateralnih sporazuma o zaštiti investicija“, objašnjava Kostić-Mandić.

Prema riječima Kostić-Mandić, više njenih kolega iz regiona, a na osnovu neformalne razmjene mišljenja ukazalo na nedostatak zaštite interesa Crne Gore u Sporazumu. „Postavlja se pitanje da li je, uopšte, neko od pravnika ko je stručan, a ne zastupa isključivo interese UAE bio u prilici

da pročita tekst ovog sporazuma prije njegovog potpisivanja“, kaže Kostić-Mandić.

Sporni sporazum sa UAE, kao ni četiri planirana sporazuma ne sadrže klauzulu o najpovlašćenijoj naciji koja je predviđena bilateralnim sporazumima (BiT), koje je Crna Gora prethodno potpisivala sa drugim državama. „Crnu Goru obavezuje 15 bilateralnih sporazuma, a svi sadrže klauzulu o najpovlašćenijoj naciji, koja predviđa da ulagači mogu da se pozivaju na nju ako je država dala nekom drugom bolji tretman, npr. dozvole, dobijanje posla bez tendera ili slično“, ističe Kostić-Mandić. Tako sada nakon sporazuma sa UAE i drugih koji su u pripremi, a kojima su predviđene velike po-

vlastice za investitore iz ovih zemalja, može doći do sporova i sa investitorima iz država sa kojima smo ranije potpisali BIT-ove koji sadrže klauzulu o „najpovlašćenijoj naciji“, jer se investitori iz tih zemalja mogu pozvati na ovu klauzulu i tužiti Crnu Goru, što su recimo oni morali da idu na tender, ili što nijesu mogli da se prijave za investicije koje su ekskluzivno date nekom iz UAE, ili sutra i Mađarske. Crna Gora bi, dakle, mogla imati milionske rashode, zbog mogućih investicionih arbitraža, pa bi samo odbrana države na sudovima mogla stajati milione, a to su nepovratna sredstva bez obzira na ishod, kaže Kostić-Mandić.

Nema ni klauzule o „uskraćivanju pogodnosti“ investitorima koji krše zakon

„Ni u jednom sporazumu koji je do sada potpisala nema Klauzula o uskraćivanju pogodnosti (engl. Denial of Benefits Clause)“, kaže u razgovoru za CIN-CG Časlav Pejović, profesor na Pravnom fakultetu Kjušu Univerziteta (Japan) i stručnjak za pravo stranih ulaganja.

Klauzula o uskraćivanju pogodnosti je odredba u sporazumima, posebno onim koje se tiču investicija, koja omogućava državi da investitorima iz trećih zemalja uskrati zaštitu ili beneficije koje su inače predviđene tim sporazumom, ukoliko inve-

Maja Kostić Mandić,
foto: UCG

stitor ne ispunjava uslove vezane za nacionalnost ili stvarnu povezanost sa zemljom potpisnicom sporazuma.

Pejović navodi primjer Holandije jedna od država sa najviše potpisanih bilateralnih sporazuma. „Mnoge kompanije osnivaju filijale u Holandiji samo da bi iskoristile povoljnosti sporazuma. Da bi mogli nekoga da tuže. Bio je primjer američke kompanije, koja se bavila infrastrukturom vode. Kako SAD i Bolivija nemaju taj sporazum, a Holandija i Bolivija imaju, Amerikanci su otvorili kompaniju u Holandiji i tužili su Boliviju. Ima dosta takvih primjera”.

Bilateralni sporazumi su zapravo jedna vrsta nasilne politike, objašnjava Pejović. „Danas se odnosi moći uspostavljaju ovom vrstom ‘sile u rukavicama’ umjesto topovima i oružjem”, kaže ovaj ekspert.

Postoje slučajevi enormnih odštetnih zahtjeva od strane kompanija, a obično siromašne zemlje stradaju, objašnjava Pejović. Tako je Ekvador koja je jedna od najsitimašnjih zemalja, morala da plati preko milijardu dolara jednoj američkoj kompaniji, zbog sporazuma koji nije vodio računa o državnim interesima.

Pejović tvrdi da ne može da razumije zašto se u više sporazuma koje je Vlada Crne Gore potpisala ili predložila tokom 2025. krši ustavno načelo konkurentnosti. „To je u potpunosti u suprotnosti sa Ustavom“, kaže Pejović.

Iz Vlade tvrde da je Sporazum u potpunosti su usklađeni sa Ustavom Crne Gore i obavezama koje proizilaze iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) sa Evropskom unijom. S druge strane iz Delegacije EU su upozorili da „u skladu sa zakonodavstvom EU i Crne Gore o javnim nabavkama, kao i u skladu sa Reformskom agendom, Crna Gora ostaje u obavezi da u potpunosti primjenjuje principe jednakog tretmana, nediskriminacije i transparentnosti prilikom sprovođenja svih ugovora i sporazuma koji budu zaključeni u okviru sporazuma o saradnji sa UAE”.

Pejović objašnjava da „ne postoji garancija

da sa potpisivanjem sporazuma naša država ima neke beneficije. Države koje nemaju sporazume mogu biti vrlo uspješne u privlačenju stranih investitora. Primjer je Brazil koji je peta zemlja u svijetu po stranim investicijama, a imaju samo par važećih sporazuma. Mi imamo 27 sporazuma, ali nemamo investicija”, kaže Pejović.

Bilo više postupaka u prošlosti

Crna Gora je do sada potpisala 27 BIT, prema sajtu Ujedinjenih nacija UNCTAD, na kome se može naći precizna statistika o BIT za svaku državu.

Od potpisanih ugovora 24 je na snazi. Ugovor koji je 2010. potpisan sa BLEU – Belgijsko-luksemburškom ekonomskom unijom nikada nije stupio na snagu, sporazum koji je Jugoslavija potpisala sa Poljskom 1979. raskinut je, a više nije aktivan ni sporazum koji je bivša država potpisala 1974. sa Francuskom.

Država Crna Gora do sada se suočila sa više tužbi stranih investitora.

Holandska kompanija MNSS and RCA je 2012, na osnovu BIT-a Jugoslavije sa Holandijom, tužila Crnu Goru. Zbog povrede prava vezane za upravljanje nikšičkom Željezarnom, ova kompanija je tražila odštetu od preko 100 miliona eura. Međunarodni centar za rješavanje međunarodnih sporova u Parizu utvrdila odgovornost države ali nije dodijelila odštetu kompaniji.

Zbog nedostatka jurisdikcije odbijena je i tužba CEAC Holdings Limited sa Kipra iz 2014. godine. Kompanija CEAC ruskog milijardera Olega Deripaske, bivšeg Vladinog partnera u KAP-u i Boksitima, je pokrenula arbitražni postupak u vezi s navodnim kršenjem Ugovora o poravnanju za Kombinat aluminijuma koji je potpisan 2009. godine. Odštetni zahtjev je bio vrijedan 100 miliona eura.

Medusa iz Velike Britanije tužila je Crnu Goru 2015. godine, tužba je odbijena. Spor o istražnim

Časlav Pejović,
foto: privatna arhiva

pravima u oblasti nafte i gasa u području Prevlaka; investitor je tvrdio da su državne mjere narušile njihova prava.

Odbijanje tužbe od strane arbitraže uslijedilo je i sljedeće godine 2016. u čuvenom slučaju Olega Deripaske protiv Crne Gore. Investitor je tvrdio da je došlo do eksproprijacije i obezvrijeđivanja investicije (boksit, aluminij) putem raznih intervencija države i zato tražio stotine miliona odštete.

Adiko banka je 2017. tužila Crnu Goru na osnovu BIT-a potpisanog sa Austrijom. Tužba je pokrenuta zbog zabrane promjene hipoteka vezanih uz švicarski franak, nakon promjene zakone 2015. Tužba je od strane arbitraže odbijena, uz konstataciju da država može u nekim slučajevima donositi regulatorne promjene koje utiču na investitore, ako su promjene legitimne i zakonite

Dvije tužbe protiv države CG su još u toku. Prva je tužba Duška Kneževića i njegove kompanije Atlas iz 2020. Tvrdi da je država ugrozila njihovo poslovanje, odštetni zahtjev je čak 500 miliona.

Ove godine švajcarska kompanija Tara Resources pokrenula je međunarodnu arbitražu protiv Crne Gore nakon što je Vlada lani raskinula ugovor o koncesiji za eksploataciju rude u rudniku Brskovo kod Mojkovca. Najavljeni odštetni zahtjev iznosi 300 miliona eura.

Nezavisna Crna Gora je prvi bilateralni sporazum potpisala sa Finskom 2008. godine, a zatim sa Danskom, Katarom i Srbijom (2009), Maltom i Makedonijom 2010, Azerbejdžanom (2011), Turskom i UAE (2012) i Moldavijom (2014). Na snazi je i više ugovora koje je Crna Gora potpisivala dok je bila u okviru bivših država.

Crvene zastavice

U praksi javnih nabavki, postoje brojni pokazatelji koji mogu ukazivati na moguće nepravilnosti, poznati kao „crvene zastavice”, objašnjava profesorica Đurović. Među najčešćima su situacije kada se u konkurentskom postupku pojavi samo

jedan ponuđač, što može ukazivati na ograničenu konkurenciju ili namještanje tendera. Neobično kratki rokovi za dostavljanje ponuda često sugerišu da je nabavka unaprijed „prilagođena” određenom ponuđaču, dok izuzetno visoke cijene u odnosu na tržišne standarde mogu biti znak dogovora ili nedostatka konkurencije.

Takođe, učestale izmjene ugovora nakon njihove dodjele, naročito one koje povećavaju vrijednost ugovora ili mijenjaju obim posla, predstavljaju ozbiljan signal za provjeru. Na sumnju upućuju

i nesrazmjerno strogi ili neodgovarajući uslovi kvalifikacije, koji favorizuju pojedine firme, kao i učestalo ponavljanje istih dobitnika ugovora u postupcima koje sprovodi ista institucija. Prepoznavanje ovih „crvenih zastavica” ključno je za jačanje transparentnosti, sprječavanje korupcije i zaštitu javnog interesa u trošenju budžetskih sredstava.

I Evropska unija koristi takozvani „sistem crvenih zastavica”, i to na više nivoa – od Evropske komisije i tijela poput OLAF-a

(Evropske kancelarije za borbu protiv prevara), preko Evropskog revizorskog suda, do nacionalnih agencija i tijela za javne nabavke u zemljama članicama. Ovaj sistem, koji može biti potpuno automatizovan, zasniva se na analizi podataka, algoritmima za prepoznavanje nepravilnosti i savremenim e-nabavkama koje omogućavaju praćenje i analizu postupaka u realnom vremenu. Cilj je jasan – spriječiti zloupotrebe javnih sredstava, povećati transparentnost i konkurenciju, te ojačati odgovornost i povjerenje u sistem javnih nabavki.

Severna Makedonija je jedna od prvih zemalja Zapadnog Balkana koja je razvila i primijenila ovakav automatizovani sistem crvenih zastavica u javnim nabavkama. Sistem je razvijen uz podršku civilnog sektora i međunarodnih aktera, poput SIGMA inicijative, Open Contracting Partnershipa-a i Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD). Zasniva se na analizi otvorenih podataka sa nacionalne platforme za e-nabavke, što omogućava ranije otkrivanje nepravilnosti i

Miloš Vuković,
foto Boris Pejović

veću kontrolu nad trošenjem javnih sredstava.

EU je zvanično, u pisanoj formi pregovaračke pozicije, pozvala Crnu Goru da obezbijedi pravovremeno usvajanje planiranih aktivnosti, kao i njihovu efikasnu i dosljednu primjenu, te će pomno pratiti sprovođenje preuzetih obaveza.

„Sporazum Crne Gore sa UAE isključuje primjenu zakonskog okvira iz oblasti javnih nabavki, čime se izbjegava zakonom propisana obaveza raspisivanja tendera za poslove vrijedne više milijardi eura. Time se derogira princip jednakog pristupa tržištu, što otvara ozbiljan prostor za zloupotrebe i netransparentno upravljanje javnim sredstvima”, kaže za CIN-CG ekonomski analitičar Miloš Vuković. On daje poređenje – za nabavke roba i usluga u vrijednosti od 8.000 do 25.000 eura, odnosno radova od 40.000 eura, zakon propisuje javnu objavu poziva kroz elektronski sistem nabavki i rok za dostavljanje ponuda od najmanje tri dana. „U slučaju projekta vrijednog više milijardi eura, predviđa se potpuno isključenje iz ovog sistema, što je s aspekta dobrog upravljanja i evropskih standarda – neprihvatljivo”, naglašava Vuković.

Kolonijalna doktrina

Profesor Pejović navodi da je prvi međudržavni sporazum koji se odnosio na investicije potpisan između Pakistana i Zapadne Njemačke 1959. godine. Nakon njega je uslijedilo donošenje konvencije iz 1964. o arbitraži za međunarodna ulaganja.

Do 90-ih godina prošlog vijeka broj sporazuma na svjetskom nivou je bio ispod 500. Sve se mijenja padom Berlinskog zida. „Do tada su zemlje socijalizma bile restriktivne, gledale su na strana ulaganja kao na nužno zlo. To je bilo i kod nas i u istočnom bloku, da stranci ne mogu imati preko 49 odsto, potrfolio je morao biti u državnom vlasništvu. Nakon pada Berlinskog zida vidjelo se da je kapitalizam dominantan i te kočnice su pale i buknuo je neoliberalni kapitalizam”, objašnjava Pejović.

Svjetska banka i MMF promovisali su ideju da su bilateralni sporazumi karta za zemlju blagostanja. „Samo potpišite bilateralne sporazume

i to će privući strane investitore. Postoje dvije teorije o stranim ulaganjima. Prva je ta pozitivna iza koje stoje Svjetska banka, MMF i Bijela kuća to je bio takozvani Vašingtonski koncezus. Svjetska banka još uvijek promoviše da su strana ulaganja pozitivna, da će zemlje imati uspjeh i doživjeti procvat. A na drugoj strani imamo teoriju da sa stranim ulaganjima dolazi politička nesigurnost, da razvijeni investiraju zastarjele tehnologije siromašnijim zemljama, da ne vode računa o ekologiji i o ljudskim pravima. Postoji i srednja teorija, nju promovišu Ujedinjene nacije, u kojoj se traži neki balans između ove dvije krajnosti”, kaže Pejović.

Objašnjava da su pod uticajem tih opijajućih priča o blagostanju, mnoge zemlje potpisale bilateralne sporazume sa razvijenim državama. Ti sporazumi su išli vrlo često u korist investitora. Ono što mnoge zemlje nijesu odmah shvatile jeste rizik koji nose sporazumi. „Nekad se potpisivanjem sporazuma država odriče svog suvereniteta. To znači da može biti tužena, ne samo od države, nego i od investitora. To je ta ambrela klauzula, iako je to sporazum dvije države, ako država priustane da se svojevrijem odriče suvereniteta to znači da investitori mogu da te tuže”, navodi Pejović.

Negdje oko 2008. bilo je skoro tri hiljade bilateralnih ugovora u svijetu, a krenulo se sa 400 početkom 90-ih. Onda je taj trend počeo da pada, dosta je zemalja odustalo od takve regulative.

„Ono što se desilo počev od 2005. da su zemlje kao što je SAD promijenile sadržaj tih sporazuma jer su osjetile da sa ulaskom investitora iz Kine, Indije i oni sami mogu biti tužene“ kaže Pejović. Tako su Amerikanci počeli sa unošenjem klauzule ‘regulatori pauer’ koja daje pravo državi da donosi propise u određenim oblastima i da može da se zaštititi i da sporazumi ne nose posljedice. Ova se klauzula obično odnosi na zaštitu životne sredine, zdravlja, bezbjednosti i navedeni se taksativno u sporazumima sa stranim državama. „Suština je da ako se donese neki propis pa to bude na štetu stranih investitoru, država nema odgovornosti. To su Amerikanci prije 20 godina, 2005. počeli da uvode”, objašnjava Pejović i dodaje da i EU ima mehanizme zaštite i plan da se uvede poseban sud za strana ulaganja.

Iskustva drugih kod nas ne važe.

NEDOVOLJNO SE ULAŽE IZ ZEMALJA ČLANICA EU I NATO:

Stranci investiraju najviše u nekretnine, ne podstiču razvoj

/// Đurđa Radulović/Predrag Nikolić //////////////////////////////////////

Tokom prošle godine vodeći strani investitori u Crnu Goru bile su Srbija, Rusija i Turska, čija ulaganja zbirno čine više od trećine ukupnih stranih direktnih investicija (SDI) u 2024. Iz ove tri zemlje uloženo je oko 318 miliona od ukupno 889 miliona SDI. Ulaganja iz zemalja Evropske unije (EU) znatno su manja, i iznose svega 250,5 miliona.

„Dubina procesa integracija nije se odražavala na promjenu profila investitora, pa na vrhu liste ne dominiraju zemlje EU. To je statistika iza koje se krije mnogo prostora za istraživanja“, kaže u razgovoru za Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) Gordana Đurović, redovna profesorka Ekonomskog fakulteta, nekadašnja

Investitori iz Srbije, Rusije i Turske prednjačili su u Crnoj Gori lani. Profili zemalja iz kojih se najviše ulaže nije usklađen sa evroatlantskim ciljevima Crne Gore. Strani investitori nezadovoljni ambijentom i uslovima za ulaganja, Vlada bez strategije

ministarka za evropske integracije.

Trend ulaganja iz zemalja van zapadnog bloka nastavljen je i nakon obnove nezavisnosti, 2006. i deklarisanja priključenja u EU i NATO za ključne prioritete. Od tada do danas, u Crnu Goru se sli- lo preko 14,6 milijardi direktnih stranih investicija (SDI). Od toga je 10 zemalja uložilo najviše, oko devet milijardi, a među njima su

samo četiri članice i EU i NATO (EU), uz Turski koja je dio NATO saveza.

Među prvih deset stranih ulagača od zemalja EU našle su se Italija, Austrija, Kipar i Njemačka, čije ukupno ulaganje iznosi nešto preko tri milijarde.

Prvo mjesto po SDI zauzima Rusija, sa preko dvije milijarde, koja je svake godine od nezavi-

Zemlja*	Priliv SDI
Ruska Federacija	2.067.812.251
Švajcarska	1.099.197.661
Italija	1.054.593.732
Srbija	1.025.011.964
Austrija	730.741.382
Kipar	622.893.351
Njemačka	613.324.140
Ujedinjeni Arapski Emirati	574.945.104
Turska	548.174.241
Azerbejdžan	543.084.012
Holandija	534.326.274
Velika Britanija	532.713.416
Mađarska	467.389.142
Slovenija	438.176.636
SAD	418.080.882
Norveška	263.538.704
Bosna i Hercegovina	193.060.555
Luksemburg	188.654.246
Djevičanska Ostrva (Britanska)	184.294.952
Panama	173.257.627
Top 20 ukupno	12.273.270.271
Ukupan priliv SDI	14.772.767.759

SDI po zemljama porijekla, tabela načinjena na osnovu podataka CBCG

snosti bila među prvih pet ulagača. Za njom slijede Švajcarska, Italija i Srbija, od kojih je iz svake uloženo nešto preko milijardu. U prvih deset su i Turska, kao i Ujedinjeni Arapski Emirati (UAE) i Azerbejdžan, svaka sa preko pola milijarde ulaganja.

Ukupna ulaganja zemalja EU od 2006. do danas čini manje od polovine ukupnog SDI, tj. 6,1 milijardi.

Iz kabineta premijera Milojka Spajića kažu za CIN-CG da su neki od najznačajnijih projekata u Crnoj Gori realizovale kompanije iz EU, kao što je podmorski energetska kabl između Crne Gore i Italije, koji je realizovala italijanska kompanija Terna, te da veliki broj predstavništava stranih

kompanija sa sjedištem u Srbiji indirektno investiraju u Crnu Goru.

Nadalje, tvrde da se, shodno putu ka EU, u budućnosti očekuje veći priliv investicija iz država zapadne Evrope.

„Uslijed globalnih dešavanja tokom posljednjih nekoliko godina, zabilježen je pad interesovanja investitora iz Rusije, paralelno sa porastom interesovanja investitora iz EU i drugih država, te se ne možemo saglasiti sa konstatacijom da u Crnu Goru ne ulažu razvijene države EU”, tvrde iz kabineta.

Međutim, podaci iz prošle godine, koje smo naveli na osnovu statistike Centralne banke Crne Gore (CBCG), demantuju te tvrdnje, jer su Srbija, Rusija i Turska i dalje vodeći strani direktni investitori.

Iz poreskih rajeva dolazi mnogo novca

U prvih 20 najvećih investitora u Crnu Goru od nezavisnosti su i poreski rajevi – Djevičanska Ostrva sa 184 miliona i Panama sa 173 miliona. A kada se na te cifre dodaju prihodi i sa nekih drugih sličnih adresa (Barbados, Bahami, Belize, Džerzi, Mauricijus, Sejšeli, Gibraltar, Bahrein, Kajmanska Ostrva, Maršalska Ostrva...) oni prelaze 600 miliona eura. Samo to je više nego što je u Crnu Goru od nezavisnosti uložila recimo Njemačka, koja je jedna od najvećih investitora iz EU. Ulaganja iz netransparentnih zona su zapravo daleko veća, jer ovdje nijesu uračunate of-šor kompanije koje dolaze sa Kipra, Velike Britanije, Holandije ili nekih drugih zemalja, jer nijesu dostupni podaci koliko je ulaganja sa ovih destinacija došlo iz of-šor firmi, a koliko od kompanija sa transparentnom vlasničkom strukturom.

„To ulaganje preko of-šor kompanija može da ukazuje na skrivanje vlasnika kapitala ili porijekla kapitala. Takođe i domaći kapital može osnovati firmu u zemljama koje važe za poreski raj, a potom, osnovati firmu u Crnoj Gori koja će se potom oporezivati po nižoj stopi u matičnoj kompaniji. U ovim slučajevima, od presudne je važnosti nadzor Poreske uprave”, kaže za CIN-CG Zarija Pejović, ekonomski analitičar.

Nadzora za orgomni kapital koji je ulazio u

Crnu Goru uglavnom nije bilo. Investicije skrivenih vlasnika više su uticale na enormno bogaćenje pojedinaca nego na dobrobit društva i građana. Investiranje preko of-šor kompanija su koristili često i crnogorski građani, koji su i tako skrivali tragove sumnjivo stečenog kapitala i legalizovali ga u zemlji.

Globalnu istragu o of-šor finansijskim poslovima pod nazivom Pandora papiri vodio je Međunarodni konzorcijum istraživačkih novinara (ICIJ) sa partnerima iz 117 zemalja. Baza procurjelih podataka sadrži skoro 12 miliona dokumenata koja su prikupljena iz registara zemalja Britanskih Djevičanskih Ostrva, Paname, Belizea, Kipra, Ujedinjenih Arapskih Emirata, Singapura, Velike Britanije, Švajcarske i tako dalje.

Ova afera iz 2021. još uvijek nije dobila pravosudni epilog u Crnoj Gori. U Panama papirima se pominju bivšu premijer i predsjednik države Milo Đukanović i njegov sin Blažo koji su 2012. godine sklopili tajne ugovore o upravljanju imovinom skrivajući se iza mreže kompanija iz Velike Britanije, Švajcarske, Britanskih Djevičanskih Ostrva, Paname i Gibraltara.

Ne ulaže se u razvoj zemlje

Nije samo problem odakle novac dolazi. Gordana Đurović ističe da, ni po strukturi, investicije ne ukazuju na aktivno ulaganje u realni sektor, a time i razvoj zemlje, što predstavlja izazov, jer se Crna Gora od nezavisnosti gotovo u potpunosti oslanjala na rast i razvoj od SDI. „Neto priliv SDI bio je prosječno oko 14 odsto BDP-a godišnje, što govori o modelu razvoja zasnovanom pretežno na

privlačenju SDI, dok izostaje izvozna orijentacija, posebno u robnom izvozu”, objašnjava za CIN-CG profesorica Đurović.

Međutim, iako se od nezavisnosti SDI bliži cifri od 15 milijardi, od čega su neto SDI gotovo 10 milijardi, ta su sredstva nedovoljno korištena za razvoj, objašnjava Đurović.

Struktura investicija od nezavisnosti pokazuje da je najviše novca otišlo u nekretnine, 32,9 odsto, ulaganje u realni sektor je iznosilo je 31,6 odsto, dok je 30,6 odsto SDI otišlo u interkompanijski dug, odnosno pozajmljivanje novca lokalnim kompanijama od strane matičnih firmi iz inostranstva, što predstavlja ulaganja koje ne povećavaju osnovni kapital.

Zarija Pejović objašnjava da učešće interkompanijskog duga u SDI u iznosu od 30,6 odsto, što upućuje na to da matične firme, umjesto da vrše dokapitalizaciju kćerki firmi u Crnoj Gori radije ih kreditiraju i na taj način kroz rashode za kamatne stope umanjuju oporezivu dobit, a time smanjuju i poresku obavezu prema Crnoj Gori na dobit pravnih lica.

Ulaganja u nekretnine prelaze polovinu ukupnog SDI u 2023. i 2024. što je zabrinjavajući trend, s obzirom da Crna Gora ne diverzifikuje privredni sektor i ne podstiče izvoz, kažu sagovornici CIN-CG. „Iz Srbije stižu zdravija ulaganja, jer dio novca ide u realni sektor – dakle podstiče se razvoj zemlje, dok novac iz Rusije uglavnom ide u nekretnine, što zamrzava razvoj“, navodi Đurović.

„Efekat investicija u nekretnine na priveredni rast izražava se u uvećanju potrošnje. Ovo dovodi do rasta cijena nekretnina, što opet otežava domaćem stanovništvu kupovinu nekretnina i za osnovne, egzistencijalne potrebe“, kaže Pejović.

Iz kabineta premijera međutim tvrde da investicije u nekretnine mogu donijeti korist društvu. „One ne predstavljaju nužno i negativan uticaj na ekonomiju, posebno kroz rast građevinskog sektora, povećanje turističkih, poslovnih, stambenih kapaciteta i rast potrošnje povezan sa kupovinom nekretnina, što su generalno investicije sa bržim po-

Struktura	Ukupan priliv	Učešće (%)
Investicije u kompanije i banke	4.662.553.015	31,6
Interkompanijski dug	4.515.359.060	30,6
Nekretnine	4.865.284.910	32,9
Ostalo	729.570.774	4,9
Ukupan priliv	14.772.767.759	

Struktura SDI, tabela sačinjena na osnovu podataka CBCG

vratom u odnosu na investicije u realni sektor.” Kako navode, ovakva ulaganja doprinose zapošljavanju, jačanju pratećih djelatnosti i povećanju budžetskih prihoda kroz poreze i takse. „Takođe, potrebno je istaći da je ova vrsta ulaganja, dominantno kroz program ekonomskog državljanstva, podstakla ubrzani razvoj sjevernih opština, posebno opštine Kolašin”, naglašavaju za CIN-CG iz kabineta premijera.

Međutim, prema upozorenjima više stručnjaka, arhitekata i prostornih planera projekat ubrzane urbanizacije Kolašina doveo je do devastacije ovog grada i okoline, a jedan od razloga bio je upravo institut ekonomskog državljanstva. Ubrzana urbanizacija, dovela je i do devastacije drugih vrijednih prostora u zemlji.

Ulaganje u kompanije manje nego tokom kovid krize 2020.

Posljednje dvije godine SDI je značajno opao, nakon uspona 2021. i 2022, a naročito je izražen pad ulaganja u kompanije i banke. I prošle i 2023. godine ulaganje u domaće kompanije bilo je manje nego u godini kovid krize – 2020. kada je iznosilo 123 miliona. Ukoliko se na to doda inflacija u odnosu na 2020. podaci su zaista zabrinjavajući. Tako je 2020. ulaganje iznosilo 123,8 miliona, godinu kasnije značajno više 215 miliona, a i u 2022. je zabilježen rast od 219, 4 miliona, da bi u 2023. došlo do ogromnog pada – iz inostranstva uloženo je svega 95,2 miliona. Lani se stanje malo poravilo, ali bilo je svega 113,9 miliona ulaganja u kompanije, što je gotovo duplo manje nego u 2023. godini.

I dok se ulaganje u kompanije značajno smanjilo, analiza podataka CBCG pokazuje da ulaganje u nekretnine nije opalo – posljednje tri godine kretalo se u prosjeku oko 450 miliona godišnje.

„Analiza priliva SDI u Crnoj Gori pokazuje trend smanjenja u posljednjem periodu, uz

Miloško Spajić
foto: gov.me

promjene u samoj strukturi investicija. Naime, dolazi do opadanja investicija u kompanije i banke, dok se porast dešava u sektoru nekretnina. Ovaj signal se odražava na slabljenje investicione atraktivnosti Crne Gore, na koju je uticala i politička nestabilnost u zemlji”, navodi se u Bijeloj knjizi Savjeta crnogorskih stranih investitora iz 2024.

Trend rasta ulaganja bio je naročit u postpandemijskom periodu i nakon agresije Rusije na Ukrajinu.

U prvoj godini invazije 2021, SDI je porastao i približio se cifri od milijardu. Naredne, 2022. godine ta brojka je bila preko milijardu. Međutim 2023. i 2024. SDI je iznosio manje od 900 miliona.

„Crnoj Gori treba više ulaganja u kompanije a manje u nekretnine, jer samo takva ulaganja imaju održiv i mjerljiv efekat na razvoj lokalnih zajednica i zemlju u cjelini“, ističe Đurović.

Prema podacima iz više različitih izvora, stranih državljana koji su privremeno pronašli dom u Crnoj Gori ima oko 100.000. Međutim, važno je napomenuti da povećana potrošnja i dolazak stranih državljana nijesu pokrenuli značajne investicije u realnom sektoru, kao ni otvaranje novih radnih mjesta, ističu sagovornici CIN-CG.

Istraživanje BIRN-a iz 2023. pokazalo je da 64 odsto od gotovo šest hiljada kompanija koje su u Crnoj Gori otvorili ruski državljani nakon invazije na Ukrajinu, ima samo jednog zaposlenog, a preko 20 odsto nema registrovanih radnika osim

	Ulaganje u domaće banke i preduzeća u milionima eura	Prodaja nepokretnosti u Crnoj Gori u milionima eura
2020.	123,8	116,3
2021.	215	278
2022.	219,4	448,2
2023.	95,2	463,3
2024.	113,9	455,3

Struktura SDI 2020.- 2024, podaci CBCG

osnivača. Budžet Crne Gore je od ovih kompanija tokom prve godine agresije Rusije na Ukrajinu imao prihod od svega 4,8 miliona eura, pokazalo je ovo istraživanje BIRN-a.

Vlada bez strateške vizije

Iz Spajićevog kabineta kažu za CIN-CG da je prioritet Vlade da usmjeri ulaganja investitora, naročito stranih, u realni sektor crnogorske privrede. Međutim, prema riječima Đurović per-
cepcija investicione zajednice je da je Crna Gora kao i ostale zemlje Zapadnog Balkana, država gdje sigurnost za privatnu imovinu i ulaganja nije dovoljno snažna. Državi ne ide u prilog ni manjak kontrole stranih investitora, nedostatak brzog reagovanja u slučaju lošeg poslovanja i kršenja ugovora, kršenje rokova realizacije investicija i tako dalje, dodaje ona.

„U više navrata, istakli smo da su potencijali Crne Gore za strana ulaganja, a time i razvoj i diverzifikaciju ekonomije, neupitni i značajni. Međutim, za njihovu potpunu valorizaciju, neophodno je osigurati predvidivi i transparentni poslovni ambijent. Poštovanje i jačanje principa vladavine prava je nužno kako bi se osigurao predvidivi i stimulišući poslovni ambijent”, istakli su za CIN-CG iz Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori. Oni navode da godinama ukazuju na to, ali da se indeksi ne popravljaju.

Iz Vlade pak za CIN-CG ističu Crna Gora aktivno preduzima korake za jačanje ekonomske stabilnosti, otvaranja novih radnih mesta i povećanja konkurentnosti. Kako kažu rade na rješavanju izazova u tom procesu, a to su dostupnost kvalifikovane radne snage, razvoj infrastrukture, rješavanje pitanja zaštite životne sredine i restitucije zbog kojih su, kako navode, neke investicije u realnom sektoru stopirane. Kako navode, rade na unapređenju zakonodavnog okvira ne bi li se stvorila povoljnija investiciona klima.

Međutim, Svjet stranih investitora u Crnoj

Gori smatra da suštinski problemi ostaju, uprkos, prividnom napretku u periodu nakon pandemije, kako se ističe u njihovoj publikaciji Bijela knjiga za 2024. „Reformski koraci koje preduzima Vlada Crne Gore nedovoljni su i neadekvatni za suočavanje sa ozbiljnim izazovima koji ugrožavaju održivost crnogorske ekonomije”, navodi se u publikaciji. Ističe se da je rast BDP-a kojim se Vlada hvali, baziran na rasta plata i penzija, a ne na povećanju produktivnosti iz proizvodnje i investicija, što ne doprinosi dugoročnom razvoju.

Stabilizacija javnih finansija je takođe posljedica potrošnje strana, a ne stvarnih strukturnih reformi. Navodi se i da je povećanje minimalnih plata upitne održivosti – jer se ne oslanja na rast realnog sektora.

Bijela knjiga navodi i da je: „ekonomija bez strateške vizije, zavisna od potrošnje; alarmantan deficit u trgovinskoj razmjeni od 14 odsto, odnosno manjak izvoza, inflacija koja je bila iznad prosjeka EU 2022. i 2023 koja je otežala opstanak malih i srednjih preduzeća,

naročito u nerazvijenim regionima, te problem pretrpanog javnog sektora koji je najveći poslodavac u zemlji, manjak diversifikacije djelatnosti i preveliko oslanjanje ekonomije na turizam.“

U Bijeloj knjizi nalaze se i preporuke za hitno djelovanje: razvoj poljoprivrede, prerađivačke industrije, tehnoloških sektora, smanjenje prekomjernog zapošljavanja u javnom sektoru, pružanje podrške malim i srednjim preduzećima, naročito u manje razvijenim regionima kao što je sjever i kreiranje povoljnog ambijenta za produktivne SDI.

Ako bi se nešto od ovog ispunilo i struktura SDI bila bi značajno povoljnija za realni sektor i cjelokupne ekonomske prilike u zemlji.

Zarija Pejović
foto: privatna arhiva

INOSTRANE INVESTICIJE U NAŠOJ ZEMLJI:

Postaje li Crna Gora sve više zavisna od Srbije

/// Đurđa Radulović/Predrag Nikolić //////////////////////////////////////

Srbija je u posljednje tri godine, po podacima Centralne banke Crne Gore (CBCG), na prvom mjestu po prilivu stranih direktnih investicija (SDI) u Crnoj Gori.

U prvih devet mjeseci 2024. iz te zemlje investirano je 92 miliona eura. Prošle, 2023, Srbija je ovdje bila vodeći investitor sa 125 miliona, a i 2022. sa 137 miliona ulaganja. Te, 2022. godine, srpske investicije su naglo skočile – za gotovo pet puta u odnosu na 2020, kada su iznosile svega oko 27 miliona. Do 2020. Rusija bila vodeća po prilivu SDI u Crnoj Gori.

Stručnjaci za Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) kažu da je sve veće ulaganje iz Srbije posljedica tradicionalnih istorijskih veza, ali i činjenice da je u Srbiji sve više internacionalnih investitora koji iz te zemlje

Od promjene vlasti 2020, sjeverni susjed postao je vodeći po prilivu stranih direktnih investicija, broju kompanija registrovanih ovdje, a u vrhu je i po prihodima od turizma i po doznakama

ulažu i u region.

Među nekim ekspertima postoji određeni nivo bojazni da bi dominacija ulaganja iz Srbije mogla da bude i neka vrsta strategije zvaničnog Beograda i političkih aspiracija da se Crna Gora učini ekonomski zavisnom od većeg susjeda. Međutim, stručnjaci ističu da nije problem što toliki novac dolazi iz Srbije, već što Crna Gora nema osmišljenu strategiju

ekonomskog razvoja, diverzifikovanu privredu, što nije krenula sa strukturnim reformama, smanjila korupciju i time privukla različite investitore.

„Ekonomski odnosi između Srbije i Crne Gore su istorijski snažni. Dominacija Srbije kao jednog od glavnih izvora SDI, od kojih više od polovine 51,4 miliona, odlazi na sektor nekretnina, ukazuje na važnost ove zemlje za crnogorsku ekonomiju

ju“, kaže za CIN-CG Miloš Vuković, ekonomski analitičar.

Međutim, tvrdi Vuković, trendovi opravdano otvaraju i pitanja o zavisnosti i dugoročnoj održivosti. „Možemo govoriti o određenom nivou ekonomske zavisnosti Crne Gore od Srbije. Kapital iz Srbije dominira u nekretninama, gdje dolazi do rasta cijena, što otežava dostupnost stambenog prostora lokalnom stanovništvu. Takođe, veliki broj kompanija iz Srbije u Crnoj Gori plasira svoje proizvode, tu su i doznake i dominacija turista iz te zemlje, što ukazuju da crnogorska ekonomija u značajnoj mjeri zavisi od srpskog tržišta“, kaže Vuković i dodaje da sve to stvara ranjivost Crne Gore na ekonomske i političke promjene u Srbiji.

Na listi CBCG o direktnim stranim investicijama za 2024, nakon Srbije slijedi Rusija (80 miliona), zatim Turska (75,8 miliona), Njemačka (57 miliona), Švajcarska (41 miliona). U prvih deset su i Sjedinjene Američke Države (SAD), Ujedinjeni Arapski Emirati (UAE), Kipar, Velika Britanija i Hrvatska.

Četvrtina inostranog ulaganja u kompanije došla iz Srbije

Najviše novca iz Srbije ove godine uloženo je u nekretnine 51,4 miliona, dok su investicije u kompanije i banke iznosile 25,3 miliona.

Do septembra ove godine u domaća preduzeća je uloženo iz inostranstva oko 100 miliona, od čega su ulaganja iz Srbije najveća i čine četvrtinu. I ulaganje ruskih investitora u domaće kompanije je značajno, sa preko 19 miliona. Tako da gotovo polovina ovih ulaganja odlazi dolazi od srpskog i ruskog kapitala. Ulaganja drugih zemalja u naše kompanije znatno su manja.

Prema podacima Monstata, od 851 filijale stranih preduzeća koja posluju u Crnoj Gori, najviše je u vlasništvu državljana Srbije – 179, što je 21 odsto od ukupnog broja. Kompanije iz Srbije su lani ovdje ostvarile i najveći promet gledano po zemljama, oko 718 miliona eura.

To je 28 odsto ukupnog prometa stranih filijala na crnogorskom tržištu, koji je 2023. iznosio oko dvije i po milijarde.

Te kompanije zapošljavaju i veliki broj radnika. Srpske filijale u Crnoj Gori su najvećim brojem zaposlenih su Idea sa 1.733 radnika, Aroma koja ima njih 1.224 i Mtel – 483 zaposlena.

Po broju stranih filijala u Crnoj Gori, za Srbijom slijede: Turska sa 83, Bosna i Hercegovina (BiH) 33, Slovenija i Velika Britanija sa po 32 filijale. Najveće promete nakon Srbije ostvarila su preduzeća iz Švajcarske – 297,4 miliona (11,6 odsto), Slovenije – 261,3 miliona, UAR – 146,6 (5,7 odsto) i Kipra – 144, 9 miliona (5,6 odsto).

Srbija je bila dominantna po učešću stranih filijala i prometa i prije promjena 2020. Prema podacima Monstata 2019. najveći broj stranih filijala dolazio je iz Srbije – 134 od ukupno 464 filijale, što je bilo gotovo 30 odsto od ukupnog broja, a srpske filijale su i tada ostvarivale najveći promet od filijala gledano po stranim zemljama. Međutim, primjetno je i da je broj stranih filijala u Crnoj Gori nakon 2020. znatno porastao.

Srbija je treća po redu kada je u pitanju broj aktivnih poslovnih subjekata u stranom vlasništvu, sa 2.140 poslovnih subjekata, što je 11,6 odsto od ukupnog broja. Najveći broj aktivnih poslovnih subjekata u stranom vlasništvu, prema zemlji porijekla, je iz Turske (27 odsto), te Rusije (oko 23 odsto)

„Činjenica da su investicije koje potiču iz Srbije najzastupljenije u Crnoj Gori, može se objasniti tradicionalnim vezama između Crne Gore i Srbije, te kulturno-ekonomskim sličnostima koje opredeljuju investitore iz Srbije da ulažu u Crnu Goru“, objašnjava za CIN-CG ekonomski analitičar Zarija Pejović.

U crnogorskoj javnosti bilo je riječi o ulaganja Srbije u državne kompanije poput Elektroprivrede Crne Gore (EPCG) ili Luke Bar, ali za sada do toga nije došlo. Iz Srbije se još ne ulaže ni u ključne infrastrukturne projekte, što bi moglo dovesti da se znatnije,

Mila Kasalica
foto: privatna arhiva

Godina/ Pozicija	Priliv iz Srbije	Odliv iz Srbije	Neto efekat iz Srbije	Priliv iz ostalih zemalja	Odliv iz ostalih zemalja	Neto efekat iz ostalih zemalja
2021 u mil €						
Nove investicije	27,2	3,5	23,7	187,8	3,1	184,7
Nekretnine	36,8	28,1	8,7	243,2	59,8	183,4
Međukompanjski i ostali SDI	11,9	10,7	1,2	421,1	241,0	180,1
UKUPNO	75,9	42,3	33,6	852,1	303,9	548,2
2022 u mil €						
Nove investicije	19,1	8,1	11,0	200,3	3,9	196,4
Nekretnine	54,2	45,8	8,4	396,6	80,0	316,6
Međukompanjski i ostali SDI	63,7	39,7	24,0	417,8	191,5	226,3
UKUPNO	137,0	93,6	43,4	1.014,7	275,4	739,3
2023 u mil €						
Nove investicije	13,3	9,3	4,0	81,8	15,6	66,2
Nekretnine	80,4	48,6	31,8	385,5	109,2	276,3
Međukompanjski i ostali SDI	31,6	25,1	6,5	269,8	220,7	49,1
UKUPNO	125,3	83,0	42,3	737,1	345,5	391,6
9/2024 u mil €						
Nove investicije	25,3	1,8	23,5	74,7	5,6	69,1
Nekretnine	53,0	37,9	15,1	269,8	75,5	194,3
Međukompanjski i ostali SDI	14,1	17,6	- 3,5	221,9	146,7	75,2
UKUPNO	92,4	57,3	35,1	566,4	227,8	338,6

Tabela ; Priliv i odliv novca po zemljama: Izvor CBCG, izdvojila Mila Kasalica

preko ekonomskog učešća, utiče i na političke prilike.

„O političkom uticaju kroz investicije možemo govoriti u slučaju ulaganja u javnu infrastrukturu od strateškog značaja kao što su energetske potencijali, no takvih vrsta investicija, odnosno prodaje javne-imovine ulagačima iz Srbije prema mojim informacijama za sada nema“, objašnjava Pejović.

Srbija prva i po odlivima, ali i turistima i doznakama

„Srbija je istovremeno i prva po odlivima iz Crne Gore, što potvrđuje da u ovom međudonosu ni jedna ekonomija nije na gubitku i/ili u riziku u vezi ulaganja“, ističe za CIN-CG ekonomistkinja Mila Kasalica. Iz godine u godinu, do trećine ukupnih priliva iz Srbije ostaje u Crnoj Gori, objašnjava ona.

Srbija je najveći spoljnotrgovinski partner Crne Gore u uvozu i izvozu, podaci su Monstata prema kojima je iz Srbije uvezeno robe u iznosu od 396 miliona eura, a izvezeno 98,8 miliona od januara do jula 2024. Međutim, izvoz iz Crne Gore opada

iz godinu u godinu, što predstavlja pad konkurentnosti Crne Gore i na ovom polju, upozorili iz Fidelity Consultinga ranije ove godine.

Kako objašnjava Kasalica, podaci potvrđuju da u ovom međudonosu ni naša ni srpska ekonomija nijesu na gubitku i/ili u riziku u vezi ulaganja. „To dokumentuje dosta dobrog o crnogorskoj ekonomiji: ne treba zanemariti upornu atraktivnost i značajne potencijale dok privrednici sarađuju, jer crnogorska ekonomija je uvožno zavisna i izvozno uslužno orjentisana“, kaže Kasalica.

Naš turizam prilično zavisi od dolaska posjetilaca iz Srbije, ali i od doznaka iz te zemlje. Tokom protekle godine najviše noćenja ostvarili su turisti iz Rusije (23,6 odsto), a odmah potom i Srbije (21,5 odsto), zatim Bosne i Hercegovine (BiH), njih (8,5

odsto). Posjeta njemačkih turista tokom prošle godine bio je u blagom padu u odnosu na 2022. godinu – svega 4,9 odsto.

Prema podacima Fidelity Consultinga 2021. je u Crnoj Gori priliv po osnovu doznaka fizičkih lica iznosio 794 miliona dolara. Najviše novca je stiglo iz Srbije (390 miliona dolara ili 54 odsto ukupnih doznaka), zatim Njemačke (153 miliona dolara ili 21 odsto) i Sjeverne Makedonije (50 miliona dolara ili sedam odsto).

Iz CBCG su kazali za CIN-CG da ne vode evidenciju o prilivu doznaka po zemljama, već samo ukupni iznos. Crna Gora prema podacima Svjetske banke je jedna od država koje imaju najveći udio ličnih doznaka iz inostranstva u bruto domaćem proizvodu (BDP) od čak 10, 9 odsto za 2023. godinu. Od zemalja regiona, samo Kosovo ima veće učešće ličnih doznaka u BDP-u, 17, 6 odsto. Učešće doznaka u BDP-u Srbije je 7,7.

Nekretnine ne doprinose razvoju

Struktura stranih direktnih investicija (SDI) ukazuje na opadanje ulaganja u produktivne sektore. Ubjedljivo najveća strana ulaganja u Crnoj

Godina/ Zemlje u mil. €		Srbija	Ruska Federacija	Zapad (EU, SAD, Australija, Kanada)	Ostali (Turska, Emirati, Kina, Ukrajina i dr)	UKUPNO
sept.24	Priliv	92,3	80,9	293,7	190,7	657,6
	Odliv	57,2	16,5	146,1	65,3	285,1
	NETO	35,1	64,4	147,6	125,4	372,5
2023	Priliv	125,3	112,6	408,3	216,1	862,3
	Odliv	83,0	23,3	235,8	86,6	428,7
	NETO	42,3	89,3	172,5	129,5	433,6
2022	Priliv	137,0	127,2	563,5	324,0	1.151,7
	Odliv	93,6	27,5	203,1	44,9	369,1
	NETO	43,4	99,7	360,4	279,1	782,6
2021	Priliv	76,0	192,0	474,2	185,9	928,1
	Odliv	42,4	25,6	172,3	106,1	346,4
	NETO	33,6	166,4	301,9	79,8	581,7

Tabela: Strane investicije po zemljama. Izvor CBCG, izdvojila Mila Kasalica

22

Gori otpadaju na kupovinu nekretnina od strane državljanina drugih zemalja. I Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD) je 2021. u Strategiji za Crnu Goru (2021– 2026) istakla da iako je SDI u Crnoj Gori po glavi stanovnika veliki, najviše otpada na nekretnine.

I ove godine je do septembra oko polovina ukupnih SDI otišlo je na kupovinu nekretnina, dok je 2023. od uložених 862,3 miliona čak više od pola – 463,3 miliona otpalo na nekretnine. Lani su opet najviše novca u nekretnine 78,3 miliona uložili kupci iz Srbije. Potom slijede investitori iz Rusije sa 55,9 miliona ove vrste ulaganja, iz Turske od ukupno 85,3 miliona, 51 milion je otišao za nekretnine. Od njemačkih 72,8 miliona preko dvije trećine, preko 51 milion, je otišlo u nekretnine. Od ukrajinskih ulaganja koja su počela da rastu nakon invazije na tu zemlju, najveći dio novca, preko 15 miliona, je otišao u nekretnine.

„Investicije koje su prisutne u Crnoj Gori su se po pravilu realizovale u sektor nekretnina. Nije sve otišlo u stanove, došlo je i do izgradnje novih hotela što je pozitivno za razvoj turizma. No, opet, ove investicije su se ostvarile tamo gdje postoji ‘prirodna renta’, kao što je atraktivna morska obala. Kako su prirodni resursi kao što je zemljište neobnovljivi, postavlja se pitanje njihove održivosti“, kaže Pejović.

Po neto efektu najviše investicija sa Zapada

Kasalica ističe da je prema neto efektu, odnosno razlici između odliva i priliva, najviše investicija iz zapadnih i razvijenih zemalja, Evropske unije (EU), Kanade, Australije, SAD.

U Strategiji EBRD za Crnu Goru napominje se konitnuirana saradnja sa EU, uključujući niz Instrumenata za pristupnu pomoć (IPA), te da kao ključna važnost ostaje doprinos donatora kroz mehanizme kao što je Investicioni okvir za Zapadni Balkan (WBIF).

Crna Gora ostaje privlačna, kako za EBRD, tako i za Evropski investicionu banku (EIB) i Svjetsku banku. Za našu zemlju je imao otvorena vrata i Abud Dabi fond, kao i tekući OPEC fond, podsjeća Kasalica i naglašava da su ta iskustva trebalo da nauče lidere državne administracije transparentnosti i kako se privlače kredibilni investitori kroz „političke, institucionalne i strukturne reforme u Crnoj Gori“.

Bez strateških promjena nema privlačenja zdravih investicija

Sagovornici CIN–CG se slažu da bi Crna Gora trebalo da diverzifikuje strane investicije i da jače

ulaganje u privredu. Korupcija i netransparen-
tnost vlasti ostaju velike prepreke. Bez strateških
promjena, zemlja ostaje nedovoljno atraktivna
za zapadni kapital, čime propušta priliku za du-
goročni razvoj i ekonomsku stabilnost, navodi
Vuković.

„Zapadne kompanije traže stabilnost, inova-
tivne sektore i predvidivo poslovno okruženje, ali
Crna Gora se pretežno oslanja na turizam i ne-
kretnine, što nije u skladu s njihovim interesima.

Konkurentnost regionalnih investitora, poput
onih iz Srbije, otežava zapadni priliv kapitala, a
slaba promocija Crne Gore kao destinacije dodatno
pogoršava situaciju“, objašnjava Vuković.

Upozorava i na neefikasan pravni sistem, koji
uz korupciju i birokratske prepreke stvaraju ne-
povjerenje kod investitora – „dok mala veličina
tržišta i politička nestabilnost dodatno smanjuju
privlačnost zemlje“, objašnjava Vuković.

Da bi privukla zapadne in-
vesticije, Crna Gora mora reformi-
sati pravni sistem, smanjiti ad-
ministrativne barijere i fokusirati
se na razvoj inovativnih sektora
poput IT-a i obnovljivih izvora
energije, objašnjava Vuković.
„Ključ za to leži u boljoj regulaciji
tržišta, jačanju pravne sigurnosti
i strateškom usmjeravanju in-
vesticija ka sektorima koji dopri-
nose dugoročnom ekonomskom
razvoju“, kaže Vuković.

EBRD u Strategiji za Crnu Goru (2021- 2026)
naglašava da Crnoj Gori fali i diverzifikacija eko-
nomije „čime bi se napravio otklon od isključivo
sezonskog turizma koji se oslanja na ‘sunce, pi-
jesak i more’“. Ističe se i da je neophodna refoma
neefikasnih preduzeća u državnom vlasništvu,
principi zelene ekonomije, dalji rad na integraciji
regionalne transportne i energetske mreže, te di-
gitalizacija sa ciljem podsticanja veće povezanosti
i otvaranja novih radnih mjesta. Međutim, ni jedna
od vlada nakon promjena 2020, nije se ozbiljno
uhvatila u koštac sa ovim izazovima, niti je vodila
računa o sugestijama stranih strateških partnera
kao što je EU, Svjetska banka ili EBRD, kada su u

pitanju strukturne reforme u ekonomskoj sferi.

Crnoj Gori nedostaju investicije u sektor
proizvodnje, kaže u razgovoru za CIN-CG Zarija
Pejović, ekonomski analitičar. „Posebno bi takve
investicije bile od značaja na sjeveru Crne Gore,
gdje se nalaze i šumski i mineralni resursi. Na-
žalost država nije dovoljno radila na privlačenju
ovih investicija“, objašnjava Pejović.

Naglašava i da politike koje su vodile dein-
dustrijalizaciji Crne Gore na žalost rezultiraju
i odsustvom kvalifikovane radne snage, koje bi
investicije u sektor proizvodnje mogle da angažuju.

Ono što je trenutno neodrživo je lična potrošnja
kao generator razvoja, navodi Kasalica: „Takav cilj
je kratkoročan a nacionalna ekonomija se mora
razvojno promišljati za narednih pedeset godina“.

Ines Mrdović
foto: TV Vijesti

Problem je i netransparentnost vlasti

Dok je kvalitetnije prisustvo
zapadnih investitora poželjno i
pradstavlja nesporni razvojni cilj,
tvrdi Kasalica, moraju se stvari
posmatrati i kroz prizmu crno-
gorskih negativnih iskustava sa
stranim investicijama iz razvijenih
zemalja. Navodi primjere nje-
mačkih investicija u postrojenja
za prečišćavanje voda u Budvi, ili
afere u Regionalnom vodovodu oko
ulaganja austrijske kompanije, te

nerazriješene afere niza crnogorskih institucija
i inostranih investitora. „Držati se ideala da je
zapadni investitor bolji od bilo kojeg drugog
investitora nije standard bilo gdje u svijetu, i to
već više decenija“, objašnjava Kasalica.

„Crnogorski političari ni prije ni poslije 30.
avgusta ne riješavaju osnovno pitanje održivosti
crnogorske ekonomije – a to je samosvjesno i
odgovorno udaljivanje od netransparentnosti“,
kaže Kasalica. Zato crnogorska ekonomija plaća
skupu cijenu loše reputacije, kao i cijenu nepovje-
renja sopstvenog stanovništva, objašnjava ona.

Ines Mrdović, iz Akcije za socijalnu pravdu za
CIN-CG kaže da transparentnost SDI nikada nije
bila na nivou. „Dovoljno je pomenuti da mi još

nemamo bazu stranih investitora u Crnoj Gori“, kazala je Mrdović i dodala da SDI u prethodnih dvije decenije nijesu dovoljno doprinijele ekonomskom razvoju naše zemlje, što pokazuje loš standard i siromaštvo u Crnoj Gori.

Srbi zainteresovani za crnogorsko državljanstvo

Od građana Srbije i Rusije, koje imaju najveći SDI u Crnoj Gori, stiže i najviše zahtjeva za državljanstvo.

Prema posljednjim podacima MUP-a najviše su za tokom posljednje dvije godine za državljanstvo naše zemlje bili zainteresovani građani Srbije. Oni su od januara 2023. do 31. oktobra 2024. godine podnijeli 1.197 zahtjeva. Slijede državljani Rusije sa 928 zahtjeva. Potom je najviše zahtjeva iz Bosne i Hercegovine - 542, Albanije - 160, Kosova - 124. Zanimljivo je i da je 94 građana Sjedinjenih Američkih Država zatražilo crnogorski pasoš.

Iz Rusije je bilo najviše zahtjeva i najviše dobijenih državljanstava putem Programa ekonomskog državljanstva. Od 2019. do 2024. preko polovina onih koji su dobili državljanstvo bila je porijeklom iz Rusije, tj. njih 1.055 od ukupno 2074, podaci su Centra za građansko obrazovanje (CGO).

Srbija uspješna u privlačenju evropskih SDI

Od 2007. do početka 2024. godine Srbija je privukla više od 46 milijardi eura direktnih stranih investicija, podaci su Narodne banke Srbije. Tokom ove godine do oktobra uspjela da je da privuče 3,2 milijarde.

Za razliku od Crne Gore u Srbiji su nekoliko prvih investitora sa Zapada, vodeća je Njemačka iz koje je došlo 13,5 odsto ukupnog priliva, zatim Italija sa 11, 7 dsto od ukupnih SDI, teče mjesto dijele SAD i Rusija sa po 10, 9 odsto priliva. Kina koja je posljednjih godina stalni partner Srbije, preko ulaganja u javne kapitalne radove nalazi se na četvrtom mjestu sa 10, 5 odsto udjela u SDI. Iza Kine je Francuska sa 8,5 odsto udjela u SDI.

Među stranim kompanijama koje posluju u Srbiji su Boš, Mišlen, Simens, ZF, Panasonic,

NCR, Gasprom, Zidin, Majkrosoft, Gorenje, Magna, Leoni, Fijat-Krajsler, Šnajder elektrik i mnoge druge.

EBRD u Strategiji za Srbiju (2023- 2028) ocjenjuje da u snažni prilivi u SDI-ju u Srbiji podstiču veći izvoz i ekonomsku kompleksnost, te da se u Srbiji, za razliku od Crne Gore, rast BDP-a bazira na izvozu koji se povećao i zahvaljujući konstantno visokim prilivima SDI u proizvodnom sektoru u toj zemlji.

ZEMLJA IZ KOJE SE MASOVNO ODLAZI:

Gotovo trećina Crne Gore u inostranstvu

/// Kristina Radović/Predrag Nikolić

Oko trećine crnogorskih državljana, odnosno 213.478 osoba, živjelo je u inostranstvu na dan popisa 31. oktobra 2023. godine, procjena je koja je Centru za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) dostavljena iz Društva statističara i demografa Crne Gore (DSDCG).

Da nešto više od 44 hiljada građana Crne Gore živi van njenih granica, saopštili su iz Uprave za statistiku (Monstat), pozivajući se na podatke dobijene na prošlogodišnjem popisu.

„Iako su popisom prikupljeni podaci za 44.017 osoba, to čini samo 20 odsto od procijenjenog broja dijaspore, dok 80 odsto, 169.461 osoba, nije obuhvaćeno, jer u trenutku popisa nijesu imali

iz Društva statističara i demografa procjenjuju da je preko dvjesto hiljada državljana Crne Gore u inostranstvu, te da je cifra sa popisa da ih je vani nešto više od 44.000 samo dio. Koliko tačno naših građana živi van granica zemlje teško je procijeniti jer institucije niti vode brigu o tome, niti imaju podatke, a davno najavljeni registar dijaspore još ne postoji

prisutnog člana domaćinstva u Crnoj Gori koji bi dao podatke u njihovo ime”, kaže za CIN-CG Gordana Radojević iz DSDCG.

Radojević, koja je dugo godina bila direktorica Monstata, objašnjava da ovo pokazuje da tradicionalni popisi nijesu pouzdan izvor informacija o dijaspori, ili crnogorskim državljanima u inostranstvu.

„Zbog toga je neophodno sprovesti posebno istraživanje koje bi omogućilo državljanima u dijaspori da putem elektronskog obrasca dostave tražene

podatke. Inicijativa da ovo istraživanje bude dio popisa stanovništva 2023, definisana je posebnim zaključkom Vlade iz 2018”, kaže ona.

I pored zaključka tadašnje Vlade Duška Markovića, ni nakon popisa ne znamo tačan broj crnogorskih državljana u inostranstvu. Iz Ministarstva dijaspore (MD) kažu da Crna Gora nema precizne i tačne podatke o brojnosti dijaspore.

„Postojeći registri nisu ažurirani i stoga je Ministarstvo dijaspore kao svoj primarni zadatak postavilo za cilj izradu registra dijaspore. Već radimo na tehničkom planu izrade registra i očekujemo da bude već 2025. predstavljen široj javnosti i posebno našoj dijaspori”.

Cilj registra je dobiti makar približne tačne podatke o broju naših ljudi u dijaspori, kroz jedan standardni demografski upitnik, objašnjavaju iz tog Vladinog resora.

Migracije mijenjaju demografiju Crne Gore, što je već dovelo do ozbiljnih kriza.

„Ako se ne preduzmu odgovarajuće mjere demografskog oporavka, proces depopulacije će se nezaustavljivo širiti. Niski fertilitet, duži životni vijek i migracija promijenili su demografsku sliku mnogih područja u Crnoj Gori”, kaže demograf Miroslav Doderović za CIN-CG.

Pored brojnih činjenica o depopulaciji objavljenih nakon nedavnih predstavljanja rezultata popisa, Doderović dodaje i podatak da je učešće osoba starijih od 65 godina, prema podacima popisa iz 1971. godine, u Crnoj Gori iznosilo 7,1 odsto, dok su podaci najnovijeg popisa pokazali da je njihovo učešće 16,8 odsto.

Nezaposlenost i niska primanja glavni razlozi odlaska mladih

Petina mladih u Crnoj Gori – njih 20,59 odsto, izrazilo je želju da napusti državu zbog loših socijalnih, životnih i ekonomskih standarda i uslova, pokazali su rezultati Studije o mladima iz jugoistočne Evrope 2024. Fondacije „Fridrih Ebert”.

„Glavni razlozi za odlazak mladih su nemoguć-

nost da nađu posao u svojoj struci, niska primanja i nizak životni standard”, kaže Doderović.

Pored odlika tržišta rada, čitav niz politika kao što su obrazovna, stambena, poreska politika, politika tržišta rada, nepotizam i korupcija otežavaju položaj mladih i njihovu integraciju u društvu. To posebno važi za mlade, upravo one koji migriraju i one koji treba da budu nosioci pozitivnih demografskih promjena, ističe on.

„Popis stanovništva trenutno predstavlja jedini izvor podataka o mladima koji se školuju u inostranstvu. Prema posljednjem popisu, 8.230 građana Crne Gore boravi u inostranstvu radi školovanja, od čega se 43 odsto ili 3.607 osoba školuje u Srbiji”, kaže Radojević.

Mlada scenska umjetnica Sara Vujadinović je u Lisabonu već devet godina. Povod za odlazak iz Crne Gore bila je stipendija za master studije.

„Moj razlog za apliciranje je bio taj što sam osjećala potrebu za širim prostorom koji bi mi omogućio više mogućnosti za obrazovanje koje me interesuje i za samu spoznaju toga šta bih da radim i stvaram”.

„U Crnu Goru bih se vratila sa namjerom da nekako ‘donesem’ i razvijem ono čime se bavim u Lisabonu, a što kod nas baš i ne postoji, a to je plesni teatar. To mi je vrlo važno na ličnom nivou, ali vratila bih se samo ako znam da mogu da se vratim u Lisabon, iz razloga što se bojim da bih se razočarala suženošću umjetničke scene i nedostatkom mogućnosti kod nas”, ističe Vujadinović.

Iako institucije u državi nemaju precizne podatke o dijaspori, neka iseljenička udruženja posjeduju određene podatke. Predsjednik Crnogorske etničke zajednice Australije, Mihailo Mandić kaže da u Australiji ima oko 5.000 naših građana.

Mandić naglašava da mlađe generacije napuštaju Crnu Goru, jer ne mogu da se nose sa očiglednom nepravdom sa kojom se susreću na svakom koraku.

Gordana Radojević
foto: privatna arhiva

„Nepotizam, korupcija, politički primitivizam, vjerska zatupljenost je dio atmosfere zbog čega civilizovane osobe, inteligentne, sposobne i edukovane ne žele da budu njihov dio. Traže uređene sisteme u kojima će doći do izražaja njihovo znanje i sposobnost i u kojem će imati zaštitu kao njihovi građani”, ističe on.

Za razliku od druge polovine prošlog vijeka, kada su zemlju napuštala najviše manje kvalifikovana radna snaga, posljednjih decenija iz nje odlazi mnogo onih koji su visokoobrazovani.

„Crna Gora proizvodi više zdravstvenih radnika od prosjeka zemalja Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD), ali većina sadašnjih ljekara razmišlja o odlasku i već se javlja nedostatak pojedinih specijalista u nekim zdravstvenim sektorima”, objašnjava Doderović.

Nedostatak radnika i kadra u Crnoj Gori ne bilježi se samo u zdravstvu, nego zahvata sve oblasti.

Njemačka - jedna od najpoželjnijih za migracije

Ekonomski motivi su dominantni kada je riječ o emigraciji u zapadne zemlje, ali u slučaju Crne Gore postoji čitav niz dodatnih motiva. To potvrđuju i podaci Monstata – kao razlog odlaska iz Crne Gore najviše popisanih građana 2023. navelo je ekonomiju, njih 21.449, dok je zbog porodičnih razloga u inostranstvu 10.735 crnogorskih građana.

„Sa jedne strane imate visoko obrazovane kadrove, koji u odlasku vide priliku da profesionalno napreduju, ali i da finansijski obezbijede svoje porodice. A sa druge imate nisko obrazovane kadrove koji u sistemu u Zapadnoj Evropi, Njemačkoj, vide priliku da obezbijede svoju osnovnu egzistenciju”, objašnjava Doderović.

Od zemalja zapadne Evrope, Njemačka je u oba slučaja u samom vrhu atraktivnosti za emigraciju iz Crne Gore, pogotovo sjever Crne Gore. Najveći broj popisanih državljana Crne Gore radi, školuje se ili boravi u Njemačkoj i to 10.413, prema podacima Monstata.

„Nažalost, Ministarstvo unutrašnjih poslova ne raspolaže tačnim podacima o broju iseljenih

državljana niti o razlozima njihovog odlaska, jer oni koji odlaze iz Crne Gore ne objavljuju prebivalište kako bi zadržali određena prava u Crnoj Gori, što otežava sagledavanje obima ukupne migracije. Stoga, sistemsko praćenje migracija predstavlja, prvi i najvažniji korak, posebno imajući u vidu da prema istraživanju o mladima imamo stabilnih 50 odsto mladih koji žele napustiti Crnu Goru”, kaže Doderović.

Prema podacima Monstata, Njemačka, Srbija i Sjedinjene Američke Države (SAD) na vrhu su liste država koje naši građani i građanke biraju za rad, boravak ili se školovanje. Nakon te tri države, slijede Luksemburg, Švajcarska, Švedska, Francuska, Bosna i Hercegovina, Italija i Slovenija.

Iz MD kažu da najviše naše dijaspare ima u regionu, ali i zemljama zapadne Evrope, poput Njemačke, Luksemburga, Švajcarske.

„Naša dijaspora je i te kako brojna u Sjevernoj Americi i Kanadi. Kada je riječ o iseljenicima, svakako se moraju pomenuti Turska i države Latinske Amerike”, kažu iz resora Mirsada Azemovića.

Predsjednik Saveza asocijacija Crne Gore u Njemačkoj (SCANJ) Nedžad Nurković kaže da je teško utvrditi koliko je crnogorskih građana u Njemačkoj, ali prema njegovim procjenama ima ih oko 70 hiljada.

Dakle, radi se o ogromnom broju, više od 10 odsto od ukupnog broja crnogorskih stanovnika.

Zanimljiva je fotografija koja kruži društvenim mrežama, uslikana u holu zgrade u Minhenu, gdje se po prezimenima vidi da su skoro svi stanari te zgrade sa naših prostora.

Procjenjuje se da ima 550 hiljada crnogorskih građana u inostranstvu

Građevinska zanimanja, medicinski kadar – sestre i tehničari, njegovateljice starih osoba i higijeničarke su poslovi koje najčešće naši rade u Njemačkoj, kaže Nurković.

Mandić kaže da su se Crnogorci u Australiju doseljavali u talasima. Ranije su dolazili većinom neškolovani da rade uglavnom razne fizičke poslove.

„Bili su to poslovi u građevinarstvu, komu-

nalnim službama, rudarstvu... Pored njih dolazili su mehaničari, vozači, radnici uslužnih djelatnosti, da bi novija generacija došla sa zavidnim završenim fakultetskim obrazovanjem i znanjem engleskog jezika. Našli su bolje poslove koji nose veću finansijsku sigurnost. Danas ima dosta naših koji predaju na univerzitetima širom Australije, doktora i stomatologa, kao i u bankarskom sektoru, računovodstvu, privatnim biznisima itd.”, kaže on za CIN-CG.

Pored nove generacije iseljenika, po svijetu je veliki broj ljudi našeg porijekla, o čemu takođe nema pouzdane statistike, niti država o tome vodi posebno računa.

Kombinujući dostupne podatke sa procjenama broja naših iseljenika u pojedinim djelovima svijeta, profesor Doderović kaže da se može procijeniti da oko 550.000 ljudi našeg porijekla živi izvan granica Crne Gore.

Prema njegovim procjenama, samo u Turskoj živi oko 100.000 ljudi porijeklom iz Crne Gore, oko 40.000 je u SAD, 30.000 u Argentini, 25-30.000 u Njemačkoj, 12.000 u Luksemburgu i isto toliko u Albaniji.

Osim što crnogorska vlast nema evidenciju o broju naših građana koji žive vani, a posebno o onima čiji su preci davno napustili Crnu Goru, mnogi sagovornici CIN-CG-a iz dijasporu kažu da ih niko iz matične države nije kontaktirao, niti podržao na bilo koji način. Državni poslovi van Crne Gore svode se uglavnom na administraciju oko izdavanja dokumenata po konzulatima i ambasadama. Nema osmišljene politike, okupljanja oko nekih inicijativa iz kulture, umjetnosti, ekonomskih projekata, što rade uređene države, koje vode računa o svojim građanima gdje god da su.

Država se tako odriče svojih građana koji bi mogli mnogo da vrte i doprinesu zemlji iz koje su potekli, u ekonomskom, kuturnom, naučnom i ostalim poljima. Zemlje iz regiona, posebno Srbija i Hrvatska, imaju mnogo ozbiljniji odnos prema sopstvenoj dijaspori, koja značajno doprinosi

tim državama.

Prema procjenama, u SAD živi oko 40.000 iseljenika porijeklom iz Crne Gore. Najviše ih je u velikim gradovima - Njujorku, Čikagu, Detroitu, San Francisku.

Gordan Stojović

foto: privatna arhiva

Senad Perazić vodi Kulturni centar „Rumija” u Čikagu. Centar je osnovan 1996. i ima oko 200 članova, uglavnom iseljenika iz barske opštine. Perazić smatra da je u SAD najbrojnija dijaspora u Njujorku, mada kaže da je teško odgovoriti koliko ima crnogorskih građana u toj zemlji.

„Ranije generacije iseljenika su se bavile raznim poslovima, održavanjem zgrada, zanatskim poslovima. Danas imamo jednu potpuno drugačiju sliku, gdje su naši iseljenici vlasnici malih i sred-

njih preduzeća, doktori, advokati, inženjeri...”, navodi Perazić i dodaje da je glavni razlog što su napustili Crnu Goru ekonomske prirode.

„Što se tiče saradnje sa institucijama matične države, bile su dosta dobre do prije tri, četiri godine. Imali smo posjete svake godine Uprave za dijasporu, a isto tako i predsjednika Opštine Bar. Posljednjih godina to izostaje, tako da bih rekao da je saradnja mala ili nikakva”, zaključuje Perazić.

Predsjednik udruženja Crnogoraca iz Bolivije Stevan Mićović, kaže za CIN-CG da u toj državi ima oko 900 crnogorskih potomaka, dok ih je na cijelom kontinetu Južne Amerike znatno više.

Veliki imigracioni talas naših ljudi u Latinsku Ameriku bio je početkom prošlog vijeka. Gordan Stojović, bivši ambasador Crne Gore u Argentini kaže da je ovu zemlju od 1918. do 1953. godine naselilo oko 18.000 osoba koje su rođene na teritoriji današnje Crne Gore. On smatra da u Argentini živi minimum 60 hiljada do 80 hiljada potomaka iseljenika koji sa neke od porodičnih strana vuku korijene iz Crne Gore.

„Država je proteklih decenija prolazila razne periode od potpunog nepoznavanja i ignorisanja da potomci naših iseljenika postoje, pa sve do jednog od ključnih momenata institucionalizacije koji se ogleda u otvaranju ambasade kao pružene

ruke prema njima. Brojni projekti su uslijedili u godinama nakon toga i mislim da se u posljednjih 27 godina ipak od nule uspjelo pomjeriti dosta toga, uz veliki napor nas entuzijasta, civila, medija... Posljednje dvije godine posjećivao sam redovno Argentinu i mogu primjetiti da tamošnje iseljeničke institucije imaju pruženu ruku i žele raditi na daljem jačanju saradnje sa Crnom Gorom”, kaže Stojović.

„Trenutno ne postoje programi podrške od strane Vlade Crne Gore, barem ne u Boliviji. Do 2018. godine imali smo sjajan početak vraćanja svojim korijenima zahvaljujući podršci bivšeg ambasadora Gordana Stojovića, koji je bio ambasador za Argentinu, Čile, Brazil i Urugvaj. Trenutno smo zaboravljeni i od strane Vlade Crne Gore i od strane sadašnjih diplomata u Buenos Ajresu, ne znamo ime ambasadora, u slučaju da je imenovan za sada”, kaže Mićović.

Crnogorska zajednica u Urugvaju ima oko 300 članova, uglavnom su u Montevideu i Karmelu, kaže predsjednik Crnogorske zajednice u Urugvaju Daniel Klisić. On navodi da je njihova imigracija veoma stara, većina je stigla početkom 20. vijeka, ali uspjeli su da očuvaju običaje i u posljednje vrijeme da obnove naš jezik.

I umjetnica Vujadinović za CIN-CG kaže da nema nikakvu podršku vlasti Crne Gore, kao ni crnogorskih institucija. „U par navrata, prije nekoliko godina, aplicirala sam za određene otvorene fondove za umjetnost pri Ministarstvu kulture, ali nikad nijesam dobila čak ni odgovor”, kaže ona.

Monstatovi podaci popisa pokazali su da nakon Njemačke najviše crnogorskih građana boravi u Srbiji - 7.346, potom u SAD 6.428, u Luksemburgu je njih 3.578, u Švajcarskoj 1.987, Švedskoj 1.408, a u Francuskoj 1.381.

Podaci pokazuju da se iseljavanje povećava posljednjih godina. Kako se navodi u objavi Monstata, na rad, školovanje ili boravak u inostranstvo u 2023. otišlo je 6.930 crnogorskih građana, što je dva puta više nego godinu ranije kada je Crnu

Goru napustilo 3.394 građana.

Tokom 2021. u inostranstvo je otišlo 2.786, a 2020. - 2.396. Podaci pokazuju da je od 2015. do 2019. Crnu Goru napustilo 8.499, opet dva puta više nego u periodu od 2010. do 2014. kada je iz Crne Gore otišlo 4.180 naših državljana.

Iseljavanja utiču i na etničku strukturu Crne Gore. Zanimljivo je da se s obzirom na učešće u broju stanovnika, najviše iseljavaju Bošnjaci, Albanci i Muslimani. Popisani državljani Crne Gore na radu, školovanju ili boravku van Crne Gore prema nacionalnoj, odnosno etničkoj pripadnosti izjasnili su se na sljedeći način: Bošnjaci - 15.486, Srbi - 11.789, Crnogorci - 8.790, Albanci - 4.938, Muslimani - 1.628... Kada je u pitanu geografska odrednica, najveći broj popisanih osoba koje rade, školuju se u inostranstvu je iz Podgorice i to njih 6.384.

„Popisni podaci o broju državljana koji borave u inostranstvu, mogu pružiti samo djelimičan uvid, ali ne mogu se smatrati preciznim odrazom ukupne nacionalne strukture državljana Crne Gore koji žive u inostanstvu. Da bi se obezbijedila

veća reprezentativnost podataka, trebalo je razmotriti uvođenje mogućnosti elektronskog popisivanja. Ovo bi omogućilo iseljenicima da učestvuju u popisu bez fizičkog prisustva. Takvo rješenje bi značajno poboljšalo obuhvat i tačnost podataka o iseljenicima i omogućilo kvalitetniju analizu njihovih karakteristika, uključujući i nacionalnu strukturu”, ističe Radojević.

Na migracije u Crnoj Gori znatno će uticati predstojeća očekivana integracija u Evropsku uniju (EU)

i globalna kretanja. Prema podacima hrvatskog Državnog zavoda za statistiku, od ulaska u EU 2013. do 2023. zemlju je napustilo 389.197 ljudi. Hrvatsku je, u posljednjih deset godina, napustio svaki deveti stanovnik, Bugarsku svaki deseti.

Imajući u vidu klimatske pogodnosti Crne Gore, ali i EU integracije, može se očekivati da određeni broj inostranih građana dođe da živi u Crnu Goru. Priliv stanovništva biće iz različitih

Miroslav Doderović
foto: privatna arhiva

krajeva svijeta i različite starosne dobi. Očekuje se da će jedan broj ljudi starije životne dobi ovdje dolaziti zbog klime i povoljnih uslova života, kao što se to, na primjer, desilo Španiji. Prema jednom od scenarija Monstata, u periodu koji slijedi, veliki broj imigranata dolaziće iz azijskih i afričkih zemalja, motivisani različitim razlozima, uključujući i zahtjeve za međunarodnu zaštitu.

Istorija iseljavanja iz Crne Gore

U Crnoj Gori oko 130.000 građana živi na ivici siromaštva, od čega svega 19.400 ostvaruje pravo na materijalno obezbjeđenje. Socijalna davanja kreću se od 86 do 167 eura i teško se sa tim novcem može živjeti, pojašnjava demograf Doderović za CIN-CG.

„U našoj državi nadležni ne spominju siromaštvo zaposlenih i nepravедно i neprimjereno visoko zapošljavanje u javnoj upravi. Socijalni stanovi kao način umanjavanja siromaštva socijalno ugroženih, ali i ne samo njih, nije dovoljno u fokusu kreatora javnih politika. Socijalna penzija još uvijek nije zaživjela”, kaže Doderović.

I u prošlosti se iz Crne Gore iseljavalo uglavnom zbog siromaštva. Migracije su bile intenzivne u 18. vijeku, a masovne u 19. i prvoj polovini 20. vijeka, naročito poslije Balkanskih, Prvog i Drugog svjetskog rata.

„Iako se i za Crnu Gori može reći ‘da je druge naselila, a sebe nije raselila’, ipak se njeno iseljništvo, rasijano u manjim ili većim grupama, enklavama i kolonijama, u rasponu od nekoliko vjekova, u velikoj mjeri gubilo u novoj sredini”, navodi Doderović.

Nakon međunarodnog priznanja 1878. na Berlinskom kongresu, u Crnoj Gori je izvršen prvi popis stanovništva. U radu Đorđija Pejovića „Iseljavanje Crnogoraca u XIX vijeku”, Titograd, 1962, navodi se da je zemlja u trenutku priznanja imala oko 200.000 stanovnika.

Pejović piše o godinama u kojima je vladala „epidemija gladi”, pa je tako tokom 19. vijeka bilo preko dvije decenije gladnih godina, zatim epidemija – kolere, velikih boginja, dječjih bolesti... Smatralo se da je 1898. u Crnoj Gori bilo oko 200.000 stanovnika, a da je svega tri godine

kasnije, 1901. ovaj broj iznosio oko 160.000. Navodi se i primjer da je 1907. samo na radu u Americi bilo oko 15.000, a uoči balkanskog rata 20.000 Crnogoraca ili oko 10 odsto ukupnog stanovništva.

Popis stanovništva 1921. je prvi organizovani i sistematski način dobijanja ne samo pouzdanog broja, već i drugih obilježja stanovništva Crne Gore. Tada je Crna Gora prisajedinjena Kraljevini SHS i u okviru njenih današnjih granica živjelo je 311.341 stanovnika.

Na popisu stanovništva 1931. godine Crna Gora je u današnjim granicama imala 360.044 stanovnika. Popis stanovništva koji je trebalo da bude 1941. godine nije izvršen zbog početka Drugog svjetskog rata. Međutim, procjenjuje se da je te godine Crna Gora, u današnjim granicama, imala 425.964 stanovnika.

Na popisu iz 1971, kada su Jugosloveni u velikom broju išli na rad u inostranstvo, broj prijavljenih stanovnika Crne Gore u inostranstvu iznosio je 11 hiljada, 1981. ta brojka se povećava na 18 hiljada, 1991. na 23 hiljade, da bi 2003. kada su posljednji put brojani, njihov broj bio 55 hiljada. Ni ove brojke nijesu precizne jer nijesu precizno vođene evidencije o iseljenicima.

Da se iz Crne Gore odlazi u kontinuitetu i to većinom mlađi stanovnici svjedoče i zvanični podaci Monstata, prema kojima je Crna Gora na popisu iz 1991. imala 615.035 hiljada stanovnika, a 32 godine kasnije 2023, svega par hiljada više – 623.633, uključujući preko 90 hiljada stranih državljana.

Prirodni priraštaj je svake godine bio pozitivan i ukupno je za period od 1991. do 2015. iznosio 73.126. Broj doseljenika iz inostranstva u ovom periodu iznosi najmanje 72 hiljade. To znači da je broj stanovnika, da nije bilo iseljavanja, trebalo da bude veći za 145 hiljada.

„Broj građana koje je Crna Gora ‘izgubila’ u ovom periodu je duplo veći nego što opština Nikšić ima stanovnika”, zaključuje demograf Doderović. Prema procjenama Ujedinjenih nacija (UN), Crna Gora će 2050. imati 93 hiljade stanovnika manje.

OD 2020. DO 2023. ZARADE U JAVNOM SEKTORU ZNATNO RASTU:

Građani plaćaju skoro 150 miliona eura više

// Kristina Radović //

Za samo četiri godine, državna preduzeća su zaposlila više hiljada novih radnika, a neka su skoro udvostručila broj zaposljenih. I u javnoj upravi i na državnom i na lokalnom nivou rastao je broj radnika, uprkos upozorenjima iz Evropske unije (EU) i međunarodnih finansijskih institucija koje pozivaju Crnu Goru na racionalizaciju javnog sektora i administracije.

U Izvještaju o realizaciji plana optimizacije javne uprave 2018–2020 (Izvještaj) Ministarstva javne uprave (MJU), piše da je na kraju 2020. godine na centralnom tj. državnom nivou bilo zaposljeno nešto preko 42 hiljade osoba u javnoj upravi. Prema podacima MJU iz novembra 2021. godine broj zaposljenih bio je skoro 45 hiljada na nacionalnom nivou, što znači da je za nepunih

Broj zaposlenih u javnoj upravi i državnim preduzećima povećao se za više od pet hiljada od 2020. do kraja 2023. godine. Lokalna samouprava se od 2017. do 2023. uvećala za više od tri i po hiljade

godinu dana zaposljeno 2.743 osobe. Da bi taj broj, prema podacima MJU, dostigao cifru od 46.489 u junu 2024. godine, prije rekonstrukcije Vlade Crne Gore.

Do decembra 2020. godine bila je većinska Vlada Demokratske partije socijalista (DPS) premijera Duška Markovića. Tu administraciju je zamijenila Vlada Zdravka Krivokapića do februara 2022. godine, a nakon

toga bile su još dvije vlade, ona koju je vodio Dritan Abazović i aktuelna premijera Milojka Spajića.

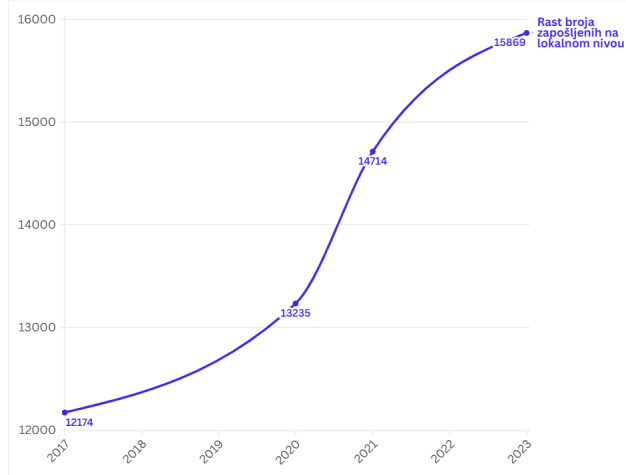
Prema zvaničnim podacima MJU, najviše zaposljenih u javnoj upravi na nacionalnom nivou u junu 2024. bilo je u prosvjeti i nauci, preko 17 i po hiljada, dok je u ministarstvima preko 11 hiljada zaposljenih.

Na sajtu Vlade nema podataka o broju zapo-

šljenih nakon rekonstrukcije kabineta premijera Spajića kada se povećao broj ministarstava. Rekonstruisana Vlada znatno je obimnija od prvog sastava. Ima sedam potpredsjednika, 25 ministarstava i jednog ministra bez portfelja.

Ni lokalne samouprave ne zaostaju. Na kraju 2017. godine bilo je nešto preko 12 hiljada zaposlenih u lokalnim organima uprave i preduzećima, dok je na kraju 2023. godine bilo skoro 16 hiljada.

UIzvještaju o reviziji Predloga zakona o završnom računu budžeta za Crnu Goru za 2022. godinu, piše da je u periodu od 2019. i 2022. godine utvrđeno da je najveći rast zaposlenih u javnoj upravi bio u sektorima zdravstva – preko hiljadu i u prosvjeti – skoro hiljadu.

I opštine imaju glomaznu upravu

U sve ove cifre nijesu uračunati ugovori o privremenim i povremenim poslovima i ugovori o djelu, a na hiljade je sklopljeno u posljednjih nekoliko godina.

Tako je recimo Opština Budva, prema Izvještaju, samo u 2020. godini, uz saglasnost predsjednika opštine Marka Carevića, zaključila 136 ugovora o privremenim i povremenim poslovima, a Opština Ulcinj, takođe uz saglasnost predsjednika Ljora Nrekića, 189.

Iz Instituta Alternativa (IA) Milena Muk za CIN-CG kaže da su zvanični podaci prilično konzervativni i da je njihova pouzdanost upitna, ali

da pokazuju stalni trend rasta broja zaposlenih u javnom sektoru, pri čemu je važno naglasiti da nema jedinstvene evidencije o broju zaposlenih u preduzećima koja su u većinskom vlasništvu države i lokalnih samouprava.

Najveći broj zaposlenih u administraciji na lokalnim nivou, prema podacima MJU-a iz juna 2024. godine, ima Podgorica – 1129. Na drugom mjestu je Budva, koja ima znatno manje stanovnika od glavnog grada, a zaposlenih 729.

Zanimljivo je da Budva koja ima oko dva i po puta manje stanovnika od Nikšića, ima više zaposlenih u javnoj upravi.

Jedan od najvećih problema je što vlast u Crnoj Gori lojalnost partiji, rodbini, povezanim licima vraća kroz radna mjesta, umjesto da uprava bude mjesto profesionalnog kadra, koji je najkvalitetniji i zadovoljava interese građana, kaže izvršna direktorica Akcije za socijalnu pravdu (ASP) Ines Mrdović.

„Uz ovaj problem, treba podsjetiti na hiljade i hiljade kupljenih diploma, tako da mi danas imamo ne samo dominantno partijsko-nepotističku upravu, već dobrim dijelom i kompromitovanu upravu koja ne može kvalitetno da obavlja svoj posao, jer se mnogi lažno predstavljaju kao pravnici, ekonomisti itd.”, ističe Mrdović.

Budžet veći iz godine u godinu

Za zaposlene u javnoj upravi budžet raste iz godine u godinu. Prema analizi IA, kada je vlada DPS premijera Duška Markovića počela mandat 2016. godine, bruto zarade zaposlenih na državnom nivou godišnje su iznosile 422 miliona, a u posljednjoj godini mandata – 2020. skoro pola milijarde.

Nova vlast je 2021. povećala ove izdatke na 535 miliona eura, da bi u prošloj godini ta cifra dostigla rekordnih 643 miliona eura.

Lokalne samouprave 2016. godine potrošile su 45 miliona za zarade zaposlenih, dok je u 2019. godini na nivou svih lokalnih uprava potrošeno 51,7 miliona. Ovaj period je obilježio i rast izdataka za ugovore o djelu, ugovore o privremenim i povremenim poslovima, navodi se u Strategiji reforme javne uprave 2022–2026 (Strategija).

„Do sada se nijedna vlada nije usudila da se ozbiljnije pozabavi ovim pitanjem, jer ovakva zapošljavanja donose korist partijama, a one vladaju. Vlada koja odluči da se na ozbiljan način pozabavi racionalizacijom broja zapošljenih izgubiće prve naredne izbore. Naravno, ne treba imati dilemu da će taj trenutak biti i jak finansijski udar na budžet, jer su zapošljeni u javnoj upravi zaštićeni kolektivnim ugovorima i za razliku od privatnog sektora polagaće pravo na pozamašne otpremnine”, navodi Mrdović.

Prečicom do posla

Nizak stepen transparentnosti, nepotizam i partijsko zapošljavanje bili su karakteristični za bivšu vlast, a postali su odlike i nove vlasti.

„Kada je riječ o sistemu zapošljavanja i transparentnosti, još je DPS razradio mehanizme tzv. ‘prečica’ za ubacivanje u upravu kroz modele ugovora o djelu, konsultanatske angažmane, volontiranje itd. To sve postoji i danas. Date nekome ugovor o djelu recimo, produžavate iz mjeseca u mjesec, i onda u nekom času raspisete konkurs, ta osoba dobije pitanja za test, vi joj kao starješina date najveće ocjene i tako se zaposli na neodređeno. Prečice su postale maltene pravilo za zapošljavanja”, kaže Mrdović.

U Izvještaju piše da je samo tokom 2020. godine u neto efektu došlo do povećanja broja zapošljenih na centralnom nivou za 1.179 lica, a na lokalnom za 319 lica.

„Najveći broj zapošljavanja i angažovanja realizovan je tokom druge polovine 2020. godine, što se povezuje sa održavanjem parlamentarnih izbora u avgustu”, ističe se u ovom dokumentu.

Muk ističe da su naličje svega toga manjkave procedure zapošljavanja i apsolutno odsustvo vizije meritokratije od strane Vlade. „Namjerno koristim riječ meritokratija, jer su mnogi današnji političari i političarke bili skloni da je obećavaju dok su bili opozicija”, ističe Muk.

Najnoviji primjer vraćanja na staro je ponovno uvođenje pravila da umjesto školskih odbora, ministar prosvjete odlučuje o imenovanju direktora škola.

„Nepune dvije godine, ove odredbe su ukinute

na sličan način na koji su i uvedene, u Skupštini, bez javne rasprave, obrazloženja i sistemskog pristupa. Oduzimanje nadležnosti školskim odborima opravdala je lošim rezultatima nova parlamentarna većina, na čelu sa Pokretom Evropa sad (PES)”, objašnjava Muk.

Naglašava da bez predvidive procedure i jasnih kriterijuma za testiranje svih kandidata nema depolitizacije i profesionalizacije.

Jedna od CIN-CG-ovih sagovornica, koja je htjela da ostane anonimna, prisustvovala je zapošljavanju u zamjenu za glas. „Tokom ljeta 2020. godine radila sam u jednom od crnogorskih preduzeća, tada sam vidjela da su četiri kolege potpisale ugovor na neodređeno, u zamjenu za glas na izborima koji su bili 30. avgusta 2020.”.

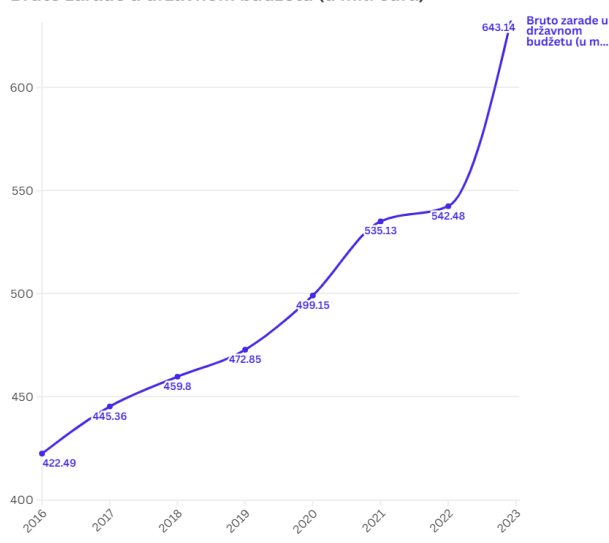
Zapošljavali i bez oglasa

Velika državna preduzeća su u periodu od 2020. do 2024. godine, zaposlila hiljade novih radnika, od kojih neka čak po više stotina.

Tako je AD „Rudnik uglja” Pljevlja za četiri godine zaposlio 477 osoba, dvije trećine više od broja zaposlenih 2020. godine, kada ih je bilo 691. Na kraju 2023. godine u Rudniku je radilo 1.168 osoba.

U Godišnjem finansijskom izvještaju „Rudnik

Bruto zarade u državnom budžetu (u mil. eura)

uglja" AD Pljevlja za 2023. godinu, koji je objavila Državna revizorska institucija (DRI) piše da je tokom 2022. i 2023. godine društvo slobodna radna mjesta popunjavalo preuzimanjem lica na osnovu sporazuma o preuzimanju od drugog poslodavca, uglavnom iz realnog sektora i sa istima zaključivalo ugovore o radu.

„Navedeno nije u skladu sa članom 24 Zakona o radu kojim je predviđeno da je Zavod za zapošljavanje dužan da, na zahtjev poslodavca, javno oglasi slobodno radno mjesto u privrednom društvu, javnoj ustanovi i drugoj javnoj službi, čiji je osnivač ili većinski vlasnik država, odnosno jedinica lokalne samouprave, u skladu sa posebnim zakonom”, piše u Izvještaju DRI.

Broj radnika u Crnogorskom elektrodistributivnom sistemu (CEDIS) u posljednje četiri godine porastao je za 361, tako da ta firma po podacima sa kraja 2023. broji 1.721 radnika.

U godišnjem finansijskom izvještaju DOO „Crnogorski elektrodistributivni sistem” Podgorica za 2022. godinu, koju je takođe radila DRI, piše da je pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta, od 08.09.2022. godine sistematizovano 511 radnih mjesta.

„Ukupan broj zaposlenih u Društvu na kraju 2022. godine je 1.643, od čega 1.334 zapošljenih na neodređeno vrijeme i 309 lica na određeno vrijeme, što je za 4,8 odsto više u odnosu na 2021. godinu, iako je Planom radne snage planirano smanjenje radne snage za 2022. godinu na 1.549 zaposlenih”.

U istom izvještaju navodi se i da je CEDIS zapošljavao bez sprovođenja javnog oglasa.

Pošta Crne Gore (PCG) je za četiri godine zaposlila 201 radnika, Hotelska grupa „Budvanska rivijera” 183 (HGBR), pa sad ima 595 radnika. AAD „Elektroprivreda Crne Gore” Nikšić (EPCG) zaposlila je 163 osobe, pa je na kraju 2023. imala 1.124 zaposlena.

Istraživanje Balkanske istraživačke mreže Crne Gore (BIRN-CG) pokazalo je znatan rast

zapošljenih u sljedećih pet elektroenergetskih preduzeća u državnom vlastištvu: Elektroprivredi Crne Gore AD Nikšić, CEDIS-u, Crnogorskom elektroprenosnom sistemu AD Podgorica, Društvu sa ograničenom odgovornošću „EPCG Solar gradnja Nikšić” i Društvu sa ograničenom odgovornošću „EPCG – Željezara Nikšić”.

U to treba uračunati i povećanje broja preduzeća kroz godine.

BIRN-ovi istraživači ističu da je sa manje od 2.600 zapošljenih u 2018. godini porastao broj radnika u elektro kompanijama na preko 3.800 zapošljenih u 2023. godini, što uključuje i Željezaru, koju je preuzela EPCG i novosnovanu Solar gradnju.

„U oblastima državne uprave, odbrane i obaveznog socijalnog osiguranja, broj zapošljenih u 2022. godini u odnosu na 2010. povećan je za preko 20 odsto”, piše u Izvještaju.

Različiti podaci o broju zapošljenih

Mrdović naglašava da glomazna javna uprava finansijski mnogo košta, ne samo kroz zarade, već kroz niz beneficija koje zapošljeni u javnom sektoru imaju: auta, gorivo, telefoni, dnevnice, varijabile, plaćanja za radne grupe, komisije i druge.

Zanimljivo je da u Izvještaju MJU piše da je u Ministarstvu odbrane (MO) i Vojsci Crne Gore

(VCG), u posljednja tri mjeseca mandata Predraga Boškovića, došlo do naglog povećanja broja zapošljenih. Tako je Bošković od 31. avgusta 2020, kada je DPS izgubio vlast do 30. novembra 2020, pred predaju funkcije zaposlio 186. Prema podacima MJU-a iz marta 2024. VCG ima 1.920 zaposlenih.

Istraživanje CIN-CG je pokazalo da se brojevi zapošljenih u javnoj upravljanju poklapaju sa podacima MJU i onim Poreske uprave (PU).

Razlika za 2020. godinu između podataka PU i MJU je za oko šest hiljada.

Neslaganje je zabilježeno i za 2021. godinu. Zvanični podaci MJU pokazuju da je u novembru

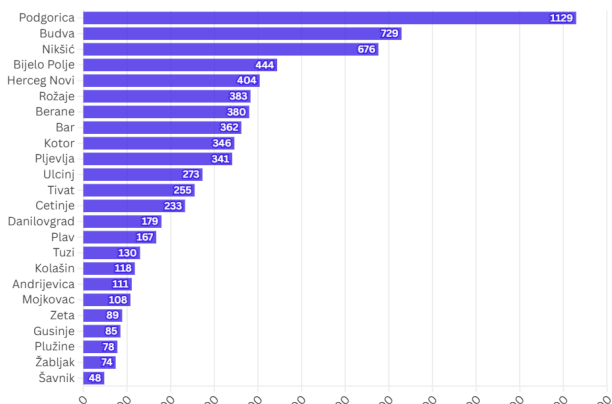

Milena Muk
foto: privatna arhiva

2021. godine bilo skoro 45 hiljada zapošljenih na državnom nivou, dok je na lokalnom bilo preko šest i po hiljada. Podaci PU pokazuju znatno više zapošljenih. Tako je po Poreskoj upravi u 2021. bilo nešto preko 50 hiljada zapošljenih na nacionalnom nivou, a na lokalnom malo više od šest hiljada.

Na sajtu MJU nema podataka za 2022. godnu. Podaci za 2023. godinu se razlikuju za veličinu jednog manjeg crnogorskog grada, odnosno za skoro pet hiljada zapošljenih na državnom nivou i za skoro 400 na lokalnom nivou.

Broj zapošljenih po opštinama, jun 2024. godine

Na sajtu MJU-a piše da: „U ovaj obuhvat ne spadaju privredna društva u većinskom vlasništvu države i opština”, a i u odgovoru PU-a, koje je dobio CIN-CG, piše da u ovim brojevima nisu uključena preduzeća u državnom vlasništvu ili vlasništvu lokalne samouprave.

CIN-CG je ovim povodom kontaktirao MJU, odakle su nas uputili na Ministarstvo finansija (MF), od kojih do objavljivanja ovog teksta nismo dobili odgovore.

Iz PU kažu za CIN-CG da su podaci sa kojima raspolažu registracioni podaci.

„Takode, podaci se odnose na cijelu godinu, te nije isto porediti podatak za mjesec u određenoj godini i podatak za cijelu godinu”.

Stručnjaci sa kojima je CIN-CG razgovarao kažu da PU vodi evidenciju o svim plaćanjima, nezavisno od osnova, kao što su na primjer ugovori o djelu i da je moguće da je zbog toga došlo do neslaganja ovih podataka.

Plan optimizacije samo na papiru

Muk objašnjava da je smanjenje i prilagođavanje broja zapošljenih stvarnim potrebama javnog sektora, tzv. optimizacija „iščezla” iz sveobuhvatnih reformskih planova Vlade, pa i iz nedavno predstavljenog Nacrta fiskalne strategije, iako je još tokom posljednje Vlade DPS donijeta odluka o značajnom smanjenju zapošljenih u javnoj upravi.

Tako je Planom optimizacije javne uprave Crne Gore 2018–2020 (Plan) bilo predviđeno smanjenje broja zapošljenih do kraja 2018. godine od tri odsto, odnosno za 1.179 zapošljenih. Umjesto da se optimizuje, administracija se samo širila.

„Može se reći da vlada prilično rasulo u javnom sektoru, ili, bolje reći, javnim sektorima, jer su pravila toliko rascjepkana, a upravljanje podacima i utvrđivanje odgovornosti izostaju čak i onamo gdje postoje jasna pravila i kaznene mjere o vršenju nadzora i vođenju evidencija zarada i zaposlenih”, ističe Muk.

Koliko je stvarno zapošljenih u javnoj upravi teško je precizno reći. Muk kaže da se o osobama angažovanim preko ugovora o djelu ili privremenim poslovima ne vodi uvijek evidencija. Ističe i potrebu da se sklapanje ovih ugovora vrši transparentnije, uz jasne planove i potrebe. Više transparentnosti u ovoj oblasti traži i EU. U Izvještaju Evropske komisije o Crnoj Gori za 2023. godinu piše da je Skupština usvojila izmjenе i dopune Zakona o lokalnoj samoupravi radi usklađivanja sa Zakonom o državnim službenicima i namještenicima, nepoštujući preporuku Evropske komisije.

„Ublaženi uslovi su izvor stalne zabrinutosti za zapošljavanje zasnovano na zaslugama, stručnosti i nezavisnosti državnih službenika. Kontinuirane kadrovske promjene u javnoj upravi dovele su do daljeg gubitka stečenog znanja o pitanjima vezanim za proces pristupanja EU i sveukupnog usporavanja tempa reformi”, piše u tom dokumentu. Uprkos tome što su sve vlade nakon 30. avgusta za ključni cilj navele ubrzanje procesa evropskih integracija, nijedna još nije slijedila preporuke Brisela kada je u pitanju javna administracija i način zapošljavanja.

UPRAVLJANJE DRŽAVNIM PREDUZEĆIMA:

U mreži vladajuće većine

/// Predrag Nikolić //////////////////////////////////////

U Crnoj Gori ima 178 javnih preduzeća, 123 na opštinskom i 55 na državnom nivou. U njima je zapošljeno više od 22.000 ljudi – 8.403 u opštinskim i 13.702 u državnim.

Od državnih preduzeća, većina, 39, posluje pozitivno sa dobitkom, koji je u 2023. iznosilo 146 miliona eura. Međutim, najviše od ove sume ide na dobar prošlogodišnji rezultat Elektroprivrede Crne Gore (EPCG) i sa njom povezanih kompanija. U isto vrijeme, sa gubitkom je poslovalo 15 državnih kompanija, sa ukupnim minusom od 22,8 miliona.

Ovo su podaci koje prikuplja i redovno ažurira

Partije na vlasti podijelile plijen i svoj kadar postavile u najveći dio javnih preduzeća, čiji broj zaposlenih enormno raste. I oni rukovodioci koji proizvode gubitak, dobro su nagrađeni. Poslovanje većine ovih firmi nije transparentno, novi menadžment donacije obilno usmjerava ka Srpskoj pravoslavnoj crkvi

Institut alternativa na svom sajtu Mojunovac

Najveću platu u državnim preduzećima ima visoki funkcioner Nove srpske demokratije (NSD) Milutin Đukanović, predsjednik Odbora direktora EPCG – 4.611 eura. Nakon njega, tokom protekle godine, najviše je primao direktor javnog servisa RTCG Boris Raonić – 3.966 eura. RTCG se finansira iz budžeta i nije među gubitašima. Plata direktora Raonića koji je na tu funkciju izabran nezakonito, uprkos sudskim presudama, smanjena je nakon negativnih komentara javnosti i sada, nakon reizbora, iznosi 3.400 eura.

Još jedan funkcioner NSD-a ima jednu od najvećih plata u državnim kompanijama, direktor Plantaža 13. jul Igor Čadenović. Plantažesu prve na listi gubitaka u 2023, sa minusom od preko šest miliona, ali je zato direktor Čadenović primao prošle godine u prosjeku mjesečno 3.961 euro. U Čadenovićevom imovinskom kartonu može se vidjeti da su mu primanja pojedinih mjeseci bila i veća, pa je tako u septembru 2023. prijavio platu od 4.145 eura.

Crna lista

Plantaže 13. jul koje su bile nekad uspješno preduzeće, dugogodišnja DPS uprava, predvođena Veselinom Vukotićem i Vericom Maraš, dovela je do ponora. Viši sud u Podgorici je u septembru ove godine potvrdio optužnicu koju je Specijalno državno tužilaštvo podiglo protiv Vukotića i Maraš, zbog sumnje da su učinili krivično djelo zloupotreba položaja u privrednom poslovanju. Nakon promjena 2020. krenulo se sa konsolidacijom ove značajne crnogorske kompanije, koja je bila prepoznatljiv brend i značajan izvoznik.

Dug ove kompanije 2021. je iznosio 20 miliona, u oktobru te godine dr Zoran Miladinović imenovan je za izvršnog direktora Plantaža. On je podnio ostavku u novembru 2022, a te godine dug je smanjen na 13 miliona. Čadenović tada preuzima funkciju i smanjuje minus prošle godinena šest miliona eura. Iako gubitak, broj zaposlenih se u 2023. povećao za 14 radnika i ukupno broji 637 zaposlenih.

Ekonomista Čadenović je ranije bio direktor sektora marketinga i prodaje u Plantažama, a početkom ove godine potpisao je otkaz bivšem direktoru Miladinoviću. Alternativa Crna Gora je protiv Čadenovića podnijela krivičnu prijavu zbog, kako su naveli, osnovane sumnje da je krivotvorio diplomu.

Drugi najveći gubitak među državnim firmama je Željezara Nikšić, koja je kao privredno društvo registrovana u februaru 2023, u stoprocentnom je vlasništvu EPCG. Gubitak u prošloj godini je iznosio 3,5 miliona eura. Ova kompanija ima 252 zaposlena. Izvršna direktorica je Nevenka Janković, čiji je imovinski karton prazan, pa se

ne može vidjeti kolika joj je zarada kao izvršnoj direktorici ovog preduzeća koja je na tu funkciju izabrana krajem prošle godine. U ugovoru o radu navodi se da joj pripada mjesečna plata u iznosu od 2.000 eura, uvećana za minul rad, a ona ima 21 godinu staža rada u Željezari. Nakon što je krajem septembra Željezara zakupljena od strane švajcarske kompanije 8B Capital S.A, diplomirani saobraćajni inženjer Miloš Nikolić izabran je za v.d. izvršnog direktora.

Na listi gubitaka treći je Institut dr Simo Milošević sa minusom od 2,8 miliona eura. Broj zaposlenih se smanjio sa 642 u 2002. na 573 u 2023. Smanjivao se i dug koji je 2019. bio osam miliona eura na 2,8 u prošloj godini.

Krajem prošle godine za izvršnog direktora je izabran dr Zoran Kovačević, profesor Pomorskog fakulteta u Kotoru. On je već bio na funkciji izvršnog direktora Instituta od 2012. do 2015. godine, a nakon toga je bio odbornik i predsjednik Kluba odbornika DPS-a u Skupštini Herceg Novog. Podaci o visini njegove zarade nijesu javno dostupni, kao ni visina naknade koju prima Predrag Dragojlović iz Beograda, predsjednik Odbora direktora Instituta, koji je u ime Investiciono razvojnog fonda Crne Gore (IRF) na ovo mjesto izabran u januaru ove godine. Ono što se može naći je 417 eura koliko iznosi nadoknada članovima Odbora direktora.

Krajem septembra u Nikšićkom pozorištu održana je proslava povodom tri godine od osnivanja Solar gradnje, ćerke firme EPCG.

"Solar gradnja je firma koja ima budućnost i jedna je od rijetkih državnih firmi koja zaista radi i privređuje i od nemjerljivog je značaja za razvoj energetskog sektora u Crnoj Gori", poručio je predsjednik Odbora direktora Elektroprivrede Milutin Đukanović.

I pored marketinga ova firma je prošlu godinu završila sa gubitkom od 2,7 miliona eura, minus je 2022. bio 2,2 miliona eura, a u godini osnivanja 2021. 55.202. Rastao je i broj zaposlenih - ova firma je 2021. imala jednog zaposlenog, 2022. 319, a prošle godine 420. Da su plate u ovom gubitaku iznad prosječnih potvrdila je u nedavnoj izjavi u avgustu smijenjana izvršna direktorka Valerija Savić:

„Prosječni mjesečni trošak zarada u EPCG SG dok sam ja bila na njenom čelu iznosio je oko 480.000 eura”.

Saveljić, kadar URA, bila je izvršna direktorica Solar gradnje od novembra protekle godine. Plata joj je iznosila 3.371 eura.

Nakon što je Saveljić smijenjena u avgustu, ministar Saša Mujović je izjavio da je Odbor direktora EPCG Solar gradnja smijenio bez argumentacije i da se radilo o „politički motivisanoj smjeni”.

Ove sedmice Mujović je imao drugačije viđenje njenog učinka. Ministar je objasnio da je Saveljić fingirala rezultate poslovanja: „Ministarstvo nije obavijestila, iako je imala uvid u to, da je dobila negativni izvještaj interne revizije, i prikazala je dobit preko 600.000 eura za neke fakture koje je interna revizija definisala da su neprihvatljive i da se ne mogu naplatiti. Ona je predstavila ministarstvu da je u velikom plusu, a suština je da je ostavila firmu u dugovanju 346.000 eura”.

Saveljić je demantovala ove tvrdnje, ističući da je dobro poslovala, a da se iza Mujovićevih riječi kriju funkcioneri NSD Milutin Đukanović i Marina Jočić.

U martu ove godine, Odbor direktora Elektroprivrede imenovao je novi odbor direktora u kćerki firmi EPCG Solar gradnja. Na čelo upravnog odbora postavljena je funkcionerka Nove srpske demokratije Marina Jočić, dok su članovi tog tijela Miroslav Doderović (Demokrate), Ahmet Đonbaljaj (Albanska alternativa), Veljko Vasiljević, Zoran Čolaković (Demokratska narodna partija), Neđeljko Lekić i Igor Vlahović.

Predsjednica Odbora Marina Jočić, dugogodišnja funkcionerka partije Andrije Mandića, je nakon smjene vlasti 30. avgusta 2020. godine rukovodila javnim firmama u više različitih djelatnosti – od zaštite prirode, do kulture i proizvodnje energije. Tako je bila predsjednica Upravnog odbora Nacionalnih parkova, predsjednica Upravnog odbora JU Muzeji i galerije u Podgorici i sad je na čelu SG.

Jočić nije jedina iz njene porodice zapošljena u

Solar gradnji. Tu je i njena ćerka Iva Čukić Šoškić koja je bila šefica PR službe u Solar gradnji, sve dok je Saveljić nije smijenila zbog, kako tvrdi, nepoštovanja radne obaveze i premjestila na nižu poziciju.

Saveljić je prije smjene raskinula i ugovor o poslovno-tehničkoj saradnji sa kompanijom Kaldera, koja je povezana sa predsjednikom RS Miloradom Dodikom i koja se nalazi na crnoj listi SAD-a.

Željeznička infrastruktura CG je prošle godine bila u gubitku od dva i po miliona eura. Tokom prošle godine broj zaposlenih se povećao sa 779 iz 2022. na 817. Izvršna direktorica Marina Bošković imenovana je u martu 2021. i prima platu od 1.700 eura. Bošković je sestra od tetke lidera Demokratske narodne partije (DNP) Milana Kneževića.

Iz iste stranke je i Jelena Kljajević koju je za predsjednicu Odbora direktora ove kompanije Vlada izabrala u martu. Kljajević je bila predsjednica OO DNP-a Bijelo Polje, pa direktorica Nacionalnih parkova. Sa te pozicije razriješena je krajem 2021. Razlog njene smjene bilo je, prema obrazloženju Vlade, negativno mišljenje o zakonitosti njenog rada i rezultatima poslovanja, te blokada računa preduzeća usljed nesavjesnog poslovanja. To joj, međutim, nije smetalo da napreduje i obavlja državne funkcije.

Kljajević za predsjedavanjem Odbora direktora ŽI prima nadonkadu od 598 eura, a za posao u takođe državnom preduzeću Budvanska rivijera dodatnih 1.000.

Još jedno željezničko preduzeće je na listi gubitaka – Održavanje željezničkih vozničkih sredstava AD Podgorica, koje ima 189 zaposlenih i iz godine u godinu bilježi sve veći gubitak – 2021. pola miliona eura, 2022. godine 873 hiljade, a prošle 908 hiljada eura.

Krajem februara ove godine za izvršnog direktora je imenovan Goran Đurković, prima platu od 1.386 eura. Njegova prethodnica dotadašnja izvršna direktorka Dragana Lukšić imenovana je za pomoćnika ministra saobraćaja za željeznički saobraćaj.

Boris raonić
foto: Boris Pejović

Vlada je i u ovom preduzeću nedavno imenovala dominantno partijski Odbor direktora – Predrag Burzanović (NSD), Tom Đonaj (AA), Bojan Babić (Radnička partija), Radovan Mujović, kao ekspert, i Igor Racković u ime manjinskih akcionara.

Predsjednik Odbora direktora Predrag Burzanović prima nadoknadu od 632 eura. On je direktor OŠ „Marko Miljanov”, profesor fizičke kulture, koji je završio političke nauke i magistrirao na međunarodnim odnosima i međunarodnoj bezbjednosti. Početkom 2022. javnost ga je upoznala preko uvreda upućenih tadašnjoj poslanici Draginji Vuksanović. Nakon kritike izjavio je da se „u neku ruku pokajao”.

U minusu je i Montecargo AD Podgorica, čija je osnovna djelatnost prevoz stvari (tereta) u međunarodnom i domaćem željezničkom transportu, i koji ima 321 zaposlenog. Minus u 2022. je bio 10 miliona, u 2023. pao je na 602 hiljade eura. Izvršna direktorica Dušanka Dragojević prima platu od 1.783 eura. Predsjednik Odbora direktora je Miroslav Brajović, naknada 789 eura. Brajovića, koji je funkcioner NSD, je pored predsjedavanja u ovom preduzeću i savjetnik direktora u Željezničkom prevozu CG.

Sa liste gubitaka državnih preduzeća silazi Fond za inovacije Crne Gore koji je prošle godine poslovao sa pozitivnom nulom. Ovu instituciju osnovala je Vlada u junu 2021. sa namjerom da, između ostalog, pospješi saradnju naučnog i privrednog sektora. Fond ima osam zaposlenih, a u godini osnivanja imao je gubitak od 20 hiljada eura, 2022. minus je smanjena na jedan euro.

Izvršna direktorka Fonda je Bojana Femić Radosavović sa platom od 1.679 eura. Predsjednik Odbora direktora je visoki funkcioner Pokreta Evropa sad Vasilije Čarapić. Za ovu funkciju prima nadoknadu od 712 eura. U Čarapovićevom imovinskom kartonu iz marta ove godine navodi se da je kao odbornik u Skupštini glavnog grada primao još i mjesečnu nadoknadu od 150 do 200 eura, a kao poslanik platu od 1.629 eura. Tokom ove godine Čarapiću se plata u Skupštini povećala na 2.000 eura.

Bijela lista

Od 14,6,8 miliona eura plusa državnih preduzeća u prošloj godini, preko 104 miliona odnosi se na poslovanje Elektroprivrede i njenih firmi – EPCG 52 miliona, Crnogorski elektroprenosni sistem 35,7 miliona, Rudnik uglja Pljevlja 15 miliona, Crnogorski elektrodistributivni sistem (CEDIS) dva miliona.

U februaru ove godine Ivan Bulatović je izabran za izvršnog direktora EPCG. Podaci o plati još nijesu dostupni, ali u ugovoru o radu stoji da mu pripada plata od tri prosječne u ovoj kompaniji. On je na tom mjestu zamijenio Nikolu Rovčanina, člana Glavnog odbora Demokrata, čija je plata bila 3.741 euro. Bulatović je dugo u sistemu, od 2016. bio je direktor CEDIS-a.

Broj zaposlenih u EPCG se u odnosu na 2020. kada je iznosio 961, u prošloj godinu povećao na 1.124, dakle za 15 odsto. Rezultati

poslovanja podložni su oscilacijama i često zavise od faktora na koje se ne može uticati, cijene energije na međunarodnom tržištu, vremenskih prilika i tako dalje.

Dok je još DPS upravljao zemljom i preduzećima u državnoj svojini 2020. neto rezultat poslovanja EPCG bio je plus 16 miliona, da bi nakon preuzimanja vlasti 2021. bilans bio plus od 47,5, već 2022. samo 3,9 miliona, a prošle godine EPCG je poslovala sa rekordnih 52 miliona pozitivne razlike u bilansu.

Neto poslovni rezultati variraju i u pljevaljskom Rudniku uglja – 2020. su bili 13 miliona, da bi 2021. pali na 4,4 miliona, porasli su 2022. na 9,4 miliona, a prošle godine na 15 miliona. Rastao je i broj zaposlenih u rudniku sa 691 u 2020. na 1.168 u 2023, što je gotovo 50 odsto.

Milan Lekić, šef pljevaljske Nove srpske demokratije (NSD), je bio izvršni direktor ovog preduzeća, sa platom od 3.295 eura. Poslije toga preuzeo je funkciju predsjednika Odbora direktora ovog najvećeg pljevaljskog preduzeća, koju je obavljao do skoro.

Milutin Đukanović

foto: EPCG

Crnogorsko tužilaštvo od početka prošle godine istražuje sumnje da je bivši direktor Rudnika uglja Milan Lekić, maja 2022. godine, potpisao štetan ugovor sa Elektroprivredom Srbije, kojoj je navodno prodavao ugalj po višestrukoj nižoj cijeni od tržišne.

Lekić je 11. oktobra imao udes službenim vozilom, koje je vozio u pijanom stanju. I to mu nije bilo prvi put. Podnio je ostavku.

Poput elektroenergetskih kompanija, nova vladajuća većina je svojim kadrovima premrežila i ostala državna preduzeća.

Aleksandra Dožića, funkcionera DNP-a, je Vlada u martu ove godine imenovala za predsjednika Odbora direktora Monteputa. On prima platu od 1.850 eura.

U novoj aviokompaniji, osnovanoj 2021, TO Montenegro, predsjednik Odbora direktora je Ti-homir Dragaš, član Predsjedništva Pokreta Evropa sad (PES). Nema podataka o visini plate.

Na čelu Javnog preduzeća za upravljanjem morskim dobrom je Mladen Mikijelj, koji je u maju ove godine izabran za predsjednika Opštinskog odbora NSD-a Budva. Mikijelj prima platu od 3.200 eura, a u godini kada je preuzeo funkciju Morsko dobro je imalo neto rezultat od 29 hiljada eura plusa, a prošlu godinu je završilo sa značajnim povećanjem - 2,3 miliona pozitivnog salda. Morsko dobro je do 2022. do prošle godine povećalo broj radnika za 42, i sada ima 102 zaposlena.

Vladimir Čadenović, član predsjedništva Demokrate, je u martu ove godine izabran za predsjednika Odbora direktora CEDIS-a, a prije toga je bio izvršni direktor ovog preduzeća. Nema podataka o visini naknade, a kao direktoru plata mu je bila preko 3.000 eura. Ovo preduzeće u većinskom vlasništvu EPCG je 2021. poslovalo sa gubitkom od 9,8 miliona, a 2022. 11,7 miliona minusa, prošlu godinu je završilo u plusu od 400.000. Za vrijeme Čadenovićevog direktorovanja broj zaposlenih se povećao sa 1.428 u 2021. na 1.721 u 2023. godini, dakle za oko dvadeset odsto.

Jovica Gregović, lider budvanskog odbora DNP, od jula 2021. izvršni je direktor Hotelske grupe Budvanska rivijera, a Mijomir Pejović, predsjednik Opštinskog odbora Demokrata Budve, predsjednik je Odbora direktora te firme. Gregović prima platu od 3.784, a Pejović od 3.164 eura. Preduzeće je od minusa od preko devet miliona iz 2020. prošlu godinu završilo sa plusom od 1,9 miliona. Povećao se i broj radnika sa 412 u 2022. na 595 u 2023. godini.

Zoran Lakušić, funkcioner DNP-a, je predsjednik Odbora direktora Regionalnog vodovoda Crnogorsko primorje (RVCP). On ima platu od 3.471 euro, koja je veća od plate izvršnog direktora Borislava Ivkovića koja iznosi 3.094.

U martu ove godine Dušan Masonić (Demokrate) izabran je jednoglasno za predsjednika Odbora direktora kompanije Luka Bar. Njegov partijski kolega Nikola Plamenac je izvršni direktor preduzeća „Sveti Stefan hoteli”, na koju su uknjiženi grad hotel Sveti Stefan i Vila Miločer. Predsjednica Odbora direktora je Milica Kažanegra iz SNP-a.

Iz SNP-a je i izvršni direktor Skijališta Crne Gore Đuro Milošević. Od kraja 2021. preduzeće je imalo minus od 200 hiljada u 2022. da bi u 2023. poslovalo sa plusom u istom iznosu.

Slađana Adžić Džaković, odbornica Demokrata iz Plužina, imenovana je za predsjednicu odbora direktora Montenegro bonusa.

Za Bošnjačku stranku rezervisano je preduzeće Crnogorski operator tržišta električne energije Podgorica. Izvršni direktor je Mersudin Gredić, član Predsjedništva Bošnjačke stranke, a na mjestu predsjednika Odbora direktora njegov partijski kolega iz Bara Nermin Škretović.

U martu ove godine Skupština akcionara je na predlog Vlade u Odbor direktora Željezničkog prevoza (ŽPCG) imenovala Tripka Draganića (NSD), Željka Miladinovića (DNP), Dejana Konata (Demokrate), Pavla Popovića, kao eksperta, i Marka Bertanjolika, kao manjinskog akcionara.

Igor Čadenović
foto: Luka Zeković

Draganić je prvi doktor nauka iz oblasti vjerskog turizma na našim prostorima. On je i pjesnik, autor više zbirki, i jedan od osnivača Instituta za srpsku kulturu iz Nikšića, NVO Društvo Banjana „Vladika Sava Kosanović“, NVO Društvo „Nikola Tesla”...

Pošta Crne Gore je još jedan od primjera sinergije partijskih i državnih funkcija. Dragan Tufegdžić bio je izvršni direktor Pošte i predsjednik Opštinskog odbora Demokrata Bar do juna 2023, kada je podnio ostavku na sve partijske funkcije, ali je ostao u stranci. Na njegovo mjesto u stranci, ali i u Pošti izabran je njego kolega iz Bara Josip Đurašković. Tufegdžić je ove godine imenovan za ambasadora Crne Gore u Sloveniji.

Predsjednik Odbora direktora Pošte je kadar SNP-a Igor Bulatović. Broj zaposlenih u ovom preduzeću se sa 988 u 2020. povećao na 1.189 u 2023. Neto rezultat koji je 2020. bio je pozitivan 842 hiljade eura, a u prošloj godini je iznosio svega 126 hiljada eura.

Donacije uglavnom za sport i SPC

Iako bi trebalo da transparentno prikazuju podatke o sponzorstvima, donacijama i poklonima, samo mali broj državnih preduzeća to i čini.

Morsko dobro je jedno od preduzeća koje svake godine izdvaja velike sume u ovu svrhu i transparentno ih prikazuje. Tokom 2023. godine od ukupno 273 hiljada donacija, najveći dio išao je za sportske klubove: FK Petrovac dobio je 40.000 eura, a OFK Grbalj i Vaterpolo i plivački savez CG po 20.000. Donacije od po 10.000 eura primio je FK Otrant i Odbojkaški savez CG. Morsko dobro je istu sumu dalo i manastiru Svetog Arhangela Mihaila na Prevlaci, dok je Eparhija budimljansko-nikšićka dobila 3.000 eura, manastir u Kosijerevu 2.500, a franjevački samostan u Petrovcu 7.967.

Nijesu dostupne na sajtu CEDIS-a donacije za 2023. U 2022. ova kompanija jedodijelila ukupno 187 hiljada eura. Najveće donacije od 30.000 išle su Vaterpolo i plivačkom savezu, 25.000 - Kliničkom centru Crne Gore (KCCG), a 10.000 eura Elektrotehničkom fakultetu. CEDIS je pomoć izdvojio i za vjerske objekte, ali samo Srpske pravoslavne crkve (SPC): manastiru Duga-Bioče 1.500, manastiru Duljevo 4.990, manastiru Ćelija

Piperska 2.500, Arhijerejskom protoprezviterijatu hercegnovskom 1.000, Crkvenom odboru crkve Svetog Nikole 1.000, Crkvenom odboru Vasove crkve Nožica 700, Mitropoliji crnogorsko-pri-morskoj 4.000.

I ostala državna preduzeća sponzorišu uglavnom vjerske objekte SPC i organizacije ove religijske zajednice. Regionalni vodovod je tokom prošle godine za donacija izdvojio 11.280, u pojedinačnom iznosu od 100 do 300 eura. Po 200 eura donirano je manastiru Dujevo, manastiru Svetog Georgija, Kolašinskoj parohiji, Miholjskom zboru Budva.

Sličnu praksu Imaju i u Skijalištima Crne Gore, pa su donacije od 100 do 300 eura u 2022. dosegle iznos od ukupno 12.000. Od ovog preduzeća Bratstvo pravoslavne omladine „Sveti Dimitrije” dobilo je 300 eura.

Radio difuzni centar (RDC) je u 2023. za sponzorstva dao 12.200 eura. Školska udruženja, škole, nevladine organizacije dobijale su donacije od 100 do 400 eura. Pojedinačno najveću donaciju od 850 eura dobila je Eparhija budimljansko-nikšićka - Crkveni odbor Župe Nikšićke, zatim Građevinski odbor za izgradnju Srpske pravoslavne crkve 450 eura.

Inovaciono preduzetnički centar „Tehnopolis” DOO Nikšić tokom protekle godine podijelio je 2.330 eura. Najviše je dobilo Nikšićko pozorište 500, pa onda NVO Dobrotvorna fondacija Mitropolije crnogorsko-primorske Čovjekoljublje 300 eura.

NOVA VLAST NASTAVILA SA PRAKSOM STARE – OSTALI MONOPOLI U TRGOVINI LJEKOVIMA:

Režimi se mijenjaju, ali je Glosarij nedodirljiv

/// Predrag Nikolić //////////////////////////////////////

Na osnovnoj, doplatnoj i listi lijekova sa posebnim režimom, koje idu na teret Republičkog fonda za zdravstvo (FZO), nalazi se 906 brendiranih medikamenata. Za 92 odsto ovih lijekova zastupnik ili ovlašćeni distributer je Glosarij, Branimira Martinovića, sa firmama kćerkama Glosarij CD i Medica! Kompanija Farmerga, koja je u vlasništvu njemačke grupacije Fenix, zastupnik je za 7,5 odsto lijekova, dok ostatak od 0,5 odsto otpada na par manjih crnogorskih farmaceutskih kompanija.

„To faktički znači da je za 92 odsto ovih lijekova koji se pojavljuju na tenderima u sistemu javnih nabavki unaprijed poznat dobavljač jer je on ovlašćeni zastupnik i distributer, tj. u ovom

Firma Branimira Martinovića izrasla u Đukanovićevo vrijeme u glavnog farmaceutskog distributera u decenijama za nama ostvarila promet od više stotina miliona, ali i dalje drži potpuni monopol i čini bespredmetnim tendere u ovoj oblasti

slučaju kompanija Glosarij sa firmama kćerkama. Isto se odnosi na kompaniju Farmerga i ostale koji učestvuju u prometu. Ovakvo stanje pokazuje svu besmislenost organizovanja javnih tendera jer je na svakom unaprijed poznat pobjednik”, piše u oktobru prošle godine Goran Marinović, donedavni direktor Montefarma, institucijama i predlaže izmjenu takve

prakse u sklopu novog Zakona o zdravstvenoj zaštiti, kojom bi ova državna kompanija ili FZO preuzeli makar dio poslova oko nabavke lijekova.

Umjesto reakcije Vlade i plana za prekid višedecenijskog monopola privatne kompanije na tržištu lijekova koje stalno raste i premašuje 100 miliona eura, uslijedila je Marinovićeva smjena.

Ministar zdravlja dr Vojislav Šimun, iz Pokreta Evropa sad (PES), zaprijetio je da će podnijeti krivičnu prijavu protiv Marinovića, zbog navodnih zloupotreba.

Marinović za Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) tvrdi da je njegovo razrješenje politički motivisano. Tokom vladavine Demokratske partije socijalista (DPS) opozicija je optuživala firmu Glosarij za privilegovanu poziciju, tvrdila je i da je ova kompanija jedna od najznačajnijih pokrovitelja stranke Mila Đukanovića.

Nakon smjene vlasti 2020, predsjednik Pokreta za promjene (PZP) Nebojša Medojević tvrdio je da Miloško Spajić dok je bio ministar finansija u 42. Vladi sklopio nelegalan posao sa ovom firmom, a kasnije i da je ona jedan od finansijera izborne kampanje PES-a.

Prije nego što se povukao, na početku izborne trke za predsjednika države, Spajić je u februaru 2023. predizbornu kampanju počeo iz Gradske kafane na Cetinju, koja je u vlasništvu Martinovića.

Dominacija

Glosarij nakon promjene vlasti nije samo zadržao monopol koji je imao za vrijeme DPS-a, već su profiti i skočili, pa je ova firma dvije godine zaredom 2021. i 2022. dobila priznanje za najveću rastuću kompaniju.

Glosarij je u posljednje tri godine imao poslovne prihode veće od trećine milijarde eura, tačnije 340 miliona (2021 - 99.895.446, 2022 - 112.776.871, 2021 - 128.268.040), sa neto dobiti koja je svake godine iznosila preko pet miliona eura - za tri posljednje godine preko 16 miliona eura.

CIN-CG je došao do dokumentacije koja govori o sistemski ozakonjenom monopolu.

Budžet Montefarma za nabavku lijekova u prošloj godini bio je 99,1 milion eura. Udio Glosarija u tom budžetu je bio 83,15 odsto. Nakon rebalansa budžet je povećan na 115,4 miliona eura, a Glosariju je ukupno otišlo 71,38 odsto novca. Ukupno 82,4 miliona eura. Većinski udio ova je kompanija imala i u prethodne dvije godine.

„Pretpostavlja se da učesnik na tržištu ima dominantan položaj na tržištu proizvoda (roba ili

usluga) ako je njegov udio na relevantnom tržištu veći od 50 odsto”, navodi se u članu 14 Zakona o zaštiti konkurencije.

Dalje se navodi da se „pretpostavlja da dva ili više učesnika na tržištu imaju dominantan položaj na tržištu roba i usluga ako između njih ne postoji značajna konkurencija i ako je njihov ukupni udio na relevantnom tržištu veći od 60 odsto (kolektivna dominacija)”.

Prema praksi i propisima Evropske unije ovakvi monopoli, posebno u osjetljivoj oblasti nabavke lijekova, veoma su opasni i nezamislivi, jer su prijetnja javnim finansijama i zdravstvenom sistemu. Međutim, crnogorske vlasti, pa ni Agencija za zaštitu konkurencije, nijesu imali adekvatnu reakciju na ovaj problem. Prema informacijama CIN-CG, strani stručnjaci, predstavnici Svjetske banke i drugih relevantnih institucija, upozoravali su na ovaj monopol i opasnosti koje on nosi kako zbog moguće korupcije, tako i zbog nepostojanja prave konkurencije.

Ali, iako je Glosariju i samodozvoljena apsolutna dominacija i monopol na tržištu lijekova, to nije bilo dovoljno, pa sa dvije povezane firme, Glosarij CD i Medica, ostvaruje, kako Zakon kaže, i kolektivnu dominaciju. Glosarij CD je tokom prošle godine iz budžeta za nabavku lijekova prihodovao 13,6 miliona eura, a Medica 6,4 miliona, zajedno sa Glosarijem ukupno 102,5 miliona. Ukupno u ove tri firme prošle godine je otišlo 88,8 odsto budžeta. Pretprošle godine 76,68 odsto, a 2021. 76,30 odsto ukupnog budžeta za lijekove.

Firma Farmerga prošle godine je učestvovala sa 17,29 odsto u novcu iz budžeta, sa 19,9 miliona eura, 2022. 17,17 odsto - 13,1 milion eura, 2021. sa 14,6 miliona, procenat učešća u ukupnom budžetu je bio 18,67 odsto.

Sveukupno, privatne kompanije su tokom prošle godine povukle 106 odsto novca iz opšteg budžeta za nabavku lijekova. Statistika je prebacila 100 odsto, zbog rebalansa budžeta.

Montefarm ne uvozi, osim kad je hitno

Državne firme Montefarm u ovim milionskim transakcijama nema.

”Montefarm nije uvezao nijedan lijek posljed-

njih sedam, osam godina. Sem veoma rijetko preko hitnih nabavki, kada lijekovi nedostaju, i za to odobrenje da Ministarstvo zdravlja", kaže za CIN-CG Goran Marinović.

„Ovo je ključni momenat da se sa zakonskim rješenjima koja su vrlo jednostavna sa ovakvom praksom raskrsti, spriječiti bespotrebno rasipanje sredstava i, u krajnjem, pune privatni džepovi pojedinaca. Dok se ovo ne riješi, potpuno je nebitno ko će organizovati proces javnih nabavki jer je pobjednik svih tendera unaprijed poznat", navodi Marinović u pismu institucijama koji je uputio u oktobru prošle godine.

Marinović predlaže da se promjenom zakona omogući Montefarmu kao državnoj kompaniji da direktno nabavlja lijekove od proizvođača. U tom slučaju, država bi mogla za sebe da uzme sve rabate ili skrivene rabate koje proizvođači daju distributerima, što predstavlja u prosjeku 30 odsto prometa. Precizira da bi na taj način ušteda u nabavci lijekova koji se nalaze na listama bila između 28 i 30 miliona eura godišnje.

U ovom dokumentu navodi se da sadašnje crnogorsko farmaceutsko tržište karakterišu osobine koje nijesu poznate ni u regionu, niti u Evropi, te da su one produkt decenijske privatizacije države.

Sve je počelo prije tri decenije kada je 1991. Skupština osnovala državnu ustanovu Montefarm, sa ciljem da vrši snabdijevanje stanovništva i zdravstvenih ustanova lijekovima i ostalim sredstvima za liječenje.

Godinu kasnije, na Cetinju se osniva prva privatna veledrogerija u Crnoj Gori – Glosarij. Desetine firmi za trgovinu lijekovima tokom devedesetih su propale, ali ne i Glosarij, on je u novom milenijumu sve bolje poslovaio.

Počeci stvaranja monopolske pozicije datiraju s kraja devedesetih.

„Svi ministri zdravstva i direktori Fonda zdravstva primaju mjesečno korupcionašku nadoknadu u kešu od farmaceutske mafije. Tu praksu je uveo Ramo Bralić iz SDP-a sa Acom Đukanovićem", saopštio je više puta Medojević: „Zato treba svu imovinu ministara zdravstva i Fonda od 1998. koju ne mogu da opravdaju svojim regularnim prihodima konfiskovati!"

Istraživački centar MANS objavio je da su Glosarij i Farmegra bile među privilegovanim firmama kojima je 2013. godine Investiciono razvojni fond (IRF) pomagao kroz dodjelu povoljnih kredita, ali i kroz otkup njihovih milionskih potraživanja, svakog po 1,8 miliona eura.

Posao se širio, pa je Martinović 2012. osnovao i firmu Glosarij CD.

U ranijem istraživanju CIN-CG je prezentovano da je Glosarij od 2012. do 2017. za lijekove i medicinska sredstva od države dobio preko 90 miliona eura. To je gotovo polovina sredstava kojima je Monterfam raspolagao za nabavku lijekova iz državnog budžeta.

Znatan dio ove cifre dobio je Glosarij, dok je na čelu Montefarma bio Budimir Stanišić. Nakon što

je završio sa direktorskim mandatom, početkom 2017. bivši direktor Montefarma Stanišić kupuje polovinu akcija u firmi Medica, sa kojom je ranije u ime države sklapao ugovore za nabavku lijekova. Drugu polovinu kupuje sin vlasnika Glosarija Goran Martinović, koji napušta ovu kompaniju početkom 2018. i danas radi u Glosariju.

Potreba za lijekovima stalno raste, o tome svjedoči i budžet Montefarma

	Poslovni prihodi 2021.	Poslovni prihodi 2022.	Poslovni prihodi 2023.	Neto rezultat 2021.	Neto rezultat 2022.	Neto rezultat 2023.
GLOSARIJ	99.895.446€	112.776.871€	128.268.040€	5.280.476€	5.131.659€	5.694.912€
GLOSARIJ CD	11.511.742€	12.526.961€	14.782.576€	2.727.660€	2.610.277€	3.129.146€
MEDICA	6.628.870€	8.376.560€	10.096.709€	420.800€	462.452€	693.398€
TEA MEDICA	19.394.125€	19.925.527€	21.646.924€	949.273€	850.497€	972.204€
MOJ LAB	9.037.071€	5.660.526€	6.556.520€	2.830.174€	50.214€	-462.765€

Ljekovi, biznis i košarka

Vladimir Martinović je vlasnik četiri firme - Glosarij, Glosarij CD, Keywork Estate i Monte resort. On najveći poslovni prihod ostvaruje preko Glosarija - tokom prošle godine 128 miliona eura, a dobit je bila 5,6 miliona.

Prihod preko Glosarij CD 2023. je bio 14,7 miliona, a neto rezultat 3,1 milion.

Keywork Estate, u kojoj je Martinović takođe stoprocentni vlasnik, imala je u prošloj godini prihod od 411 hiljadu, a dobit od 191.964 eura.

Monte resort u posljednje tri godine imao je prihod od 200 hiljada, s tim da je dobit sa 6.000 iz 2021, pretprošle i prošle godine bila 94.000.

Preko firme Glosarij, Martinović je vlasnik 10 odsto The Badger MNE, a firma posljednje tri godine nije imala poslovnih prihoda, prošle je bila u gubitku od 22 hiljade eura.

Do septembra 2022, Martinović je bio vlasnik i Gradske Cetinje, sada su vlasnici Jovan Martinović i Marko Martinović. Poslovni prihod od 1,3 miliona ostvarila je tokom 2023, uz dobit od 77 hiljada eura.

Martinović je bio suvlasnik i izvršni direktor firme Evergreen koja je od kraja 2005. u blokadi. Iznos blokade 629 eura. Do sredine 2016. Martinović je bio vlasnik 50 odsto udjela u firmi Terra Properties d.o.o. Beograd, koja je u blokadi od oktobra 2018, sa dugom od 152 hiljade eura. Do 2014. bio je suvlasnik u porodičnom preduzeću Monte vila Kotor koje je u likvidaciji.

U Glosariju M i Glosariju PH, koji su takođe u likvidaciji, Martinović je bio indirektni vlasnik. Suvlasnik je bio i u obrisanoj preduzeću Sensilab.

Do maja 2008. bio je suvlasnik Baypharm, čiji je zastupnik do 2013. bio Oleg Obradović, nekadašnji predsjednik Odbora Prve banke braće Đukanović i jedan od glavnih aktera afere Telekom. U ovom preduzeću stečajni postupak je uveden krajem 2022. Poreski dug iznosi 352 hiljade eura.

Martinovićevi sinovi vlasnici su jedne od najvećih apoteka u Crnoj Gori Tea Medica, koja je prošle godine imala poslovni prihod od 21 milion eura, i dobit od 972 hiljade.

Sa po trećinu udjela Martinović, Dragan Bokan i Milan Mijović vlasnici su zdravstvene ustanove Moj lab. Profit u ovoj firmi je sa 2,8 miliona 2021, u 2022. pao na 50 hiljada, da bi u prošloj godini bio u minusu od 462 hiljade.

Pored zdravstva, navedenu trojicu povezuje i košarka. Mijović je bivši ljekar Košarkaškog kluba Budućnost i košarkaške reprezentacije Crne Gore. Bokan je na čelu uprave, a Martinović član Uprave Budućnost Volija.

Da podsjetimo da je dugogodišnji predsjednik Košarkaškog saveza bio Milo Đukanović.

koji je 2012. bio 36,99 miliona, da bi 2016. porastao na 49,43 miliona. Glosarij je 2014. za ljekove dobio 31,6 miliona iz Montefarmovog budžeta, koji je iznosio 42,5 miliona. Zvanični podaci govore da se od 2018. do 2022. farmaceutska potrošnja u Crnoj Gori gotovo udvostručila - sa 61,4 miliona na 119,4 miliona eura. To je rast od u prosjeku 18 odsto godišnje, dok je broj propisanih recepata rastao u prosjeku za pet odsto godišnje - sa pet na 6,2 miliona.

Šta su pričali

Radunović, Čirgić, Hrapović

Problemi u tenderima za nabavku lijekova potencirani su i za vrijeme DPS vladavine. Tako je 2012, tadašnji ministar zdravlja Miodrag Ra-

dunović poručio tadašnjem ministru finansija Miloradu Katniću da će, ukoliko Zakon o javnim nabavkama ne bude hitno izmijenjen, zbog komplikovanih i dugih procedura crnogorsko tržište da zahvati nestašica lijekova većih razmjera.

„Raspisan je tender za nabavku insulina, ali je zbog žalbe za 57 dana odložena nabavka ovog lijeka koji ‘čuva’ zdravlje dijabetičarima. Pitam se ko ima pravo da ugrozi živote 35.000 dijabetičara u Crnoj Gori i to samo zato jer tako kažu procedure koje nemaju veze sa životom”, kazao je tada Radunović.

On je tada naglasio da je „neko ko sjedi u nekim kancelarijama koje su daleko od života, stavio u istu ravan nabavku građevinskog materijala, cementa ili opeke sa nabavkom lijekova”.

Tvrđnje o monopolu u ovom visokoprofi-

tabilnom biznisu mogle su se čuti i 2017. Fond za zdravstvo je od Ministarstva finansija tražio promjenu načina nabavki lijekova i medicinskih sredstava. Ta institucija, na čijem je čelu bio Sead Čirgić, upozorila je Ministarstvo da su složeni i dugi postupci javnih nabavki u zdravstvu doveli do postojanja monopola, značajnog poskupljenja pojedinih lijekova, kao i čestih nestašica. Istakli su i da se veliki broj lijekova nudi od jednog ponuđača, čime se neposredno utiče na cijenu. Naveli su i primjere pojedinih lijekova čija je cijena za dvije godine povećana i do 97 odsto.

Kada je krajem 2018. izbila afera o visokim cijenama lijekova koje su od tri do pet puta skuplji nego u Srbiji, reagovalo je i Ministarstvo zdravlja, na čijem je čelu tada bio Kenan Hrapović. Iz Ministarstva zdravlja su upozorili veledrogerije i nosioce dozvola za promet lijekova u Crnoj Gori da će u slučaju nastavka postojanja dvostrukih cijena, kao i neprimjereno visokih cijena medikamenata biti prinuđeno da o istom obavijesti nadležne organe za zaštitu konkurencije – Ministarstvo ekonomije i Agenciju za zaštitu konkurencije. Od prijave nije bilo ništa, a u to vrijeme iz Atlas grupe su tvrdili da je Hrapovićev prethodnik Budimir Šegrt, koga je Milo Đukanović nametnuo kao direktora bolnice u Meljinama, preko veledrogerije Glosarij i Montefarma zaduživao tu bolnicu i izvlačio pare.

Prije par godina Medojević je u Skupštini izjavio da nadležni ne hapse vlasnika Glosarija zbog nezakonitih radnji jer je kum glavnog specijalnog tužioca Milivoja Katnića.

Mreža za afirmaciju nevladinog sektora (MANS) je krajem 2021. otkrila da je Katnić u julu 2009. za 67.800 eura kupio stan od 54 metra kvadratna u podgoričkoj Ulici Vasa Raičkovića. Svega četiri mjeseca nakon toga, Katnić je taj stan prodao kompaniji Glosarij za 96.000 eura. Katnić je povećanje vrijednosti stana od blizu 30 hiljada eura, koja se desila u svega nekoliko mjeseci, pravdao ulaganjima u rekonstrukciju. MANS je tvrdio da je riječ o ko-

rupciji kroz poklon.

Kada je počela pandemija, za četiri mjeseca Nacionalnom koordinacionom tijelu za zarazne bolesti (NKT) uplaćeno je preko osam miliona eura donacija za borbu protiv korona virusa. NKT je od doniranog novca potrošio 1,7 miliona. Najviše novca iz ovog fonda uplaćeno je firmi Glosarij – 537.837 eura. Opozicija i javnost su se pitali kako to da je humanista Hajriz Brčvak poklonio respiratore koji su prema fakturama, koje je objavio javnosti, koštali 4.700 i 5.000 dolara, dok je Glosarij respiratore kupovao i državi prodavao za 19.000 eura.

Fond pred kolapsom, pozivi novoviću i ideja Abazovića

Nakon pandemije i promjene vlasti iz Fond za zdravstveno osiguranje su obavijestili da je zdravstveni sistem pred kolapsom. Ispostavilo se da FZO duuguje oko 45 miliona veledrogerijama i dobavljačima koji isporučuju lijekove Montefarmu, od čega čak 75 odsto ili skoro 30 miliona samo jednom privrednom subjektu – Glosariju, saopštio je tadašnji direktor Fonda Dragoslav Šćekić. Krajem 2021. Šćekić je pozvao tužilaštvo da ispita ko je i kako doveo zdravstveni sistem u podređen i kontrolisan položaj. Ukazao je da Montefarm ne može vršiti uvoz, već sve lijekove mora da kupuje od veledrogerije Glosarij, koja je po tom osnovu fakturisala 114 miliona eura u prethodne dvije godine.

Šćekić 2022. postaje ministar zdravlja, a Pokret Evropa sad ga optužuje za brojne propuste u

zdravstvu. Iz Montefarma u septembru 2022. odgovaraju na prozivke PES-a koje su upućene njima i ministru, uz optužbe bivših ministara Spajića i Jakova Milatovića.

„Nedospjeli dugovi u 2021. godini, a koji su dospijevali krajem te godine prema dobavljaču Glosarij u iznosu od 15 miliona eura, na vaše insistiranje jednostavno su putem faktoringa

Goran Marinović
foto: Luka Zeković

prenešeni u 2022. godinu uz čvrsto obećanje da će ta sredstva biti planirana budžetom za 2022. godinu. Naravno, ništa od vašeg obećanja”, naveli su iz Montefarma.

U isto vrijeme, Medojević je pozvao glavnog specijalnog tužioca Vladimira Novovića da ispita posao iz 2021. između tadašnjeg ministra finansija Spajića i firme Glosarij, u kome je država dala garancije i preko cesije platila 17 miliona.

U martu prošle godine na sjednici Vlade tadašnji ministar zdravlja Dragoslav Šćekić kazao je da je potrebno stati na put farmaceutske mafiji. Tada je premijer Dritan Abazović izjavio da bi Montefarm trebalo da pokrene ideju početka pravljenja fabrike koja bi proizvodila lijekove u Crnoj Gori.

„Montefarm je ciljano u Crnoj Gori postao Glovo za lijekove. On je samo jedan distributivni centar. Umjesto da proizvodi lijekove, Montefarm je sveo sve da bude mjesto gdje razni lijekovi dolaze i onda se transportnim vozilima voze prema apotekama. Možda je to bila vizija prošle vlasti. Odgovorno tvrdim da Montefarm može da počne da radi proizvodnju lijekova, makar onih široke potrošnje”, istakao je Abazović.

Zaustavljeni planovi za fabriku lijekova

Marinović za CIN-CG kaže da su napravili predelaborat za fabriku. Po elaboratu nijesu trebali da se zadužuju jer su mogli da gradnju finansiraju placem od 6.300 kvadrata koji Montefarm ima pored Atlas kapital centra. Prema planu, procjenjuje se da bi lijekovi proizvedeni u novoj fabrici zauzeli oko 40 odsto tržišnog udjela, s mogućnošću povećanja zavisnosti od zahtjeva domaćeg i izvoznog tržišta. Marinović navodi da je planirano 400 zaposlenih, te da bi u prvoj godinu profit bio pet miliona, a u petoj 25 miliona. Pored tržišnog efekta, u sklopu fabrike otvorile bi se i nedostajuće laboratorije, a fabrika bi imala veliki značaj za stvaranje rezervi lijekova koje Crna Gora sada nema.

U Planu razvoja iz okobra prošle godine navodi se da je prioritet da Crna Gora napravi bar jednu fabriku esencijalnih lijekova. Kao jedna od bitnih stavki navodi se i da je Crna Gora jedina u okruženju koja nema svoju galensku laboratoriju

(proizvodnja jednostavnih lijekova malih serija) i prije nego je potrebno da se što prije formira.

„Prema planu nova galenska laboratorija u okviru Montefarma proizvodila bi od 180 do 200 galenskih lijekova – preparata na površini od oko 700–900 kvadrata i sredstva potrebna za njeno formiranje iznosila bi između 880 hiljada i milion eura”. Realizacija je stala prošle jeseni u Ministarstvu finansija.

Godinu dana od javnog iniciranja ovog projekta sve je po starom. Glosarij je za posljednje tri godine i tri mjeseca ove dobio 226 tendera. U strukturi kupaca dominira Montefarm sa 94 odsto, slijedi KCCG sa tri odsto, Institut za javno zdravlje i ostali sa po jedan odsto.

Veza v.d. direktora Montefarma i Glosarija

Posao se širi, pa Martinovići imaju i jednu od najvećih privatnih apoteka Tea Medica, a vlasnik Glosarija Martinović ima 33 odsto udjela u zdravstvenoj ustanovi Moj lab, koja ima tri poliklinike u Podgorici, Ulcinju i Budvi, i laboratorije u 10 crnogorskih gradova. Suvlasnici sa istim udjelom u Moj labu su Dragan Bokan, vlasnik Volija, i nekadašnji direktor KCCG, hirurk Milan Mijović.

Ministar zdravlja Vojislav Šimun iz PES-a optužio je nedavno u Skupštini Marinovića da su u vrijeme njegovog mandata rasli neki lobiji, uz tvrdnju da on sam niti je dio, niti planira da bude dio farmaceutske lobije.

„Jedna veledrogerija imala je 2021. godine udio u budžetu od 83,8 odsto, naredne godine 106,4 odsto, a 2023. imala je 90 odsto, a druga kompanija 18 iz prostog razloga što je prodavala jedan mnogo skuplji lijek”, istakao je Šimun.

Najavio je i da će sve predati tužilaštvu.

Nakon Marinovićeve smjene, za v.d. direktora Montefarma imenovan je Aleksandar Bogavac. U njegovoj biografiji piše da je radio kao referent prodaje i medicinski predstavnik firmi Farmegra, te da je obavljao funkciju supervizora marketinga i prodaje u firmi Alkaloid u Podgorici.

Inače, autorizovani distributer skopske fabrike Alkaloid za Crnu Goru je Glosarij.

PARK PRIRODE "RIJEKA ZETA" UGROŽAVAJU DIVLJE DEPONIJE I BESPRAVNA GRADNJA:

Zakone ne poštuju, prirodu ne štite

/// Tijana Lekić

Gume, građevinski otpad, uginule životinje, ostaci hrane, tekstilni otpadi, djelovi auta, namještaja - nema šta nema na divljim deponijama kojih je obilje na teritoriji parka prirode (PP) „Rijeka Zeta”.

Ovo zaštićeno područje se prostire na 120 kvadratnih kilometara i pripada teritorijama opština Podgorica i Danilovgrad. Podgorička strana obuhvata 26 kvadratnih kilometara i njom upravlja Agencija za upravljanje zaštićenim područjima Podgorice (AUZP), dok je ostatak Parka u danilovgradskoj opštini.

Najveća deponija se prostire na jednom kvadratnom kilometru i nalazi se na Marezi, pored magistrale, u blizini restorana „Imanje Knjaz”, nadomak Podgorice. To je ozbiljna prijetnja za

lako je zaštićeno područje, zaštita nije djelotvorna zbog neadekvatnih zakonskih rješenja, ali i činjenice da se ni ona ne implementiraju na pravi način. Otpad prijeti i zdravlju građana

ekologiju, a i za zdravlje građana.

Prema riječima zaposlenih u Službi zaštite AUZP, rendžerima koji kontrolišu dio parka na teritoriji Podgorice, ova velika deponija poplavi sa prvim kišama i tim plavnim područjem otpad se samo širi.

Ilegalne deponije, osim što privlače štetočine kao što su miševi,

muve, pacovi koje mogu da šire zarazne bolesti, takođe zagađuju zemljište i podzemne vode, jer otpad često sadrži teške metale i druge opasne supstance. Nekoliko mjeseci od osnivanja Parka, početkom 2020. godine, AUZP se suočava u operativnom radu sa problemom nejasno definisanih nadležnosti podgoričke Komunalne policije i Ekološke inspekcije kada je u pitanju nelegalno odlaganje otpada.

Iz AUZP su saopštili Centru za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) da iz Ekološke inspekcije smatraju da su nadležni samo za opasne otpade, dok je za sve ostale vrste otpada nadležna podgorička Komunalna policija.

Međutim, iz Komunalne policije tvrde da je po Zakonu o zaštiti prirode za sve vrste otpada u zaštićenim područjima nadležna Ekološka inspekcija. „Kada govorimo o zaštićenim područjima, rendžeri su zaduženi za nadzor terena. Ako konstatuju neke probleme, to javljaju Upravi za inspeksijske poslove kako bi se pokrenuo postupak”, naveli su iz podgoričke Komunalne policije za CIN-CG. Ta policija, međutim, nije odgovorila na pitanje da li ima nekih zakonskih nedostataka koji ograničavaju njihov rad i koji su to nedostaci.

Još veći problem predstavlja činjenica što Zakon o upravljanju otpadom ne prepoznaje privatno zemljište, pa podgorička služba „Čistoća” nema obavezu da odnosi otpad sa privatnih imanja.

„Vršimo uklanjanje otpada samo po zahtjevu vlasnika privatnih parcela”, kazali su iz „Čistoće” za CIN-CG.

Stručna služba AUZP je, zahvaljujući podacima sa terena koje im prenose rendžeri, napravila detaljnu bazu podataka sa lokacijama i vrstama otpada.

„Sve deponije koje su bile na parcelama koje su državnom vlasništvu, a na koje su ukazali rendžeri prilikom svakodnevnih obilazaka terena, ‘Čistoća’ je uklanjala, ali su često nanovo pravljene”, istakli su iz AUZP.

Brojne divlje deponije koje se nalaze na prostoru PP „Rijeka Zeta” postoje dugo, vjerovatno su bile tu i prije proglašenja ovoga prostora zaštićenim područjem, ali nastavljaju da se šire i nakon proglašenja. Osobe koje nepropisno odlaze otpad, uglavnom biraju vrijeme, pa to čine pretežno noću, potvrđuju iz AUZP.

„Kazne nijesu adekvatne težini učinjenog djela. Tako je prema saznanjima dobijenim od Komunalne policije predviđena kazna za nepropisno odlaganje kamiona otpada bila svega 20 eura”, rekli su iz AUZP za CIN-CG.

Vlasnik privatne parcele u zaštićenom području dužan je da, prema Odluci o komunalnom redu, vodi računa o svom posjedu, a ukoliko to ne radi,

inspektor ili rendžer izlaskom na lice mjesta, konstatuje zapisnički zatečeno stanje i ukazuje rješenje subjektu nadzora da svoje dvorište uredi.

„Kazna za fizičko lice je od 20 do hiljadu eura”, naveli su iz Komunalne policije Podgorice.

Zemlje Evropske unije (EU) imaju mnogo strože zakone i praksu. U Italiji je tako prekršajna kazna za onoga koji je uhvaćen da odlaže nelegalno otpad bila od 300 do tri hiljade eura, a od oktobra 2023, čak i povećana i sada iznosi od hiljadu do 10 hiljada eura. Ako su u pitanju opasni otpadi, kazna može ići i do 20 hiljada eura. U italijanskom Zakonu kulturnog naslijeđa i pejzaža navodi se da nije samo onaj ko je nelegalno odložio otpad kriv, već i vlasnik zemljišta na kojem se nalazi otpad može odgovarati.

„Od 2020. do danas nije bilo formiranih krivičnih predmeta zbog krivičnog djela zagađenje životne sredine otpadom”, saopštili su iz Osnovnog suda Podgorica za CIN-CG.

Krivični zakonik Crne Gore (KZCG) propisuje kazne od tri mjeseca do osam godina zatvora onome ko sakupljanjem, prevozom, preradom, odlaganjem ili odstranjivanjem otpada izazove opasnost za život, tijelo ili zdravlje ljudi ili opasnost – znatnu štetu – u odnosu na kvalitet vazduha, vode ili zemljišta ili za životinjski ili biljni svijet. Ako je djelo učinjeno iz nehata, onda zakon propisuje kazne od novčanih do pet godina zatvora, a u slučaju da je djelo dovelo do teških tjelesnih povreda, teškog narušavanja zdravlja ili smrti jedne ili više osoba, učinilac se može kazniti zatvorom od dvije do dvanaest godina.

Iz AUZP su CIN-CG-u kazali da je prije tri mjeseca u Podgorici održan sastanak predstavnika svih relevantnih ustanova, preduzeća, lokalnih i državnih inspekcija nadležnih za ovu problematiku, kao i drugih koje mogu da doprinesu rješenju ovoga problema i da je tom prilikom donesen zaključak da se vlasnici parcela na kojima postoje divlje deponije pozovu na razgovor u prostorije Glavnog grada.

„Direkcija za imovinu Podgorice je dobila zadatak da uz pomoć AUZP-ove baze divljih deponija, identifikuje vlasnike i pozove ih na sastanak u Glavni grad, jer postoji mogućnost da neki nijesu ni upoznati u kakvom su stanju njihove parcele”,

istakli su iz AUZP.

Na tom sastanku vlasnici će biti informisani o tome da će deponije biti uklonjene, ali da bi, u slučaju ponovnog odlaganja otpada, svako snosio odgovornost za stanje svoga imanja, odnosno da bi protiv njih bio pokrenut postupak.

Često se dešava da neko zapali otpad na ovim divljim deponijama. Tada se javlja rizik po zdravlje stanovništva u blizini. Kada se požari aktiviraju, šire se štetne i otrovne materije – na primjer, sagorijevanje plastičnih materijala generiše dioksine i slična jedinjenja, pa se tako zagađuje vazduh, voda, zemljište...

Blizu najveće deponije se i eksploatiše zemlja, kažu rendžeri sa kojima je razgovarao CIN-CG.

„Uhvatali smo ih kako odatle krađu zemlju i poslije to prodaju”. Pitanje je kuda odlazi ta zemlja i za šta služi, kao i kakve posljedice po zdravlje njena upotreba može da izazove. Jedna od pet glavnih tačaka Zelene agende za Zapadni Balkan, koju je Crna Gora potpisala 2020. godine, jeste smanjenje zagađenja vazduha, vode i zemljišta. Sredinom aprila 2024. godine usvojen je Zakon o upravljanju otpadom, ali on se detaljnije ne bavi deponijama na privatnim imanjima u zaštićenim područjima. Tim više nevladinih organizacija nedavno je predložio da se, u okviru reorganizacije Uprave za inspekcijske poslove, usvoji digitalizacija inspekcijskih službi i prijava. To bi moglo povećati transparentnost, borbu protiv korupcije u ovoj oblasti i efikasnost službi.

Prvo se gradi, pa šta bude, biće

Jedna žena sjedi ispred svoje kuće i čita novine. Pored nje, uz visoku betonsku ogradu rade bageri, rovokopač, grade se temelji... Na Veljem brdu, u zaštićenoj zoni PP, niče čitavo novo naselje. No, to je samo jedno od gradilišta.

Novinarka CIN-CG-a je za potrebe ovog istraživanja, obišla podgorički dio PP „Rijeka Zeta” sa rendžerima AUZP-a i imala priliku da vidi da je na prostoru Veljeg brda u posljednje vrijeme niklo čak sedam bespravnih objekata.

Vide se gotovo postavljeni temelji, betonske ploče i noseći zidovi na pojedinim objektima. Pored većine nedovršenih objekata istaknuto je

rješenje Ekološke inspekcije o zabrani gradnje, a manji broj ima i zabranu Građevinske inspekcije.

Ali, samo su neki zbog tih zabrana zaustavili gradnju, a dio ne odustaje. Jedni grade u trećoj zoni zaštite ovog parka prirode, a neko i u drugoj, gdje bi mogli po zakonu biti postavljeni samo privremeni objekti.

Nijedan od ovih objekata nije porušen. Interesantno, na jednom objektu koji se već mjesecima gradi, radnici su slobodno kopali ispred ekipe CIN-CG, iako vlasnik tog objekta u tom momentu nije imao saglasnost Agencije za zaštitu životne sredine (EPA). CIN-CG je saznao da je saglasnost od EPA dobijena dan nakon naše posjete.

Ovakvi slučajevi ukazuju na pogubnu praksu koja je učestala u Crnoj Gori – prvo se gradi bez dozvola, pa šta bude. Dozvole se traže naknadno i tako se legalizuju mnogi objekti.

Rendžeri objašnjavaju da su oni koji grade u zaštićenom području u početku pomalo i „štre-cal” od službe zaštite Agencije za upravljanje zaštićenim područjima Podgorice.

„Međutim, kako vrijeme prolazi i oni vide da ozbiljnijih sankcija nema, svi su krenuli da grade, pa šta bude da bude... Inspekcija izađe, dobiju prijavu, a onda nastave da grade”.

Kazne za bespravnu gradnju koja uništava životnu sredinu uglavnom uslovne

Rendžeri su u proteklom periodu podnijeli 11 zahtjeva za reagovanje Ekološkoj inspekciji i osam zahtjeva Građevinskoj inspekciji zbog bespravne gradnje u parku prirode „Rijeka Zeta”.

Za nadzor na protivpravno izgrađenim objektima, shodno Zakonu o planiranju prostora i izgradnji objekata, zadužena je Urbanističko-građevinska inspekcija u okviru Ministarstva prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine (MDUP).

Prema Zakonu o zaštiti životne sredine, Ekološka inspekcija nadležna je da vrši kontrole u zaštićenim područjima.

„Što se tiče ilegalne gradnje, od 2020. godine donoseno je 14 rješenja o zabrani daljih aktivnosti, a podneseno šest zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka i jedna krivična prijava”,

Izražen krivolov na ptice

Devastaciji parka prirode "Rijeka Zeta" doprinosi i krivolov. Na meti su uglavnom ptice.

Nedjeljom je dozvoljen lov, ali se čak i drugim danima mogu pronaći vabilice koje se sastoje od zvučnika, nosača zvuka (npr. mp3 plejer) i baterije, što nije dozvoljeno.

Tokom noći mogu se čuti zvuci koji oponašaju pjesmu prepelica, koji su toliko glasni i čuju se nekoliko kilometara. Prepelice taj zvuk mami zbog hrane i odmora. Tako zvukovima obmanute ptice slijeću i čekaju zoru kada dolaze krivolovci i ubijaju ih.

Crnogorski Zakon o divljači i lovstvu jasno zabranjuje upotrebu vabilica prilikom lova, jer se na taj način divljač masovno uništava.

"S obzirom na količinu ispaljenih patrona koju smo našli u lugovima, nemoguće je da je toliko ptica ubijeno tokom vikenda na jednom mjestu, ako prethodno nijesu namamljene", objašnjavaju rendžeri za CIN-CG.

U Crnoj Gori je do sada registrovano 352 vrsta ptica, a to je čak 65 odsto vrsta biodiverzitetskog bogatstva Evrope, gdje ima oko 533 vrste.

Na teritoriji parka prirode "Rijeka Zeta" registrovane su i brojne biljne i životinjske vrste, kao i Natura 2000 staništa, koja su zaštićena zakonima EU.

Rendžeri za CIN-CG kažu da je riblji krivolov zasada manje izražen u podgoričkom dijelu Parka kojim oni upravljaju, iako naiđu na neki sakriveni čun. Ulovljena riba nije preporučljiva za ishranu, baš zbog zagađenja.

kažu iz Ekološke inspekcije za CIN-CG.

Objašnjavaju i da se, u zakonskom smislu, dešava paradoks. Naime, trenutno važećim Zakonom o zaštiti prirode nije propisana prekršajna odgovornost za fizičko lice ukoliko vrši radnje, aktivnosti i djelatnosti u zaštićenom području prirode bez dozvole Agencije za zaštitu prirode, iako bi to trebalo da postoji.

„Smatramo da bi trebalo primijeniti tu zabranu i kaznu i kroz druga dokumenta, kao što je prostorno-planska dokumentacija”, navode još iz Ekološke inspekcije.

CIN-CG do objavljivanja ovog teksta nije uspio da dobije odgovore na brojna pitanja koja je uputio Urbanističko-građevinskoj inspekciji.

Iz Osnovnog suda Podgorica su saopštili za CIN-CG da je od 2020. do danas formirano 35, a donijeto je 29 presuda zbog krivičnog djela građenje objekta bez prijave i dokumentacije za građenje. Te presude se odnose na bespravnu gradnju na čitavoj teritoriji Glavnog grada. U svim presudama u koje je CIN-CG imao uvid, kazne su uslovne, samo je u jednom slučaju, koji se tiče produženog krivičnog djela, sud izrekao kaznu kućnog zatvora od tri mjeseca, iako je za ovo krivično djelo predviđena kazna od šest mjeseci do pet godina zatvora.

Od 29 presuda, samo dvije se tiču parcela koje

se nalaze u parku prirode „Rijeka Zeta”, na prostoru Veljeg Brda, i obje kazne izrečene u njima su uslovne.

CIN-CG-u je iz Osnovnog suda Podgorica rečeno da od 2020. godine do danas nije bilo formiranih predmeta zbog krivičnog djela protivpravna izgradnja, stavljanja u pogon i rad objekata i postrojenja koja zagađuju životnu sredinu. Nije bilo ni pravosnažnih presuda koje se odnose na navedeno krivično djelo. Za ovo djelo kazne su od šest mjeseci do 12 godina zatvora.

U Italiji mogu da otuđe vlasništvo nad parcelama gdje se ilegalno gradi

U zemljama Evropske unije, recimo Italiji, pravni zastupnik zaštićenog prirodnog područja, kao što je to u Crnoj Gori AUZP, može da izda rješenje za momentalnu obustavu radova i vraćanje zaštićenog područja u predašnje stanje. Onaj ko je naručio gradnju, ali i firme koje su pristale da grade nezakonito, imaju zakonsku obavezu da snose sve troškove oko saniranja uništenog područja, u protivnom opština ima pravo i da otuđi ruinirano vlasništvo.

Crnoj Gori predstoji još dug put, ne samo da uskladi prakse sa onima u EU, već da implementira sopstvene zakone, koji se često krše, priroda zaštićenih područja i zdravlje ljudi se uništavaju, a za to gotovo niko ne odgovara.

BURA OKO ASFALTNE BAZE TEHNOPUTA NA CIJEVNI:

Institucije ne štite vodoizvorište Bolje sestre

/// Predrag Nikolić/Andrea Perišić //////////////////////////////////////

Izloženi buci i vazduhu koji se miješa sa česticama asfalta i pijeska i raznim drugim štetnim materijama – žive mještani i mještanke naselja Donja Cijevna i Mahala, od kojih neki imaju kuće svega pedesetak metara od čak tri postrojenja za proizvodnju asfalta.

Sve je to na obali Cijevne, rijeke koja je većim dijelom zakonski zaštićena, ima status spomenika prirode i koja zajedno sa Moračom napaja ugroženo vodoizvorište Bolje sestre, koje se inače nalazi na UNESCO-voj mapi 150 najznačajnijih izvora karsta na svijetu. Nasuprot asfaltnih baza, na drugoj obali rijeke, nepregledni su zasadi Plantaža, kao i ljekovitog bilja, smilja koji su takođe ugroženi zbog štetnih

Elaborat procjene uticaja na životnu sredinu firme Tehnoput na koji je saglasnost dala Agencija za zaštitu životne sredine temelji se na podacima starim čak sedam godina. Nijedna od firmi koje uništavaju Cijevnu i Moraču nema vodnu dozvolu, ali nesmetano rade

čestica.

Uz obalu rijeke nekoliko preduzeća ima baze sa kompletnom mehanizacijom, drobilicama i voznim parkom – Putevi, Bemax i Genex, kao i firma Tehnoput. Posljednja je nedavno od Agencije za zaštitu životne sredine (EPA) dobila saglasnost na Elaborat procjene uticaja na životnu sredinu i dozvolu za rad. Taj elaborat, pokazalo je istraživanje Centra za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG),

temelji se na podacima starim čak sedam godina, od kojih se mnogi ne odnose baš na tu lokaciju.

Iz EPA za CIN-CG ističu da je njihova saglasnost na Elaborat samo jedan u nizu dokumenata koji je potreban firmi Tehnoput da obavlja svoje

radove i da bi, da im ga nijesu odobrili, mogli da rizikuju tužbu i plaćanje odštete toj firmi. „Nijesmo mogli da pronađemo nijedan zakonski osnov da im ne izdamo saglasnost na Elaborat“, navode iz Agencije.

Kompanija Tehnoput Saše Aćimića svoju djelatnost proizvodnje betona i eksploatacije šljunka obavljala je na državnom zemljištu. Od 2012. pokušali su da za svoje objekte dobiju građevinsku dozvolu i u tome nijesu uspjeli. U januaru 2023. građevinska inspekcija i policija zapečatili su asfaltnu bazu Tehnoputa na Cijevni. Međutim, pečat je ubrzo skinut i nastavljeno je sa nelegalnim aktivnostima. Reagovalo je tužilaštvo i Aćimić je uhapšen, ali je ubrzo pušten da se brani sa slobode.

Kada je u februara 2023. srušeno postrojenje druge kompanije Montenegro Petrola, mještani i javnost su se ponadali da je na vidiku kraj krađe šljunka i da se uvodi red u ovu oblast.

Međutim, nedavno izdavanje ekološke saglasnosti Tehnoputu je potvrda da se baš i ne ide u tom pravcu.

„Ponadali smo se da je stvar riješena. Ali sve je bila farsa. Nikada baze nijesu prestale da rade – od šest ujutru do četiri popodne. Baza ‘Puteva’ je bila primitivna baza, a onda su postavili novu, prije godinu i po dana i počela je da radi, bez vodne dozvole i ostalog. Krađa šljunka nije zaustavljena, a sada taj posao rade oni sa političkom podrškom ili dobrim familijarnim konekcijama...“, kaže za CIN-CG mještanin Donje Cijevne Saša Bošković.

Koliko je pogubna ilegalna eksploatacija šljunka najbolje pokazuje podatak da je izdašnost Boljih sestara 2010, kada su izabrane za izvor sa kojeg će se napajati crnogorsko primorje, bila 2.600 litara u sekundi, a 2020. gotovo osam puta manje – 334 litra u sekundi. U 2021. i 2022. godini izdašnost je bila 265. Ipak, nakon određenih aktivnosti države, 2023. izdašnost je uvećana za dva i po puta i bila je 677 litara u sekundi.

Iz Regionalnog vodovoda – Crnogorsko primorje (Vodovod) za CIN-CG objašnjavaju da aktivnosti na zaustavljanju nelegalne eksploatacije šljunka i pijeska do početka 2023. godine nijesu davale očekivane rezultate i da je izdašnost u kontinuitetu padala. Dno korita rijeke Morače u II zoni sanitarne zaštite spuštalo se, navode, ispod

dozvoljenih 10 metara nadmorske visine, a na nekim mjestima je spuštano čak ispod tri metra.

Nadaju se da će dodatne količine koje su već ugovorene uz zahvaćenu vodu iz izvorišta Bolje sestre biti dovoljne za ovu ljetnju turističku sezonu. „Izgradnjom pješčane ustave očekuje se obezbjeđenje povećanja izdašnosti vodoizvorišta za dodatnih 50 do 70 litara u sekundi. U toku su aktivnosti za izgradnju filterskog postrojenja za prečišćavanje vode koje treba da obezbijedi dodatnih 100 litara u sekundi“, navode iz Vodovoda.

Nijedna od firmi nema vodne dozvole

Svi mještani sa kojima je CIN-CG razgovarao tvrde da nijedna od firmi koje upravljaju asfaltnim bazama nema vodne dozvole koje izdaje Uprava za vode.

CIN-CG-u su te navode potvrdili i iz Uprave za vode.

„Nijesmo izdali nijednu vodnu dozvolu za postrojenja – asfaltne baze na Cijevni. Za sprovođenje propisanih mjera i obaveza sa stanovišta upravljanja vodama, Zakon o vodama ne prepoznaje obavezu investitora da prije dobijanja saglasnosti na Elaborat o procjeni uticaja na životnu sredinu mora prethodno pribaviti vodnu dozvolu. Međutim, taj zakon je izričit – za korišćenje objekata i postrojenja upotrebna dozvola ne može se izdati bez prethodno pribavljene vodne dozvole“, navode iz Uprave.

Iz Agencije ističu da je ovaj problem od početka predimenzioniran, jer bez vodne dozvole, ova firma ne može zakonski da radi. Međutim, sve ove firme i dalje nesmetano rade, iako nemaju vodnu dozvolu.

Prema Zakonu o vodama, asfaltna baza je objekat koji bi mogao imati značajan uticaj na zagađenje voda i zbog toga za dobijanje vodne saglasnosti na te objekte važe strogi kriterijumi. Neki od njih odnose se na način eksploatacije, mjere sanacija, procjene uticaja na živi svijet u vodi i okolna izvorišta, evidenciju izvađenih količina materijala, kao i brojne druge uslove.

Postavlja se pitanje kako je moguće da ova preduzeća i dalje nesmetano rade i dobijaju zeleno

Većina firmi radi ilegalno, a policija ne reaguje

Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) imao je uvid u „Informaciju o statusu inspeksijskih postupaka inženjerskih objekata – postrojenja: asfaltnih baza, betonskih baza i drobiličnih postrojenja” koju je sačinio Direktor za inspeksijski nadzor Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma krajem januara 2023.

Taj dokument pokazuje sve kontrole, rješenja za otklanjanje nepravilnosti, o rušenju ili zabrani građenja, kao i sve zahtjeve za pokretanje prekršajnog postupka protiv firmi koje devastiraju Cijevnu i Moraču.

Kada je riječ o postrojenjima na Cijevni, u slučaju firme Tehnput Ministarstvo je 2023. donijelo rješenje o zabrani građenja njihovog objekta i objekat je zapečaćen. Ekološka inspekcija izvršila je 14 kontrola, donijeta su četiri rješenja za otklanjanje nepravilnosti, a podnijeta dva zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka. Prije nekoliko dana je i Urbanističko-građevinska inspekcija Ministarstva prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine donijela Rješenje o zabrani građenja asfaltna baze ove firme. Kakve će to rezultate imati, ostaje da se vidi, jer ni prethodna ovakva i slična rješenja nijesu spriječila Tehnput da nastavi sa radom.

Za asfaltnu bazu Bemaksa donijeta su tri rješenja o rušenju dijelova objekta koji su izgrađeni suprotno revidiranom glavnom projektu i građevinskoj dozvoli. Donijeto je i rješenje o prekidu postupka legalizacije. Ekološka inspekcija izvršila je 13 kontrola, donijeta su četiri rješenja za otklanjanje nepravilnosti, a podnijet je jedan zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka. Tržišna inspekcija je čak utvrdila da je na tržište stavljen beton za koji nije dokazana upotrebljivost izjavom o svojstvima, što je suprotno Zakonu o građevinskim proizvodima. Ali Bemax i dalje radi na ovoj lokaciji.

Cijevnoj Komerc donijeto je rješenje o rušenju, jer su dvije betonske baze i ostali objekti izgrađeni suprotno važećim planskim dokumentima i bez odgovarajućeg odobrenja. Ekološka inspekcija je u ovom slučaju sprovela 11 kontrola, četiri rješenja za otklanjanje nepravilnosti i dva zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka. Tržišna inspekcija je ustanovila da joj evidencija o nabavci i prodaji robe na veliko nije dostupna u toku kontrole, što predstavlja kršenje Zakona o unutrašnjoj trgovini. Takođe je, kao i u slučaju Bemaksa, utvrđeno da je na tržište stavljen beton za koji nije dokazana upotrebljivost. I ova firma je danas aktivna na Cijevni.

Firmi Putevi jedna je asfaltna baza uklonjena i postavljen je privremeni objekat. U njenom slučaju ekološka inspekcija obavila je najviše kontrola - njih 20, a donijela je i pet rješenja za otklanjanje nepravilnosti i četiri zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka. Ni Putevi nijesu prestali sa aktivnostima na ovoj lokaciji.

Na Morači, firmi Čelebić donijeto je rješenje o zabrani upotrebe objekta, jer nije upisan u katastar nepokretnosti shodno Zakonu o državnom premjeru i katastru nepokretnosti. Ekološka inspekcija izvršila je pet kontrola i donijela tri rješenja za otklanjanje nepravilnosti. Tržišna inspekcija je konstatovala i kršenje Zakona o unutrašnjoj trgovini, jer ni u ovom slučaju evidencija o nabavci i prodaji robe na veliko nije dostupna u momentu kontrole. Isto je utvrđeno da je firma na tržište stavljala beton za koji nije dokazana upotrebljivost izjavom o svojstvima. Čelebić na Morači i dalje ima velike aktivnosti.

Jedino je Montenegro Petrolu srušeno postrojenja izgrađena suprotno važećem planskom dokumentu i mimo odobrenja. Ekološka inspekcija obavila je 19 kontrola, donijela šest rješenja za otklanjanje nepravilnosti i podnijela četiri zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka. Tržišna inspekcija je utvrdila da su kršeni Zakon o unutrašnjoj trgovini i Zakon o građevinskim proizvodima – iz istih razloga kao i u slučaju Čelebića.

Da sve ove firme nesmetano rade, potvrđuje i saznanje CIN-CG-a da su nedavno ovo područje posjetili predstavnici nadležnih institucija koje se bave zaštitom životne sredine i vodama u Crnoj Gori zajedno sa predstavnicima stranih ambasada kojima su pokazivali kako se ilegalno eksploatiše šljunak. Jedan od službenika iz ambasade je upitao – a zbog čega ne zovemo policiju?

svijetlo od državnih institucija kada je u februaru 2023. Vlada Crne Gore usvojila „Informaciju o potrebi hitne primjene mjera sanacije terena u zahvatu vodoizvorišta Bolje sestre, pojasa uz rijeke Moraču i Cijevnu sa elementima ekološke katastrofe” i zadužila tadašnje Ministarstvo

ekologije, prostornog planiranja i urbanizma i EPA da hitno uklone i sruše objekte koji se nalaze u ovom prostoru.

CIN-CG se obratio Ministarstvu prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine (MPPU-DI) sa pitanjima koliko je trenutno objekata za

eksploataciju sljunka na Morači i Cijevni, da li rade i zašto nijesu uklonjeni kao postrojenje firme Montenegro petrol. I pored dužeg čekanja, do objavljivanja ovog istraživanja nijesmo dobili odgovore.

Najveći je problem, ističe za CIN-CG direktor NVO Ozon Aleksandar Perović, obesmišljavanje sistema. „Ako se, recimo, vodna dozvola i ekološka saglasnost kose, odnosno jedne ima, a druge ne, to ukazuje na izostanak međusektorske saradnje i otvara prostor za preispitivanje koruptivnih momenata, kao i nedostatak stručnosti. Nemoguće je da se institucije koje se bave zaštitom životne sredine, konkretno voda, ne slažu“, smatra on.

Iz EPA najvlijuju da će pokušati da okončaju nesaradnju. CIN-CG saznaje da će, do kraja mjeseca, na inicijativu Agencije biti održan sastanak sa predstavnicima Uprave za vode, Regionalnog Vodovoda – Crnogorsko primorje i Opštine Zeta, koja tek treba da se razgraniči sa Glavnim gradom, kako bi se predstavnici svih ovih institucija dogovorili oko rješenja za problem asfaltnih baza.

Prostorni planovi koji su na snazi mjesto na kom se nalaze sve ove baze tretiraju kao industrijsku zonu. Tu je praktično zakonski moguće sagraditi i nuklearnu elektranu, ako bi neko došao na tu ideju. Zbog toga je, smatraju iz Agencije za zaštitu životne sredine, jedino održivo rješenje moratorijum na gradnju. Dok se ne donesu novi prostorni planovi kojima će se izmijeniti namjena ovog prostora.

„Na području Zete je smješteno sve što ne valja, imamo ozbiljne ekološke probleme – KAP, crveni mulj, eksploataciju šljunka, asfaltna baza, kolektor... Prostorna rješenja predviđaju mogućnost investitorima da otvore topionice, željezare, rafinerije, da skladište zapaljivi otpad. Plašim se da nas tek očekuje jedna složena priča. Prostorni plan treba da se mijenja prema potrebi građana“, kaže za CIN-CG Tatjana Torbica koja živi u blizini asfaltnih baza.

Elaborat Tehnoputa temelji se na nerelevantnim podacima

U Elaboratu Tehnoputa koji je krajem prošlog mjeseca odobrila EPA nailazimo na zanimljive podatke.

U segmentu koji tretira postojeće stanje oko kvaliteta vazduha priznaje se da mjerenja nijesu vršena na lokaciji projekta: „Mjerenja kvaliteta vazduha na lokaciji projekta nijesu rađena s obzirom na to da se lokacija projekta nalazi u blizini KAP-a“. Umjesto toga, navode se raniji rezultati ovih mjerenja, čak iz 2017. godine, na mjernom mjestu kod Ambulante KAP-a.

Ni podaci o kvalitetu zemljišta nijesu urađeni na lokaciji projekta. Jesu, kako se tvrdi, na obližnjoj, i datiraju iz marta 2019.

Nešto noviji podaci su oni o kvalitetu rijeke Morače za mjerni profil ispod ušća Cijevne i preuzeti su iz Ekološkog godišnjaka III-21 Zavoda za hidrometeorologiju i seizmologiju Crne Gore za 2021. godinu.

Bode u oči da EPA daje saglasnost na elaborat u kojem u odjeljku „Stanovništvo“ u jednom dijelu piše: „U blizini lokacije, odnosno jugozapadnom i južnom

dijelu, nalaze se naselja Cijevna (61 stanovnik), Srpska (868 stanovnik), Balijače-Mahala (1354 stanovnik) i Mitrovići (299 stanovnik)“, a da se ipak nekako zaključuje da uticaja na stanovništvo neće biti: „U neposrednoj blizini nema stambenih objekata, te njegova eksploatacija neće imati uticaja na lokalno stanovništvo... U toku normalnog rada asfaltna baza nema negativnih uticaja na zdravlje ljudi“.

Ova konstatacija, navode mještani Donje Cijevne i Mahale u žalbi na Elaborat Tehnoputa koju su nedavno podnijeli EPA, a u koju je CIN-CG imao uvid, „toliko je netačna da je samo ona dovoljna da se donosilac zapita da li uopšte zna gdje je planirana izgradnja baze“. „Elaborat sadrži popis mjera koje se mogu preduzeti za zaštitu zemljišta, vode, vazduha..., međutim, ... nigdje nije precizno

Saša Bošković

foto: privatna arhiva

navedeno šta će od tih mjera investitor zaista i preduzimati u svom radu i na koji način”, navode još mještani u žalbi.

Ekološka suglasnost, objašnjavaju u Ozonu, podrazumijeva niz mjera monitoringa kvaliteta vazduha, zemljišta i vode, koje bi trebalo da budu redovno dostavljane nadležnim institucija. „Praksa pokazuje da se to ne radi“, navodi Perović.

Niko se nije bavio uticajem na zdravlje ljudi tolikog broja asfaltnih baza na tako malom prostoru gdje su i poljoprivredna zemljišta

Mještane Donje Cijevne i Mahale posebno brine činjenica da se analizom uticaja na zdravlje ljudi tolikog broja asfaltnih baza na tako malom prostoru zapravo niko do sada nije bavio.

Zanimljivo je da se 2022. Zaštitnik imovinsko-pravnih interesa Crne Gore (Zaštitnik) dopisom obratio Agenciji za zaštitu životne sredine sa zahtjevom da ta agencija izvrši procjenu kumulativnog uticaja sve tri asfaltne baze na prirodu, što godinama traže i mještani, ali bezuspješno.

Iz Agencije, na čijem je čelu Milan Gazdić, Zaštitniku je odgovoreno da navodi da su preduzeća koja rukovode asfaltnim bazama zagađila životnu sredinu nijesu prepoznati Zakonom o odgovornosti za štetu u životnoj sredini. Umjesto da se izvrše nove analize, iz EPA su se pozvali na nalaze Ekološke inspekcije i Centra za ekotoksikološka ispitivanja (CETI), kao i na činjenicu da su ove firme već dobile saglasnost na elaborate procjene uticaja na životnu sredinu.

Mještani se godinama obraćaju institucijama i dostavljaju podatke koji ukazuju na to da asfaltne baze ne rade po ekološkim standardima. „Posljedice su konstantno zagađenje vazduha, vode, nesnosna buka, ugrožavanje zdravlja usljed neograničenog radnog vremena postrojenja“, upozorava Torbica.

Ona opominje i da se dešava devastacija priobalnog zemljišta i ispuštanje otpadnih voda u rijeku Cijevnu. „Tu je i problem ogromnih nasipa deponovanog materijala koji pod uticajem vjetra završavaju u naše domove“, navodi Torbica. Zatražila je obustavu rada postrojenja do uskla-

đivanja tehnologije proizvodnje sa evropskim standardima.

Stanovnici Donje Cijevne i Mahale su više puta ukazivali i na netačne podatke i u Elaboratu o procjeni uticaja na životnu sredinu Puteva. „Nije istina da poljoprivredna zemljišta u blizini asfaltnih baza nijesu prisutna, jer se sa istočne strane nalaze vinogradi Plantaža, a štetni uticaj na zasade još niko nije ispitao. Takođe, uz prugu sa druge strane obale, takođe na maloj udaljenosti, nalazi se privatni posjed zasada pšenice, kao i velika područja zasada aromatičnog bilja“, piše u jednom od dopisa mještana Glavnom gradu u koji je CIN-CG imao uvid.

CIN-CG je sve ove navode mještana potvrdio izlaskom na teren. Obratili smo se i Plantažama.

„Iako do sada nije utvrđen negativni uticaj na mikrolokalitetima koji su najbliži lokacijama pomenutih asfaltnih baza, u okviru redovnih aktivnosti i svakodnevnim obilascima, kompanija kontinuirano prati stanje na terenu“, navode iz ove kompanije.

Mještani su očekivali da se uklone sve baze. „Dvije već rade i sada će i treća, koja je tu već 10 godina postojala i to bez ikakvih dozvola, saglasnosti i elaborata. Objasnili smo i prošloj vlasti o čemu je riječ, a sada i svima u novoj Vladi i niko nam ništa nije odgovorio“, kaže još Bošković.

Mještani ne vjeruju Agenciji

Torbica ističe da do sada nemaju nijedan odgovor institucija o šteti. Posebno je razočarana u rad Agencije za zaštitu životne sredine. „Obratili smo im se, čak smo imali i usmeno obećanje Milana Gazdića. Rekao je da će nam dostaviti procjenu štete od rada asfaltnih baza još prije par godina i nijesmo nikada dobili odgovor“, kaže ona.

Nakon dobijanja saglasnosti za gradnju još jedne baze na Cijevni, uslijedilo je prepucavanje EPA, Regionalnog vodovoda - Crnogorsko primorje i Uprave za vode oko toga ko je kriv što je dozvola uopšte izdata.

Iz Regionalnog vodovoda su još u septembru prošle godine decidno saopštili da nije moguće izdati saglasnost na Elaborat Tehnputa zbog

zaštite vodoizvorišta Bolje Sestre. Iz EPA navode da je Uprava za vode u izjašnjenju konstatovala da se parcela asfaltne baze ne nalazi u zoni sanitarne zaštite vodoizvorišta i da je baza od njega udaljena oko šest kilometara vazdušnom linijom. Iz Uprave za vode navode da parcela gdje se nalazi baza nije obuhvaćena drugom zonom sanitarne zaštite, a ni predloženoj trećom zonom zaštite ovog izvorišta.

Zanimljivo je, međutim, da ova Uprava od 2008. nije utvrdila granice šire zone zaštite ovog područja.

Torbica smatra da je Regionalni vodovod morao da angažuje akreditovanu ustanovu koja bi napravila realnu procjenu koje su to šire zone sanitarne zaštite. „Neko je, da li slučajno, izostavio ovu oblast iz šire zone sanitarne zaštite, iz treće zone”, navodi ona.

Iz Regionalnog vodovoda ranije su objasnili i zašto asfaltne baze ne mogu biti u zonama sanitarne zaštite. „Uzimajući u obzir da rad baze prouzrokuje ispuštanje hemikalija u vazduh tokom proizvodnje, uključujući mnoge toksične zagađivače vazduha kao što su arsen, benzen, formaldehid, kadmijum, fenol i heksan, neprihvatljivo je i nepravедno da se na taj način zagađuje rijeka Morača i sam tim ugrožava se vodoizvorište Bolje sestre”.

Gazdić je u više navrata izjavio da su investitori dužni da poštuju mjere za sprječavanje ili otklanjanje štetnih uticaja.

„Mi se ne možemo osloniti na to da će mjere zaštite predložene elaboratima biti preduzete, jer to ni do sada nije bio slučaj. Bemax, recimo, ispušta otpadne vode koje su proizvod pranja njihovih mašina direktno u Cijevnu. Ako znamo da se za to koriste najgore hemikalije, a da sve to ide u naše rijeke, pa onda i u Skadarsko jezero – o čemu mi onda pričamo”, pita se Bošković.

Nije čudo da građani nemaju povjerenja da će se raditi po zakonu, jer je i sama AZŽS u novembru 2023. saopštila da kompanije Montenegro petrol, Bemax, Cijevna Komerc i Beton Montenegro nijesu

ispoštovale zakonsku obavezu i toj agenciji nijesu na saglasnost dostavile predlog mjera sanacije zbog štete učinjene u koritu rijeke Morače.

Zakon o odgovornosti za štetu u životnoj sredini, inače, predviđa prekršajnu novčanu kaznu od dvije do 40 hiljada eura za pravno lice koje u roku koji je određen rješenjem ne sačini i ne dostavi predlog mjera sanacije.

CIN-CG je ranije pisao o tome da je od 25 krivičnih postupaka koji su pokrenuti zbog nelegalne eksploatacije šljunka u posljednjih pet godina samo pet završeno. Dva su odbačena, a u tri su počinio dobili simbolične kazne – dvije novčane od 1.700 i 800 eura i jednu

uslovnu osudu.

Montenegro petrol, s druge strane, koji je decenijama na državnom zemljištu krao šljunak pred Privrednim sudom pokrenuo je postupak protiv države od koje traži obeštećenje od četiri miliona eura!

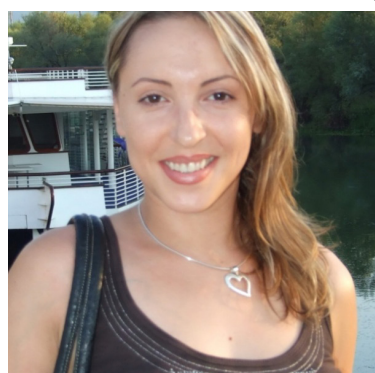
Bošković ističe da njihova borba i ignorisanje institucija traju 10 godina i najavljuje da će, ako i dalje ne budu dobijali odgovor, krenuti u proteste.

U regionu asfaltne baze daleko od naseljenih mjesta

U najbližem okruženju Crne Gore mnoge asfaltne baze nijesu u blizini gusto naseljenih mjesta. Primjeri su Teko Mining Vinča u Grockoj, SremPut u Rumi, HidroKop u Banja Luci, Ceste Bjelovar, Zagrebačke ceste, Novi Pazar Put i druge.

U pojedinim zemljama postoje čak i ekološka asfaltska društva, a njihov prioritet je zelena upotreba recikliranog starog asfalta, odnosno zelena asfaltska industrija – proizvodnja nisko-temperaturnog asfalta pri čemu je manja i količina štetnih emisija.

Iz Evropske komisije (EK) godinama upozoravaju da je industrija asfalta jedan od najvećih potrošača energije i sirovina i enormno doprinosi emisiji gasova staklene bašte. Oni rješenje vide u razvijanju novih tehnologija za integraciju otpa-

Tatjana Torbica
foto: privatna arhiva

da i recikliranih materijala u ciklus proizvodnje asfaltnih mješavina, jer bi se tako poboljšala održivost, smanjio karbonski otisak i poguban uticaj na životnu sredinu. U jednom od projekata u Španiji, koji je podržala EK još 2014, čak je predstavljen i koncept eko-asfalta koji kombinuje zelena veziva, reciklažne agregate koji su nastali iz građevinskog otpada i regenerisani asfalt.

Sve ove zelene ideje, iako se u Evropi već godinama sprovode u djelo, još su mnogo daleko od Crne Gore.

Iako bi asfaltne baze trebalo da budu privremenog karaktera, u praksi one na jednoj lokaciji funkcionišu decenijama. Mještani Donje Cijevne i Mahale ističu da drugi dom nemaju, kao ni živote. „Asfaltne baze su mobilne i mogu se premjestiti na drugu, adekvatniju lokaciju s obzirom na njihov poguban uticaj na okruženje. Mi nijesmo”, kažu. Uz gorčinu objašnjavaju da kada su se jednom prilikom obratili inspekciji na rad jedne od baza, odgovoreno im je da takva ista postoji i u centru Berlina.

MILO BOŽOVIĆ PREKO 12 MILIONA NABAVKI POTPISAO IZ ZATVORA:

Veliki poslovi sa kumom, Bemaksom, Blažom

Predrag Nikolić

Predsjednik Opštine Budva Milo Božović je iz zatvora sa Draganom Perovićem, izvršnim direktorom budvanske kompanije Carat, potpisao ugovor vrijedan četiri i po miliona eura. To je urađeno 28. jula prošle godine, tri i po mjeseca nakon što je Božović priveden u Spuž.

Prema više izvora, Božović i Perović su kumovi. Draganov brat Radovan Perović uhapšen je početkom oktobra prošle godine. Njega, Bojana Ojdanića i Vjekoslava Lambulića Specijalno državno tužilaštvo (SDT) sumnjiči da su počinili krivična djela stvaranje kriminalne organizacije i neovlašćenu proizvodnju, držanje i stavljanje u promet opojnih droga. Njihovo hapšenje uslijedilo je kao proširenje istrage koju SDT vodi protiv Božovića.

Jedan od najvrednijih ugovora koje je gradonačelnik Budve potpisao iz Spuža je onaj sa kompanijom Carat, na čijem je čelu Dragan Perović, sa kojim Božović ima lične i poslovne veze - na Dubovici, gdje Carat gradi infrastrukturu, obojica su suvlasnici zemljišta i stambenog prostora

Ovo je samo jedan od ugovora vrijednih preko 12 miliona eura, koje je prvi čovjek Budve potpisao iz istražnog zatvora, ali je posao sa kumom pojedinačno najvrijedniji, 4.499.181 eura. Ugovor sa firmom Carat odnosi se na radove komunalnog opremanja za izgradnju tri saobraćajnice u zahvatu DUP-a Dubovica 1. U ugovoru se navodi da će se finansirati iz više budžetskih godina. Za prošlu godinu iz budžeta je za ovo bilo opredijeljeno 400.000 eura.

Božovića sa Perovićem ne vezuju samo lične veze. Oni su i poslovni partneri. I to baš na Dubovici, gdje je Božovićeva dedovina. Tamo su on i Perović suvlasnici zemljišta i stambenog prostora. Na preko hiljadu kvadrata zemljišta svojinski udio ima osam vlasnika, Milo Božović

posjeduje pola, a Perović 24/480 zemljišta. U drugoj parceli od 1.738 kvadrata Božović ima pola udjela, a Perovićeva firma Carat šesnaestinu, isti odnos je i u vlasništvu nad trećom parcelom od 320 kvadrata.

Odnos jedna polovina i jedna šesnaestina vlasništva između Božovića i Carata je i u slučaju stambenog prostora na Dubovici od 824 kvadrata. Prema dokumentima u koje je Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) imao uvid, u februaru i martu prošle godine Carat prodaje više stanova u ovom objektu.

U isto vrijeme kada i ovaj, u julu 2023, Božović i Perović potpisuju i ugovor o radovima na izgradnji saobraćajnice A 75-75 u Bečićima.

Vrijednost ovog ugovora je 346.813 eura, a podugovarači Carat-a su Ving, Pljevlja, La Collina, Podgorica, Geo Plus, Podgorica i Hidromont Inženjering, Podgorica.

Božović je tokom prošle godine iz zatvora u Spužu potpisao još ugovora po javnim nabavkama, ukupno preko 10 miliona eura. Ta praksa nastavljena je i tokom ove godine. Za samo prva dva mjeseca Božović stavio potpis na javne nabavke vrijedne dva miliona eura.

Milo Božović uhapšen 13. aprila 2023. rano ujutro. Specijalno državno tužilaštvo podiglo je optužnicu u kojoj ga terete za stvaranje kriminalne organizacije i šverc droge. I dok je pred Višim sudom još kontrola optužnice, isti taj sud je odobrio Božoviću da iz zatvora potpisuje opštinska dokumenta i vodi Opštinu.

Tenderi dostupni nakon interesovanja novinara

Na sajtu Opštine Budva, pod rubrikom Tenderi i javne nabavke, zainteresovanoj javnosti nijesu bile dostupne informacije o svim ugovorima. Tek nakon pitanja koje je CIN-CG uputio, krajem februara, tenderi i javne nabavke su ažurirani i sada su dostupni.

Bemax je drugi veliki partner Opštine Budva.

Sa ovom kompanijom Božović je potpisao ugovor za jednu od najznačajnijih investicija - rekonstrukcija dvije ključne ulice u centru grada - 22. novembar i Mediteranske - i njihovo pretvaranje u bulevare sa izgradnjom kružnog toka.

Uz dozvolu Višeg suda, Božović je u spuškem Istražnom zatvoru, krajem prošle godine potpisao ovaj ugovor, da bi ga 12. januara potpisali i izvršni direktor Bemax-a Miladin Mijajlović i ovlašćena zastupnica ove kompanije Sonja Novaković. Vrijednost posla je blizu tri miliona, odnosno 2.924.681 eura. Naglašeno je i da će se ova investicija finansirati iz više budžetskih godina, a za ovu godinu je opredjeljeno 1.650.000

eura. Bemax-ovi radovi u centru grada dočekaće ove sezone turiste jer je rok za izvođenje radova 160 dana od uvođenja izvođača u posao.

Sedmicu nakon potpisivanja ovog ugovora, pripadnici Specijalnog policijskog odjeljenja uhapsili su Aleksandra Aca Mijajlovića, jednog od doskorašnjih suvlasnika kompanije Bemax. On i još pet osoba lišeni su slobode zbog šverca cigareta, odnosno sumnje da su počinili krivično djelo stvaranje kriminalne organizacije i produženo krivično djelo krijumčarenje.

Podugovarač Bemax-u u ovom poslu je BB Solar, biznismena Blaža Đukanovića, sina nekadašnjeg premijera i šefa države Mila Đukanovića. Ugovorom je precizirano da je Đukanovićeva firma zadužena za izvođenje elektrotehničkih radova. Za to je sljedeće procenat od 16,27 odsto, ili 488.000 eura.

Božović je početkom ove godine parafirao i milionski ugovor o izgradnji puta u naselju Blizikuće iznad Svetog Stefana. Ugovor vrijedan 1.249.637 eura je sklopljen sa konzorcijumom SBM, koga zastupa Vladimir Mirković.

Mirković je izvrši direktor Asfalt-beton gradnje, Podgorica, koja je nosilac ponude u ovom poslu u koji su još uključeni - firme Đurković, Nikšić, sa učešćem od 32,23 odsto, Tofi, Rožaje, 6,81 odsto učešća, Breznamont, Nikšić, 5,48

Milo Božović
foto: Boris Pejović

udjela, Hidromont, Podgorica, učešće od 4,31 odsto i Geotin MNE, Podgorica, učešće 0,96 odsto.

Pored pola miliona eura koje će Asfalt-beton gradnja zaraditi u ovom poslu, oni su neposredno prije nove godine sa Božovićem zaključili ugovor o održavanju gradske infrastrukture, koji je vrijedan 389.871 eura. Asfalt-beton gradnja je i tokom prošle godine održavala gradsku infrastrukturu za istu svotu, a potpisan je i ugovor o sanaciji postojećih saobraćajnica, vrijedan preko 400 hiljada eura.

U gorepomenutom kapitalnom poslu od četiri i po miliona eura, čiji je nosilac Carat, učešće Asfalt-beton gradnje je 21,65 odsto.

Saradnja sa ovom firmom nastavljena je i ove godine – 21. februara potpisan je ugovor o radovima na komunalnom opremanju zemljišta, za 35.829 eura.

Nastavak Carevićeve prakse

Potpisivanjem pet ugovora u kojima je uključena Asfalt-beton gradnja, a koji su vrijedni preko dva miliona eura, Božović je nastavio praksu svoga prethodnika Marka Carevića, takođe kadra Demokratskog fronta.

MANS je u maju 2020. podnio Specijalnom državnom tužilaštvu krivičnu prijavu protiv Carevića okrivljujući ga što je asfaltiranje saobraćajnica dodjeljivao firmi Asfalt-beton gradnja, kako bi njegova firma Carinvest, kao podizvođač, obavljala milionski posao. Iz MANS- su tada tvrdili da je Carević sa kompanijom Asfalt-beton gradnja zaključio 11 ugovora, ukupne vrijednosti od skoro dva miliona eura. U oktobru 2020. SDT na čijem je čelu bio Milivoje Katnić odbacilo je ovu krivičnu prijavu.

Od brojnih ugovora koje je Božović potpisao po visini iznosa ugovora, od preko tri miliona eura, izdavaju se i one koje su sklopljene sa firmom Inženjer Gogić iz Podgorice. Sredinom januara

ove godine sa ovom firmom Božović potpisuje ugovor o izvođenju radova na izgradnji donje ploče kanala ispod mostovske konstrukcije u Bečićima i povezivanje sa postojećim kanalom, cijena 47.632 eura.

U februaru prošle godine sa firmom Inženjer Gogić, Božović je potpisao tri ugovora: za izgradnju ulice sa kompletnom infrastrukturom uz potok Slatava u Buljarici – 1.638.757 eura, radove na regulaciji Bečićkog potoka – partija 1: 1.075.555 eura, partija 2: 470.760 eura.

Ugovore je sa Božovićem potpisala Zerina Idrizović izvršna direktorka preduzeća čiji je osnivač i vlasnik Miljan Gogić. U CRPS registru se navodi da Gogić ima udio od 90 odsto, dok 10 odsto pripada Društvu za trgovinu i usluge, export-import Koti group, Tuzi. Osnivač, izvršni direktor i ovlašćeni zastupnik ovog preduzeća čija je djelatnost – nespecijalizovana trgovina na veliko je Veljko Lakočević.

Lakočević je bio većinski vlasnik Inženjera Gogić do marta 2021. Godinu ranije on je, preko ove firme, kupio ogromnu staklenu zgradu u centru Podgorice, preko puta Njegoševog parka.

MANS je u decembru 2021. objavio istraživanje po kojem je Uprava za imovinu, umjesto da zbog nepravilnosti prekine tender za navedenu zgradu,

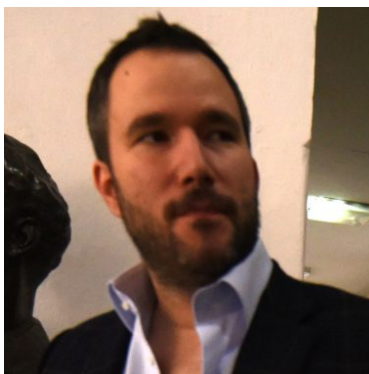
zaključila ugovor sa kompanijom Koti nekretnine na iznos od oko 8,7 miliona eura.

U vrijeme sporne transakcije vlasnik kompanije Koti nekretnine bila je kompanija Inženjer Gogić. Lakočeviću je, u septembru 2019, svoj udio u toj kompaniji prenio Vladan Ivanović, i to bez naknade.

Vladan Ivanović je i vlasnik kompanije Master Inženjering, a bio je i u vlasničkoj strukturi firme Novi Volvox njegovog brata od strica Milana Ivanovića. Ivanović

su biznismeni navodno bliski porodici Đukanović. Duško Knežević je nakon afere o ničijoj kući na Gorici, izjavio:

“Cijela Crna Gora zna da je to Đukanovićeva kuća, iako se vodi na njegovog prijatelja Vladana

Blažo Đukanović
foto: Boris Pejović

Ivanovića”.

Prema Planu javnih nabavki Opštine Budva, od 31.1.2023, njihova ukupna vrijednost te godine trebala je da bude 26 miliona eura. Prema dostupnim ugovorima, plan nije ostvaren – potpisani su ugovori za radove, usluge i nabavke oko 15 miliona eura.

Plan javnih nabavki za ovu godinu je preko 19 miliona eura, dakle ostalo je još 17 milona.

Nakon što je Božović uhapšen strahovalo se da se neće moći realizovati ni jedan postupak javne nabavke, kao ni ostali pravni poslovi. Dodatni problem je bio to što Božović prije hapšenja nije imenovao potpredsjednike Opštine. Tražila se Božovićeva ostavka da bi Opština mogla nesmetano da funkcioniše. Pravne dileme je riješio Viši sud u Podgorici koji je odobrio Božoviću da u zatvoru potpisuje sva pravna akta.

I dok pravni i drugi kaos u Opštini Budva traje, iz Ministarstva javne uprave su napokon najavili da su krenuli u preispitivanje zakonitosti rada pritvorenog predsjednika Božovića.

CRNA GORA MEĐU DRŽAVAMA KOJE NAJMANJE RECIKLIRAJU U EVROPI:

Svake godine, u svakom pogledu, sve više nazadujemo

/// Andrea Perišić ///

Već dvije godine svaku plastičnu i staklenu bocu čuvam kako bih ih negdje ostavila i bila sigurna da će biti reciklirane, kaže za Centar za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) sagovornica iz Podgorice. Ona je među rijetkima koji u domaćinstvu razdvajaju otpad.

U Crnoj Gori ima svega 13 reciklažnih dvorišta. I to u Podgorici, Hercegovom i Kotoru. Tokom 2019. godine u glavnom gradu je postavljen i jedan mobilni reciklažni kontejner. Nedavno su postavljeni i reciklomati.

U takvom dvorištu, u podgoričkom naselju Zabjelo, nalazi se više kontejnera, za različite vrste otpada: elektronski i električni, papir i karton, staklo, gume, aluminijumske limenke, PET

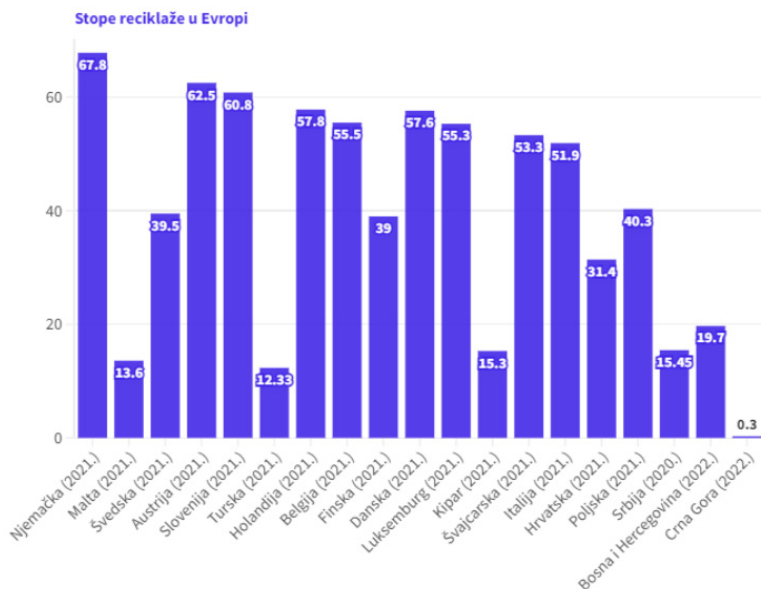
U zemlji postoji više od 300 nekontrolisanih deponija, a većina opština ne reciklira i ne odvaja otpad i, što je zabrinjavajuće, bilo je bolje prije deceniju. Godišnje se gube milioni eura, a priroda zagađuje

ambalaže, plastiku, bijelu tehniku, metalni krupni otpad, fluorescentne cijevi, akumulatori i baterije, eko otpad, otpadno ulje... Gotovo sve se može reciklirati, osim tekstila.

Malo ljudi, međutim, donosi otpad na ova dvorišta. Kontejneri su uglavnom poluprazni, a u nekim nema gotovo ništa, kao u jednom za elektronski otpad, u kojem se nalazi svega par stvari.

Ljudi uglavnom ne znaju za ova dvorišta, a i reciklaža se slabo promoviše. Problem je i to što su ovi centri u Podgorici na lokacijama koje nijesu „naruku” najvećem broju stanovnika.

„Kako se ova dvorišta koriste na dobrovoljnoj bazi, ostaju rezervisana samo za ekološki osviješćene građane. Odvajanje otpada treba da bude

Podaci Evropske agencije za zaštitu životne sredine (EEA), Izvještaj Uprave za statistiku (MONSTAT) o stvorenom i obrađenom otpadu za 2022. godinu, Podaci #EUZATEBE; Podaci Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine

obavezno i da se vrši od vrata do vrata, odnosno na mjestu nastanka otpada, čineći sistem lakšim i pogodnijim za korišćenje, što je osnov za uspjeh i dobre rezultate. Tek tada možemo očekivati veće stope odvojenog sakupljanja i reciklaže”, kažu za CIN-CG iz NVO Zero Waste Montenegro.

Potrebno je, smatraju iz ove NVO, nakon što se stvore uslovi za selekciju otpada, raditi na edukaciji i podizanju svijesti o važnosti reciklaže i pravilnom postupanju sa otpadom.

O nerazvijenoj svijesti o važnosti reciklaže najbolje govori činjenica da je stanje u ovoj oblasti gore nego deceniju ranije, kada su počeli pregovori sa Evropskom unijom (EU), u kojima je upravljanje otpadom jedna od važnih tema.

„Ovo je četvrta godina otkako ne postoji Državni plan upravljanja otpadom, pa samim tim ni lokalni planovi. Tako se otpadom u Crnoj Gori, u određenom smislu, stihijski upravlja”, kaže za CIN-CG Ivana Vojinović, direktorica Centra za klimatske promjene, prirodne resurse i energiju (CKPPRE) na Univerzitetu Donja Gorica (UDG).

Prema njenim riječima, nijesu urađeni ni planovi prevencije otpada na lokalnom nivou, a to je zahtjev evropskog zakonodavstva i prvi važan

korak ka izgradnji kulture reciklaže.

Zemlja godišnje gubi desetine miliona, ako ne i više, a priroda se zagađuje, jer se ne reciklira i ne vrši selekcija otpada.

Zbog pristupnih pregovora i obaveza prema EU, Crna Gora bi do 2030. trebalo da reciklira najmanje 50 odsto komunalnog otpada. Ali, u 2022. naša je zemlja reciklirala manje od pola odsto. To se vidi iz Izvještaja Uprave za statistiku (Monstat) o stvorenom i obrađenom otpadu koji je objavljen krajem prošle godine. U 2022. proizvedeno je oko 336 hiljada tona komunalnog otpada, a reciklirano malo više od hiljadu tona.

Ovi podaci Monstata pokazuju da je u 2022. proizvedeno milion i 412 hiljada tona otpada, od čega je oko 20 odsto bio opasni otpad. Osim toga, stanovnik Crne Gore godišnje proizvede 544 tone otpada, a dnevno oko kilogram i po.

Iz podgoričkog preduzeća „Deponija” koje upravlja reciklažnim centrom, CIN-CG-u je rečeno da je u 2023. reciklirano 560 tona komunalnog otpada, a selektuje se karton, papir, željezo, aluminijumske limenke, plastične kese, PET ambalaža i miješana plastika.

Umjesto da napredujemo - nazadujemo

Dakle, pošto je u 2022. reciklirala manje od pola odsto, Crna Gora umjesto da napreduje, nazaduje kako odmiče proces pregovora. U 2021. reciklirano je oko dva odsto, slično kao 2020. i 2019. Zanimljivo je da je zemlja više reciklirala 2013, kada su tek počeli pregovori sa EU, nego posljednjih godina.

U Strategiji za upravljanje otpadom u Crnoj Gori do 2030. godine (Strategija) struktura otpada jedino se navodi za 2013. Te je godine proizvedeno oko 244 hiljade tona komunalnog otpada, od čega oko 32 hiljade tona papira, 29 hiljada tona plastike, 20 hiljada tona stakla, 13 hiljada tona PET ambalaža...

Prema aktuelnom cjenovniku podgoričkog preduzeća „Deponija”, cijene otkupa starog novinskog i kancelarijskog papira su 20, 25 ili 60 eura po toni (u zavisnosti od klase i vrste), plastike 25, 30 ili 50 eura, a PET ambalaža od 80 pa do 250 eura. Kada bi se ovi materijali i reciklirali, uštedjeli bismo milione eura, koji sada završe na nekim (il)legalnim deponijama. Po najnižim cijenama, samo na reciklažu papira dobili bismo oko 650 hiljada eura, na plastiku 725 hiljada eura, a na PET ambalažu preko milion eura.

U Izvještaju o sprovođenju Državnog plana upravljanja otpadom za 2013. godinu navodilo se da su u većini opština postavljeni kontejneri za primarno selektovanje komunalnog otpada (papir, karton, metal, plastika, staklo), ali da se sakupljanje selektovanih frakcija ipak ne vrši odvojeno, već se kontejneri sa selektovanim i mješovitim otpadom prazne istovremeno, pa i selektovani dio nakon toga završava na nekoj od mješovitih deponija.

CIN-CG se obratio svim opštinama u Crnoj Gori, i došao do podataka da većina ne sprovodi odvojeno sakupljanje otpada, čak ni kada se donesu odluke o tome od strane lokalnih vlasti.

„Nijesmo mogli pristupiti sprovođenju odluke zbog kadrovskih i tehničkih ograničenja”, navode za CIN-CG iz „Komunalnih djelatnosti” u Šavniku.

Slično kažu i iz drugih opština.

Stope reciklaže u pojedinim zemljama u Evropi i regionu, Crna Gora među državama koje najmanje recikliraju na kontinentu

„Na Zabljaku se ne vrši recikliranje otpada, niti je to ikada rađeno, iako posjedujemo postrojenje koje ni u periodu dok je još funkcionisalo nije obavljalo reciklažu, već samo sortiranje otpada”, kažu za CIN-CG iz Službe predsjednika Opštine Žabljak.

Cetinje nema postrojenje za recikliranje i selekciju miješanog komunalnog otpada, niti je njegova izgradnja predviđena planskom dokumentacijom.

„Miješani komunalni otpad, koji DOO ‘Komunalno’ Cetinje

sakuplja, sa teritorije opštine se svakodnevno odvozi na regionalnu sanitarnu deponiju ‘Livade’ u Podgorici gdje se, u posebnom postrojenju, vrši njegova selekcija”, navode za CIN-CG iz kabineta gradonačelnika Prijestonice Cetinje.

Ni u Andrijevici ne postoji reciklažni centar, nema ni novca za njegovu izgradnju, potvrdili su iz ove opštine.

U Plavu se od 2021. recikliraju papir, pvc otpad, karton i staklo, pomoću namjenskih presa, navode iz plavske opštine.

U Herceg Novom se odluka o odvojenom odlaganju otpada samo djelimično poštuje, što je rezultat niske svijesti sugrađana, ističu iz ove lokalne samouprave. Konstatuju i da je među velikim problemima u reciklaži nepoštovanje Zakona o upravljanju otpadom.

Inače, predlog ovog zakona je usvojen u Skupštini Crne Gore krajem prošle godine, a njime se tretira, između ostalog, i pitanje otpada od plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu i otpadnog ribolovnog alata koji sadrži plastiku.

Gradani Podgorice u kontejner za suhu frakciju odlažu miješani komunalni otpad

I iz podgoričke „Čistoće” za CIN-CG su takođe potvrdili da odvojeno prikupljanje otpada daje minimalne rezultate. Ovaj koncept je, kako objašnjavaju, planiran prvo kroz postavljanje tri kante (za papir, plastiku i metal), zatim dvije kante (suva i mokra frakcija komunalnog otpada), ali je izostao potreban nivo selektovanog odvajanja otpada na mjestu nastanka, odnosno u domaćinstvu, zbog čega se u kantama dominantno nalazi miješani komunalni otpad.

Sredinom januara ove godine iz ovog preduzeća su sproveli praćenje istovara kamiona koji vrši praznjenje posuda za suhu frakciju, kako bi se utvrdio sadržaj sakupljenog otpada. Analizom je potvrđeno da građani kontejner za suhu frakciju komunalnog otpada,

Ivana Vojinović
foto: privatna arhiva

i pored vidno istaknutih naljepnica i brojnih apela upućenih putem medija, ne koriste na adekvatan način, već u isti odlažu miješani komunalni otpad.

„To je potvrda da građani ne prihvataju ovaj koncept odlaganja otpada. Imajući u vidu da se navike teško mijenjaju, mislimo da bi primjena kaznene politike bila najbrži način da se suzbije nepoštovanje pravila upravljanja otpadom”, navode iz ovog preduzeća.

Iz kabineta gradonačelnika Cetinja objašnjavaju da nema adekvatne, stimulativne cjenovne politike i da bi privredna društva koja pružaju uslugu sakupljanja komunalnog otpada mogla da omoguće popuste za domaćinstva koja bi bila spremna da odvojeno sakupljaju one vrste komunalnog otpada koje nastaju u domaćinstvu, a koje se mogu reciklirati.

Crna Gora nema deponiju za opasni otpad, niti je planira

„Barsko preduzeće za sanitarnu i ekološku zaštitu ‘Hemosan’, koje jedino ima dozvolu da pravilno uklanjaju opasni otpad, tražilo mi je oko 100 eura, plus PDV, za uslugu transporta od Podgorice do Bara i skladištenja dva manja pakovanja pesticida, kojih sam htjela da se riješim”, kaže za CIN-CG jedna Podgoričanka, koja je radila istraživanje o pesticidima.

Ona je na kraju, iako se radilo o opasnom otpadu, bila prinuđena da pesticide baci u kontejner. Nijesu rijetki prizori da nesavjesni građani otpad ostavljaju i van kontejnera. Među tim otpadom, nađe se i onaj opasni.

Crna Gora nema deponiju za opasni otpad, a njeno otvaranje nije predviđeno postojećim Državnim planom upravljanja otpadom za period od 2015. do 2020. (Državni plan), kao ni nacrtom tog dokumenta za period od 2023. do 2028. godine.

U podgoričkom naselju Konik, na Čemovskom polju i iza deponije godinama neodgovorni pojedinci pale gume zarad žice koju kasnije

prodaju, a nerijetko se dešavalo da se ti požari šire. Pri sagorijevanju guma dolazi do ispuštanja dioksina – veoma toksičnog zagađivača koji, prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji (SZO), može izazvati reproduktivne i razvojne probleme, oštetiti imuni sistem, ometati hormone i izazvati teške bolesti, poput raka.

Država decenijama nije našla način da se adekvatno izbori sa ovim problemom.

Nesavjesno se odlaže medicinski otpad, razne vrste baterija i akumulatora...

U Crnoj Gori se planira i otvaranje rudnika Brskovo, kod Mojkovca, ali se o posljedicama otpada koji bi tu nastao, a ukoliko bi se nesavjesno odlagao, očigledno ne razmišlja. Tako bi otpad iz rudnika, koji bi sadržao živu i neke druge teške metale kao što su kadmijum i arsen, mogao dodatno da ugrozi prirodu i zdravlje stanovnika Crne Gore.

Jedino Kotor priprema za reciklažu papir, plastiku, staklo i metal

Iz ostalih opština CIN-CG do objavljivanja ovog teksta nije uspio da dobije odgovore na brojna pitanja. Ipak, u Izvještaju o sprovođenju Državnog plana upravljanja otpadom u Crnoj Gori za 2022. godinu, koji je objavljen krajem prošle godine, navodi se da se ni u Bijelom Polju, Danilovgradu, Gusinju, Pljevljima, Ulcinju, Tuzima, Rožajama, Petnjici, Beranama, Budvi i Baru ne vrši odvojeno odlaganje otpada.

Nešto je bolja situacija u Hercegovini, Kolašinu, Kotoru i Tivtu, gdje se odvojeno sakupljaju kabasti i zeleni otpad i koristi kompostana, gdje se značajne količine zelenog otpada obrađuju. Kompostana je predviđena za četiri opštine – Kotor, Herceg Novi, Budvu i Tivat, ali njeni kapaciteti nijesu dovoljni tako da se tretira samo otpad iz opštine Kotor.

Ovi podaci pokazuju da opštine Andrijevica, Berane, Bijelo Polje, Žabljak, Danilovgrad,

Ivana Čogurić
foto: privatna arhiva

Nikšić, Gusinje, Pljevlja, Plužine, Cetinje, Rožaje, Ulcinj, Šavnik, Petnjica i Tuzi nijesu ništa od otpada odvojile za reciklažu.

Ostale opštine obuhvaćene izvještajem, Bar, Mojkovac, Budva, Podgorica, Kolašin, Tivat i Herceg Novi odvojile su makar nešto od papira, stakla, plastike i metala za reciklažu, dok je jedino Kotor pripremio za ponovnu upotrebu sve od ovih materijala – oko hiljadu tona otpada.

„Problem reciklaže je zaista sistemski, jer mnoge lokalne samouprave ne uspijevaju da se izbore sa otpadom koji stvaraju, a na državnom nivou ne postoje konkretne instrukcije ko je zadužen za šta u kompleksnom sistemu prikupljanja, sortiranja i recikliranja korisnog otpada. Nema ni mnogo podsticaja da se situacija mijenja, jer trenutno reciklaža nije konkurentna u poređenju sa odlaganjem otpada”, kaže još Ivana Vojinović.

Da bi sistem reciklaže počeo da funkcioniše, objašnjava ona, rad inspekcijskih organa mora da bude unaprijeđen.

„Crna Gora će morati da poboljša svoju stopu reciklaže koja je trenutno jedna od najnižih na kontinentu. Usvajanje evropskih standarda značiće izmijenjenu sliku u našim ličnim prostorima, a to je više kanti u domaćinstvima, planiranje bacanja otpada i nabavka posebnih kanti i kesa, što je kultura koja je, za razliku od Crne Gore, dugo prisutna u mnogim zemljama”, navodi Vojinović.

CIN-CG se obratio komunalnoj policiji opština sa pitanjem koliko je u periodu od 2018. do kraja prošle godine napisano kazni zbog nepropisnog odlaganja otpada. Dobili smo odgovore samo iz Opštine Pljevlja, Opštine Budva i Opštine Kotor.

U Pljevljima su izrečene svega tri novčane kazne zbog ovog prekršaja, od 30 do hiljadu eura, a sve kazne su izrečene fizičkim licima.

„...U dosta slučajeva nije bilo moguće identifikovati počinioca”, kažu iz pljevaljske Komunalne policije.

U Budvi su izrečena 354 prekršajna naloga, u vrijednosti od 65.470 eura za nepropisno odlaganje otpada, uglavnom pored kontejnerskih stanica i lokalnih i magistralnih puteva.

„Opština Budva ne posjeduje lokaciju za deponovanje otpada već pet godina, a što je bila dužna da donese planskim dokumentima. To otežava

rad”, kažu predstavnici budvanske Komunalne policije.

Oni ističu da se nelegalno deponovanje obično vrši tokom večernjih sati, kada je manje komunalnih inspektora na terenu i to najčešće na Jazu, Topliškom putu, Markovićima, Stanišićima, Reževicima, Bečićima, Paštrovskoj gori i Buljarici.

U Kotoru je sankcionisano 15 fizičkih lica u iznosu od 7 500 eura, kao i 16 pravnih lica u iznosu od 22 hiljade eura, kazali su CIN-CG-u iz kotorske Službe za inspekcijske poslove.

Nikšić bez plana upravljanja otpadom i pored ogromnog problema sa zagađenjem

U Nikšiću se ne vrši odvojeno sakupljanje komunalnog otpada i reciklaža, a to je jedina opština u Crnoj Gori koja godinama nema plan upravljanja komunalnim i neopasnim građevinskim otpadom.

Očito ne znaju prioritete, kaže aktivistkinja Ivana Čogurić.

„Rijeka Gračanica je pretvorena u deponiju cijelim tokom. Umjesto da saniraju ovu ranu grada, ulažu u rekonstrukciju mostova na toj rijeci koji su, prema riječima stručnjaka, u izuzetno dobrom stanju”, ističe Čogurić, iz pokreta „Ecopatriotizam”.

Potrebno je, smatra ona, shvatiti da je otpad resurs i omogućiti građanima reciklažu i van domaćinstva, postavljanjem reciklomata po ulicama.

„Tako bi od limenke na licu mjesta mogli dobiti novac”.

U Podgorici su nedavno postavljeni reciklomati na pet lokacija, gdje građani ubacivanjem plastičnih boca (PET ili limenke) zauzvrat dobiju određenu količinu hrane za bezdomne pse. Slični reciklomati postoje još u Kotoru, gdje ubacivanjem dvije plastične flaše građani „kupuju” hranu za ulične mačke, simbol grada.

Iz Sekretarijata za komunalne poslove i saobraćaj Opštine Nikšić za CIN-CG kažu da su pripremili Nacrt lokalnog plana upravljanja komunalnim i neopasnim građevinskim otpadom. Navode i da je u toku izrada tehničke dokumentacije za izgradnju reciklažnog dvorišta, kao i Nacrta Odluke o načinu odvojenog sakupljanja i sakupljanja komunalnog

otpada na teritoriji Nikšića.

U Evropi recikliraju i više od 50 odsto komunalnog otpada

U Crnoj Gorije je u 2020. evidentirano preko 300 divljih deponija. To pokazuju podaci iz Nacrta Državnog plana upravljanja otpadom za period od 2023. do 2028. godine.

Najviše nekontrolisanih odlagališta ima na teritoriji Bijelog Polja – 106.

Iz Evropske komisije (EK) godinama stižu upozorenja da su u oblasti upravljanja otpadom napravljeni slabi pomaci, a da je naše nacionalno zakonodavstvo djelimično usklađeno sa EU.

Gotovo sve zemlje u Evropi, prema podacima Evropske agencije za zaštitu životne sredine (EEA), osim Švedske, značajno su od 2004. povećale stope reciklaže komunalnog otpada. Neke države, kao što su Njemačka, Austrija, Slovenija, Holandija, Danska, Belgija, Luksemburg, Švajcarska i Italija, recikliraju i do 50 odsto te vrste otpada, a neke od njih i više.

Finska i Švedska recikliraju oko 40 odsto ovog otpada, a Poljska i preko.

Ima i zemalja koje slabije napreduju, kao što su Kipar, Malta, Turska i Rumunija koje recikliraju manje od 20 odsto otpada.

Hrvatska reciklira oko 30 odsto otpada, Bosna i Hercegovina, prema podacima Agencije za statistiku te države, oko 20 odsto, a stopa reciklaže u Srbiji je oko 15 odsto. Znači svi više nego Crna Gora.

**BIVŠA UPRAVA GLAVNOG GRADA DALA U BESCIJENJE
JEDNU OD NAJBOLJIH LOKACIJA NA TRGU NEZAVISNOSTI:**

Ponudio najmanje novca i dobio posao

/// Andrea Perišić ///

Firma DOO Podcafe F&B dobila je po vrlo povoljnim uslovima prostor od oko 600 kvadratnih metara u srcu Podgorice, na Trgu nezavisnosti, od bivše uprave Glavnog grada, odnosno JU Narodna biblioteka Radosav Ljumović. Na tom prostoru, u zgradi biblioteke koja gleda na trg, smješten je sada lokal Hard Rock Cafe (HRC).

Posao je sklopljen 2022, u posljednjim mjesecima vlasti tadašnjeg gradonačelnika Podgorice Ivana Vučkovića i Demokratske partije socijaliste (DPS). Firma Podcafe F&B, čiji su vlasnici Dejan Pejović i Mladen Brnović, ugovorom o zakupu, dobila je na korišćenje prostor na jednoj od najboljih lokacija u gradu, za svega 3 684 eura mjesečno, na 10 godina, sa mogućnošću produžetka na još 10!

Ali i ovako mala suma za rentu, mogla bi biti još manja. Naime, u ugovoru, u koji je Centar za

Firma biznismena Dejana Pejovića dobila je za Hard Rock Cafe prostor od 600 kvadrata, na tenderu čiji su uslovi mijenjani mimo pravila tokom trajanja, zbog čega su diskvalifikovani ponuđači koji su nudili i po nekoliko puta više za zakup, dok je prvorangirani ponuđač, inače Pejovićev poslovni partner - odustao od posla. Na sličan način ranije je Pejović za simboličan novac došao i do zakupa dijela plaže Kamenovo

istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) imao uvid, zakupodavac se obavezuje da će zakupcu odbiti od kirije sredstva uložena u adaptaciju lokala, nakon procijene o investiciji Komisije imenovane od strane gradonačelnika.

Koliko je uloženo u Hard Rock Cafe i koliku kiriju Pejovićeva firma plaća? CIN-CG nije uspio da dođe do tih podataka, ali prema procjenama stručnjaka u ovaj luksuzni objekat potrošeno je više stotina hiljada eura. Tako bi se moglo desiti da Glavni grad dobija samo simboličan iznos za ovaj izuzetan prostor.

CIN-CG-u su iz JU Narodna biblioteka Radosav Ljumović, u čijoj je zgradi HRC kazali da trenutno nemaju saznanja o tome koliko je ova firma uložila u Hard Rock Cafe i koliko zapravo iznosi zakupnina, budući da se, po proceduri, taj novac sliva direktno u budžet Glavnog grada.

Prema dokumentaciji koju CIN-CG posjeduje, naplata zakupnine za Hard Rock Cafe trebalo je da počne 1. novembra 2022. godine, ali je prvo bilo neophodno da se utvrdi vrijednost uložених sredstva za adaptaciju objekta.

Prvi sastanak Komisije za procjenu uložених sredstava, koju je bivši gradonačelnik Vuković imenovao u septembru 2022. godine, održan je sredinom novembra prošle godine. Ali, Komisija nije donijela procjenu. U zaključku u koji je CIN-CG imao uvid, navodi se da „bez izvještaja stručnog nadzora nad izvođenjem radova neće biti u mogućnosti da donese Zaključak o ukupnoj vrijednosti izvedenih radova, isporučenih i ugrađenih uređaja, opreme i ostalih dobara i radova“. Zanimljivo je da zaključak Komisije, nema ni potpise ni pečate. Inače, predsjednica te komisije bila je Sanja Vojinović, tadašnja pomoćnica direktora Biblioteke.

Iz Glavnog grada za CIN-CG su kazali da je 11. maja 2023. iz Biblioteke poslat zahtjev Službi gradonačelnice Olivera Injac da se donese rješenje o imenovanju nove Komisije, jer dva člana prethodne Filip Aleksić i Filip Lalić više nijesu zaposleni u Glavnom gradu. Nijesu, međutim pojasnili da li je Komisija formirana i da li su sačinjene procjene.

Do objavljivanja ovog teksta, CIN-CG nije uspio ni da od vlasnika firme Podcafe F&B Dejana Pejovića dobije odgovore na pitanja koliko je potrošeno na adaptaciju Hard Rock Cafe-a i da li plaćaju zakup.

Da je u lokal uloženo mnogo vidi se čim se uđe. Enterijer je u prepoznatljivom stilu ovog lanca, sa velikim šankom, visokim stropovima, luksuznom rasvjetom i podovima... Tu je i prodavnica u kojoj se mogu kupiti proizvodi ovog brenda.

**Prvorangirani ponuđač,
Pejovićev poslovni partner,
nije se pojavio na otvaranju ponuda**

Na Javni poziv za davanje u zakup ovog prostora koji je JU Narodna biblioteka Radosav Ljumović raspisala u januaru 2022. godine javilo se pet ponuđača: Bip hotels d.o.o, DOO Podcafe F&B, Tabacco&drinks d.o.o, I&S Team d.o.o i Dejan Labović,

kao fizičko lice. Tenderom je bilo predviđeno i da budući zakupac organizuje kulturne aktivnosti u skladu sa smjernicama Glavnog grada.

Najbolju ponudu dala je firma Bip hotels- za zakupi 11 408 eura mjesečno, uz preuzimanje obaveze da organizuje 43 kulturna događaja.

Firma Tabacco&drinks ponudila je za zakup 10 060 eura mjesečno i organizaciju 12 kulturnih događaja, dok je kompanija I&S Team za zakup prostora dala nešto nižu ponudu od 7 800, uz 12 kulturnih događaja.

Dejan Labović je za zakup ponudio 7 050 eura i naveo da će organizovati 12 aktivnosti na polju kulture.

Najmanju ponudu za zakup dao je pobjednik na tenderu - Podcafe F&B - svega 3 684 eura, malo više od minimuma predviđenog tenderom. Ova je firma, međutim, dala najbolju ponudu kada su u pitanju kulturni događaji, ponudila je čak 80.

Kako je moguće da je firma koja je ponudila najmanje za zakup dobila tender? U sred tender-ske procedure, mjesec dana nakon raspisivanja konkursa, promijenjeni su kriterijumi, na osnovu čega su diskvalifikovane tri ponude - kompanija Tabacco&drinks i I&S Team i ona Dejana Labovića. Labović i kompanija Tabacco&drinks žalili su se pred Upravnim sudom i poslali su prigovore na odluku komisije naručiocu. Prvorangirana firma Bip Hotels nije se pojavila i odustala je od posla. Tako se posrećilo onom koji je ponudio najmanje za zakup.

Ovo nije prvi put da se suvlasniku firme Podcafe F&B Dejanu Pejoviću posreći na tenderu, iako mu ponuda nije najbolja. Njegovoj kompaniji Kamenovo beach je prije nekoliko godina, 2016, na zakup ustupljen dio plaže Kamenovo, iako je Pejović ponudio svega tri eura više od minimalne cijene predviđene pozivom. Tako je ovaj vrijedni prostor, poznat po organizaciji studentskih žurki, dobio za svega 26 475 eura na period od godinu dana.

Kao i u slučaju prostora u kojem je sada Hard Rock Cafe, i na tenderu za Kamenovo prvorangirani je odustao, a bio je ponudio ogromnu svotu, čak pola miliona eura. Prvorangirani je bio Vaso Dedivanović, koji je, što je posebno zanimljivo, nakon što je Pejović preuzeo plažu, radio kao

generalni menadžer kod Pejovića, na Kamenovu.

I tada su se drugi učesnici tendera bunili i upozoravali da se plaže izdaju za male pare na prevaru – neka kompanija ponudi ogromnu sumu za zakup dijela obale kako bi isključila druge ponuđače, a onda druga firma ponudi malo više para od početne ponude i dobije zakup nakon što prvorangirani ponuđač odustane.

Pejoviću je bio izdat i prostor nekadašnjeg studentskog bifea u zgradi Tehničkih fakulteta u Podgorici za lokal Desetka, u vrijeme kada je na funkciji Univerzitetskog sportsko-kulturnog centra bio Miloš Pavićević, inače Pejovićev blizak rođak. O tome su ranije pisale Vijesti i drugi mediji.

Da je sve u ovoj priči povezano i da se radi o svojevrsnoj mreži, pokazuje i podatak da se firma Bip Hotels, koja je dala najbolju ponudu za prostor na Trgu, pa odustala, vodila kao vlasnik nekadašnjeg Pejovićevog lokala Desetka. Takođe, u Centralnom registru privrednih subjekata (CRPS) se, kao jedan od osnivača kompanije Bip Hotels 2015. vodio Stanko Vidaković, koji je danas, kako CIN-CG saznaje, vlasnik te firme. Vidaković je Pejovićev poslovni partner preko firme Montenegro Beach koja je sestra firma nekadašnje Pejovićeve firme Kamenovo beach. Vidaković

je, kako CIN-CG nezvanično saznaje, i Pejovićev kum. Interesantno je da je u firmi Bip Hotels i Vaso Dedivanović bio zaposlen kao menadžer.

Inače, adresa firme Bip Hotels nalazi se u Studentskoj ulici BB lamela 7, gdje posluju i neke druge Pejovićeve firme, poput Montenegro Tourist Service. Na društvenoj mreži LinkedIn, na profilu Stanka Vidakovića piše i da je radio kao menadžer prodaje u Montenegro Tourist Service firmi.

Diskvalifikovani ponuđači pokrenuli tužbe

Da se vratimo na tender: mjesec dana nakon raspisivanja JU Narodna biblioteka Radosav Ljumić donosi Izmjene i dopune Javnog poziva kojima mijenja određene tačke.

Od ponuđača se, ovim izmjenama i dopunama, tražilo da posjeduju sertifikat o uspostavljenom sistemu upravljanja zaštitom životne sredine prema standardu „MEST EN ISO 14001:2016“, koji izdaje akreditovano sertifikaciono tijelo. U prvobitnom pozivu od ponuđača se samo tražilo da ne koriste proizvode od plastike za jednokratku upotrebu, u skladu sa Međunarodnim sertifikatom „ISO 14001:2016“.

Takođe, izmijenjena je i bodovna procedura u vezi sa organizacijom kulturnih događaja.

Tako je tender faktički prilagođen Pejoviću i njegovoj kompaniji. Tri ponuđača su diskvalifikovana zato što nijesu imali sertifikat, koji nije tražen kada je raspisan konkurs. Komisija je njihovu eliminaciju obrazložila „neurednom, nepravilno dostavljenom dokumentacijom“. Tako su u igri ostali samo – Pejović i njegov kum.

Ponuđači koji su se žalili, Dejan Labović i Tabacco&drinks d.o.o, tvde da su izmjene javnog poziva promijenile uslove koji su bili od uticaja na odlučivanje, što je,

NAZIV FIRME	ZA ZAKUP	BR. KULTURNIH DODAJA KOJE SE OBAVEZALA DA ORGANIZUJE
BIP hotels	11 408 EUR	43
Tabacco&drinks	10 060 EUR	12
I&S Team	7 800 EUR	12
Dejan Labović	7 050 EUR	12
Podcafe F&B	3 684 EUR	80

kako kažu, bilo protivno proceduri i očekivanju ponuđača. Primjedbe su se odnosile na sertifikat o uspostavljenom sistemu upravljanja zaštitom životne sredine, plan i predlog kulturnih aktivnosti, kao i neobjavljivanje poziva u javnim medijima.

„Obavještenje obiluje neutemeljenim i netačnim navodima u nedostatku tačno utvrđenog činjeničnog stanja i u suprotnosti je sa onim što je zahtijevano. Postavlja se i pitanje legitimiteta Komisije, jer nije utvrdila činjenice koje su relevantne za rješavanje konkretne upravne stvari, a koje proističu iz odgovarajućih materijalnih propisa“, navodi se u prigovoru Labovića.

U prigovoru firme Tabacco&drinks d.o.o piše da „navodi naručioca nijesu tačni i da se zasnivaju na paušalnim navodima i neutvrđenim činjenicama“.

Krajem aprila 2022. i Labović i Tabacco&drinks d.o.o pokrenuli su pred Upravnim sudom sporove, a advokat Saša Vukotić je u ovim tužbama, kako saznaje CIN-CG, konstatovao da izdavanje sertifikata koje je dopunom traženo zahtijevalo duži vremenski period i da takva vrsta sertifikata nije obavezujuća, odnosno da, ako se ponuđač ne bavi proizvodnim aktivnostima, sertifikat nije ni potreban.

Iz firme Tabacco&drinks d.o.o u prigovoru navode i da je prvorangirana firma Bip hotels d.o.o registrovana za obavljanje djelatnosti „hoteli i sličan smještaj“, a ne za „djelatnosti restorana i pokretnih ugostiteljskih objekata“.

U kom je interesu Glavnom gradu, dok je njim rukovodio Ivan Vuković, bilo da ovaj ekskluzivni prostor izda Pejoviću, ostaje na novim vlastima da utvrde. Do tada ovaj privilegovani biznismen gospodari javnim dobrima, koja su mu data u bescijenje.

U centru zakupi znatno skuplji

Oglasi iz 2022, kako se može vidjeti sa sajta Estitor, pokazuju da su se u to vrijeme i manji poslovni prostori u centru Podgorice izdavali za više novca.

Tada se poslovni prostor od svega 260 kvadratnih metara u „Hilton-u“ izdavao se za 4 160 eura, a 600 kvadrata u kojima je sada Hard Rock Cafe izdato je za nešto više od tri i po hiljade eura.

Prostor od 502 kvadratnih metra u centru, ali na znatno lošijoj lokaciji od one koju je dobila firma Podcafe F&B, izdavao se za pet hiljada eura. Poslovni prostor u Bokeškoj ulici od samo 120 kvadrata izdavao se za 2 500 eura, a drugi, od 90 kvadrata u Njegoševoj za 1 400 eura.

Gradani tražili nove turističke vrijednosti u centru glavnog grada

Hard Rock Cafe je lanac tematskih restorana, a prvi je otvoren prije više od 50 godina, u Londonu. Posao se proširio i na kafee, hotele i kazine, pa danas postoji na preko dvjesto lokacija širom svijeta. Prvi put je 2015. otvoren u Crnoj Gori, u okviru Atlas Capital plaza kompleksa i to je bio prvi objekat ove franšize u regionu. Prostirao se na 800 kvadratnih metara, a u okviru njega nalazili su se kafe i restoran sa preko 150 mjesta, prostrana terasa, bina, kao i Rock Shop gdje su se prodavali različiti proizvodi, kao što su majice, kape, dukserice i slično...

Međutim, lokal je zatvoren. Loše je poslovao, naročito tokom pandemije virusa COVID-19. Portal Investitor pisao je da je lokal od početka poslovao u minusu, a da su akumulirani gubici na kraju 2018. godine iznosili preko milion eura. Tada je, prema pisanju crnogorskih medija, ovim lokalom gazdovala firma sličnog naziva, Padcafe, koja je bila u vlasništvu kompanije EE F&B HOLDING LIMITED sa Kajmanskih ostrva, dok je vlasnik franšize bila Abu Dhabi Financial Group (ADFG).

Ponovno otvaranje ovog objekta, međutim, izazvalo je više reakcija. Na javnoj Fejsbuk grupi Oči Podgorice, građani i građanke su mahom ostavljali nepovoljne komentare što se tako atraktivna lokacija dodjeljuje ovom lancu. Upozoravali su da ne znaju koji će to turista odlučiti da dođe u Podgoricu zbog lanaca kao što je HRC, koji je dobio najbolji prostor u gradu.

Građani su tvrdili da bi na tom mjestu, u zgradi jedne od najvažnijih institucija u gradu, Biblioteke, trebalo otvoriti mjesto koje će biti prepoznato po kulturnom i umjetničkom sadržaju.

NACRT PPCG PUN KONTROVERZI U VEZI S KLJUČNIM PITANJIMA ZAŠTITE PRIRODE:

Umjesto rješenja, podstiču se konflikti

/// Maja Boričić //////////////////////////////////////

Rijeke Komarnica i Piva bi, izgradnjom hidrocentrala, pretrpjele nesagledive negativne uticaje na biodiverzitet, staništa, pejzaž, upozorava se, između ostalog, u Strateškoj procjeni uticaja (SPU) na Nacrt prostornog plana Crne Gore do 2040. (NPPCG), koji ostavlja mogućnost gradnje ovih hidroelektrana, uprkos upozorenjima nevladinog sektora i dijela stručne javnosti.

Nacrt PPCG usvojila je Vlada Dritana Abazovića, u posljednjim nedjeljama mandata. Prema prvim reakcijama u Nacrtu ima dosta kontroverznih rješenja, koja bi mogla dodatno da podgriju sporenja oko toga kako se odnositi prema pro-

Strateška procjena uticaja oštro kritikuje neke predloge iz Nacrta PPCG jer se nije dovoljno vodilo računa o zaštićenim područjima, održivom razvoju i stvarnim potrebama društva. Ostala su sva problematična rješenja odbrane na Komarnici do vojnog poligona na Sinjajevini

storu i kojim putem bi trebalo da se razvija Crna Gora.

Iz novog Ministarstva prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine, na čelu sa Jankom Odovićem, nijesu odgovorili na brojna pitanja Centra za istraživačko novinarstvo Crne Gore (CIN-CG) vezano za NPPCG.

Hidrocentrale: Komarnica, Kruševo, Boka

Osim Komarnice, Nacrtom je planirana i izgradnja hidrocentrale Kruševo, ali i HE Boka na Primorju. Riječ je o Emerald lokacijama, potencijalnom UNESCO proširenom području i zonama

regionalnih parkova.

Zbog toga bi ovi projekti trebali biti izbrisani iz Plana, ocjenjuje više stručnjaka koje je kontaktirao CIN-CG.

„Projekat HE Komarnica je najspremniji u tehničkom smislu za realizaciju, međutim, sa aspekta zaštite prostora i uticaja na životnu sredinu, nema podršku institucija nadležnih za zaštitu životne sredine”, piše u Nacrtu plana, bez naznaka rješenja ovog konflikta.

U tom dokumentu piše da je trenutno najveći dio potrošnje električne energije na nivou godine moguće podmiriti iz domaćih elektrana, dok potreba za uvozom električne energije postepeno opada i trenutno je ispod 10 odsto od ukupnih potreba potrošača. Situacija se promijenila, jer više nema najvećeg potrošača energije Kombinata aluminijuma Podgorica (KAP).

Nataša Kovačević iz međunarodne organizacije CEE Bankwatch podsjeća na usvojenu odluku sa sjednice UNESCO, kojom je Crna Gora obavezna da posebno razmotri uticaje HE Komarnica na park prirode Dragišnica i Komarnica i da ne odobri projekat ako bi rezultirao negativnim uticajima.

„U međunarodnoj praksi, prostorni planovi imaju jasne odluke da li neka oblast treba biti isključena iz određene vrste projekata ili ne, bilo da je riječ o zaštićenim područjima ili drugim osjetljivim područjima”, kaže Kovačević.

U Strateškoj procjeni uticaja na Nacrt plana se ističe da su planirane hidrocentrale prepoznate kao jasni konflikti u prostoru, u suprotnosti sa ciljevima zaštite prirode. Uprkos tome, izgradnja hidroelektrane Komarnica je i dalje otvorena bez jasnog opredjeljenja države, piše u dokumentu.

U slučaju hidroelektrane Kruševo, naglašava se, radi se o prostoru koji je dio Parka prirode Dragišnica Komarnica, što je predstavlja

Janko Odović
foto: gov.me

direktan konflikt sa potrebom očuvanja vrijednosti zaštićenog područja i Zakonom o zaštiti prirode. Ističu da PPCG treba da razmatra alternativna rješenja u odnosu na izbor lokacije.

U tom dokumentu se za HE Boka kaže da je „u potpunosti neprihvatljiva”, s obzirom na to da podrazumijeva ispuštanje ogromnih količina slatke vode u Risanski zaliv, gdje su u blizini i preventivno zaštićena područja Sopot i Dražin vrt (koja će do završetka postupka strateške

procjene biti proglašena trajno zaštićenim područjima): „Pored toga, ovako velika količina slatke vode prevedene iz Bilećkog jezera doprinijela bi ozbiljnom narušavanju prirodne ravnoteže morskog ekosistema ovog djela zaliva”.

Forsiranje zastarjelih ideja i projekata iz prošlog vijeka kao što su ove hidroelektrane, na žalost ukazuju da nijesmo mnogo odmakli od stanja svijesti u kome smo bili kada je prošli Plan bio u izradi, ocjenjuje Andrijana Mićanović iz Crnogorskog društva ekologa (CDE).

Pojašnjava da se forsiraju projekti koji su u razvijenim državama odavno prevaziđeni, a ignorišemo preporuke Evropske unije (EU), UNESCO, Bernske konvencije i mnogih drugih sporazuma koje je Crna Gora potpisala: „Ako na jednom području kao što je kanjon rijeke Komarnice, pre-

poznat i zaštićen na državnom i međunarodnom nivou, planiramo potpunu devastaciju, onda nam to jasno pokazuje da kao država nemamo jasnu viziju razvoja”.

U Strateškoj procjeni uticaja se zaključuje da je značajan broj lokacija namijenjenih razvoju energetskog sektora u direktnom konfliktu sa zaštitom prirode i vrijednih područja biodiverziteta.

„Nedovoljno jasno davanje smjernica za namjenu određenih površina ostavlja prostor da se prvo potpisuju ugovori o

Andrijana Mićanović
foto: privatna arhiva

Mnogo ciljeva bez jasnih rješenja

Mićanović zaključuje da je i dalje u fokusu ideja brzog ekonomskog napretka koji ne može biti održiv, a da se zaštita prirode još opisuje kao nešto što je restriktivno i ograničava razvoj.

U Strateškoj procjeni uticaja se naglašava da se u Nacrtu prostornog plana navodi obilje ciljeva, bez jasnih rješenja za njihovo postizanje.

Ističe se i da ostaje nejasno zašto je scenario intenzivne zaštite (ekološki scenario) neprihvatljiv.

„Argumentacija da Crna Gora nije još pripremljena za takav scenario bez jasno postavljenih i ocijenjenih kriterijuma, upućuje na nedostatak volje, znanja i ambicije ka direktnom prelazu na održiv tip razvoja, što nas uvodi u suprotnost sa ciljevima i obavezama iz međunarodnih dokumenata”.

U tom dokumentu se ističe da su mapiranjem prvo Emerald, zatim Natura 2000 staništa prepoznati stanišni tipovi od posebnog interesa za zaštitu prirode, koji trenutno ne uživaju zaštitu i koji zbog toga trpe različite antropogene pritiske. „Prostorni plan Crne Gore ih mora adekvatno tretirati u smislu smjernica zaštite i izbjegavanja konflikata planiranja sa potrebama njihove zaštite”, zaključuje se u Strateškoj procjeni uticaja.

koncesijama, a tek onda prepoznaju konflikti vezani za zaštitu prirode i životne sredine. Ovo je problematika sa kojom se Crna Gora godinama suočava, koja mora biti promijenjena”, naglašava se u tom dokumentu.

Termoelektrana Pljevlja

Evropska komisija (EK), u ovogodišnjem Izvještaju za Crnu Goru, ističe da je nedovoljan fokus na ekološke standarde u projektima energetske infrastrukture, te da nema napretka u pronalazanju alternativnog rješenja za energiju.

„Crna Gora treba da donese stratešku odluku o tome kako zamijeniti termoelektranu u Pljevljima, koja trenutno proizvodi oko 50 odsto crnogorske električne energije, ali ostaje glavni zagađivač”, napominje se u Izvještaju.

EK ocjenjuje da ekološka rekonstrukcija Termoelektrane Pljevlja (TE Pljevlja) ne rješava su-

štinske probleme, te da Crna Gora treba da pojača napore da trajno zatvori ovo postrojenje: „Crna Gora treba da planira pravednu tranziciju, pružanjem ekonomskih alternativa zajednicama koje će biti najviše pogođene izbacivanjem uglja”.

Skupa rekonstrukcija TE Pljevlja je napredovala, ističe se u izvještaju, uprkos brojnim kontroverzama koje se tiču životne sredine i međunarodnih obaveza Crne Gore u pogledu emisije gasova sa efektom staklene bašte.

Kovačević, koja je koordinatorka za dekarbonizaciju sektora daljinskog grijanja na Zapadnom Balkanu, ističe da se Nacrtom plana zahtijeva obezbjeđivanje nesmetanog rada TE Pljevlja, te da nema naznaka o planovima napuštanja korištenja uglja, do čega bi, prema međunarodnim obavezama Crne Gore, trebalo doći nakon 2035, a vjerovatno i ranije, s obzirom na finansijska opterećenja zbog sagorijevanja uglja koja nam slijede za nekoliko godina.

Ona dodaje da obnovljivi izvori energije i energetska efikasnost treba da budu prioritet Crne Gore, ali da nijedan od ovih projekata ne smije biti realizovan bez primjene principa „ne nanositi značajnu štetu”.

Kovačević za CIN-CG navodi da je, iz prioriteta Plana, vidljivo da obrađivači nisu razmišljali da ćemo do 2040. biti dio EU, te da će propisi o dekarbonizaciji energetske i drugih sektora biti obavezujući.

Planira se, dodaje, kratkoročno otvaranje, izvožno orjentisanih novih rudnika uglja u Pljevljima (Mataruge, Glisnica) od kojih će prvi ugroziti jedino vodoizvorište Pljevljaka.

Nema u Nacrtu plana ni jasnih smjernica za dekarbonizaciju sektora grijanja, naglašava Kovačević, iako se navodi da je vazduh u gradovima poput Podgorice, Nikšića i Pljevalja kritično loš, što je najviše produkt sagorijevanja tokom sezone grijanja.

Kovačević kaže da je neophodno imati jasne demografske podatke iz novog popisa, detaljan nacionalni i energetski klimatski plan, jasne godine napuštanja upotrebe fosilnih goriva radi dostizanja neto nula emisija do 2050, usklađenost sa mapom puta za pravednu tranziciju...

Ona ocjenjuje da se Nacrt mora ozbiljno dora-

dit, kako bi se uopšte našao na javnoj raspravi, te da to nije moguće uraditi kvalitetno do kraja ove godine.

Sinjajevina

Nacrtom dokumenta i dalje nijesu riješeni ni neki od najvažnijih konflikata u prostoru, a koji su se javili i prilikom rasprave o konceptu PPCG: vojni poligon na Sinjajevini, izgradnja vjetroelektrane (VE) na Brajićima, ali ni koridor brze saobraćajnice u Primorskom regionu.

U Nacrtu plana piše da se prostor Sinjajevine može koristiti kao privremeni vojni poligon, ali i za poljoprivredu.

Strateška procjena uticaja kao rješenje, međutim, predlaže realizaciju vježbi van Crne Gore: „Crna Gora predstavlja mozaik predjela izuzetnih prirodnih odlika i suviše je mala da bi sebi dozvolila ‘luksuz’ žrtvovanja bilo kojeg dijela za obavljanje vojnih vježbi, što bi predstavljao veliki negativni uticaj na biodiverzitet i staništa, ali i uticaj na život ljudi koji tradicionalno ljeti

izdižu na katune”.

Međutim, u Nacrtu plana piše da se u Izvještaju interresorne radne grupe (IRG) navodi da bi artiljerijska gađanja bila realizovana dva do tri puta godišnje, u trajanju do 10 dana, u periodu kada se na tom prostoru lokalno stanovništvo ne bavi poljoprivredom. Od oktobra do kraja maja, Vojska bi prostor koristila za realizaciju obuka koje ne zahtijevaju artiljerijska gađanja.

„Vojska neće graditi objekte na Sinjajevini, već bi uspostavljala privremene objekte, poput šatora i kontejnera. Po završetku aktivnosti prostor bi bio saniran”, navodi se u izvještaju IRG.

Oni pojašnjavaju da bi od površine od 74,5 kilometara kvadratnih Vojno strelišnog poligona na Sinjajevini, dejstvo artiljerijskih granata bilo usmjereno na oko devet kilometara kvadratnih.

„Prostor na Sinjajevini ustupljen je na privremeno korišćenje Ministarstvu odbrane, odlukom Vlade, te bi ista mogla biti poništena ukoliko stručne agencije ustanove da postoji rizik po životnu sredinu”, piše u izvještaju IRG.

U Opštini Žabljak, u reviziji Nacrta PPCG,

Kovačević: Ukloniti gasne elektrane iz Plana

Kovačević smatra da je grupa najproblematičnijih projekata u Nacrtu prostornog plana izgradnja gasnih elektrana u Baru, Podgorici i Pljevljima i vezanih gasnih infrastruktura. Ona naglašava da se ovi projekti moraju ukloniti iz Nacrta plana.

„S obzirom na to da govorimo o investicijama u fosilni gas, izgradnja LNG terminala blokirala bi Crnu Goru u ispunjenju ciljeva Zelene agende – izbacivanja fosilnih goriva iz upotrebe do 2050. i obaveza iz Sofijske deklaracije o karbonski neutralnom kontinentu i postizanju klimatske neutralnosti”, kaže Kovačević.

Umjesto da predemo na obnovljive izvore energije, ističe Kovačević, naša Vlada planira infrastrukturu koja će nam donijeti zavisnost od uvoza gasa.

„Crna Gora skoro da ne koristi gas, nije povezana na međunarodne gasne mreže, nema mrežu za distribuciju gasa, dok izgradnja terminala traje pet i deset godina što znači da bi počeo sa radom poslije 2030”, ističe ona.

To znači, pojašnjava ona, da će terminal raditi 20 godina, do 2050-ih kada bi Crna Gora trebalo da bude klimatski neutralna.

„Dakle, imaćemo investiciju koja će 2050. biti ‘nasukana’ imovina od preko milijardu eura”, kaže Kovačević.

Crna Gora da bude proizvođač nafte i gasa

U Nacrtu PPCG se navodi da je privid da se era potrošnje dizela i benzina bliži kraju:

„Čak i kada bi se svi putnički automobili, koji danas postoje na svijetu, zamijenili električnim, to bi u konačnom, smanjilo ukupnu potrošnju nafte i gasa za samo 20 procenata”.

Ostalih 80, navode u Nacrtu, ostaje za kamionski i brodski prevoz, avionski saobraćaj i ogroman konzum koji danas ima petrohemija:

„Nafta i gas će još dugo imati ulogu primarnog energenta u svijetu. Imajući to u vidu Crna Gora mora nastaviti sa razvojem sektora istraživanja nafte i gasa sa ciljem da postanemo zemlja proizvođač nafte i gasa”, piše u Nacrtu PPCG.

Do sada nije utvrđeno prisustvo ovih supstanci u Crnoj Gori.

predlažu da se područje Sinjajevine proglasi regionalnim parkom prirode, kako bi se prostor zaštitio i valorizovao isključivo u poljoprivredne i turističke svrhe.

„Na ovaj način bi se isključila mogućnost izgradnje bilo kakvih vojnih poligona i drugih vojnih objekata, kao i izvođenje vojnih aktivnosti, što prijeti potpunoj devastaciji ove planine”, mišljenje je predstavnika Opštine Žabljak.

Nataša Kovačević ističe da nije kompatibilno imati vojni poligon i tradicionalnu poljoprivrednu praksu na Sinjajevini.

„Plan spominje Sinjajevinu kao potencijalni park prirode, a ovo je takođe Emerald područje i važno ptičje stanište (IBA)”, navodi ona.

Ako se odluka prepusti sektoru odbrane, jasno je da će postojati vojni poligon, ističe Kovačević: „Ako dođe do vojnih aktivnosti, to bi značilo da će pastiri, ali i turisti biti protjerani sa velikog dijela planine”.

Brajići

U nacrtu PPCG piše da se razmatra i izgradnja vjetroelektrane Brajići, koja bi trebalo da obuhvata opštine Budvu i Bar.

Iz barske opštine, u reviziji nacrta Plana, ističu da u nacrtu Detaljnog prostornog plana za tu vjetroelektranu piše da to nije vjetrovito područje!

I Opština Budva se posebno protivi planiranju vjetroelektrane na Brajićima.

Oni tvrde da bi se izgradnjom vjetroelektrane na Brajićima trajno devastirao prostor bogat prirodnim izvorima, kulturno-spomeničkim vrijednostima i ruralnim, naseljskim strukturama.

Ornitolog Bojan Zeković iz Centra za zaštitu ptica (CZIP) ističe da bi vjetroelektrana na Brajićima bila velika opasnost za ptice.

On pojašnjava da su u Crnoj Gori za sada prepoznata dva glavna koridora za migraciju ptica – jedan preko delte Bojane, Skadarskog jezera sa posebnom koncepcijom grabljivica kroz Bjelopavliće do Nikšićkog

polja, a drugi na primorskim planinama Orjen – Lovćen – Rumija.

„Od 19 jedinki bjeloglavog supa, četiri su bile u neposrednoj blizini planiranog vjetro parka, dok još jedna vrsta lešinara – bijela kanja, koja je nakon gotovo tri decenije ponovo registrovana u CG, upravo prošla kroz lokaciju planiranog vjetro parka na Brajićima”, kaže Zeković.

On ističe da i druge vrste grabljivica koje su ugrožene i osjetljive imaju svoje rute na Brajićima kao što je prugasti orao, rijetka i ugrožena vrsta koja više ne gnijezdi kod nas.

Saobraćaj

U Nacrtu PPCG se više ne pominje izgradnja luke Virpazar. Međutim, ostavlja se mogućnost otvaranja plovnog puta rijekom Bojanom, kojim bi se povezalo Skadarsko jezero i Jadransko more.

„Skadarsko jezero je RAMSAR područje pod međunarodnom zaštitom i Nacionalni park, te je potpuno neprihvatljivo planirati razvoj nautičkog saobraćaja, posebno bez jasnih smjernica za veličinu plovila i broj plovila”, ističe se u Strateškoj procjeni uticaja.

U Nacrtu prostornog plana se navodi i mogućnost razvoja novih aerodroma u Ulcinju, Baru, Beranama, Nikšiću, Pljevljima i Žabljaku.

SPU upozorava da je te lokacije neophodno preispitati, a posebno ističu da bi aerodrom u Ulcinju bio u neposrednoj blizini Ulcinjske solane, koja je zaštićena, a predstavlja i međunarodno značajno područje za ptice.

„Ovdje treba imati u vidu da je za zatvaranje pregovaračkog poglavlja 27 u završnim mjerilima Ulcinjska solana zastupljena sa preko 30 odsto”, naglašava se u SPU.

Izgradnja aerodroma u Ulcinju planirana je u zaleđu Velike plaže, koja je područje sa jedinstvenim

vrstama i staništima.

„Izgradnjom planiranih saobraćajnica (autoput Bar-Boljare, Jadransko-jonska magistrala),

Nataša Kovačević
foto: privatna arhiva

dolazak na Ulcinjsku rivijeru biće olakšan i ubrzan, tako da ideju o izgradnji aerodroma treba odbaciti”, zaključuje se u SPU.

I iz CZIP-a su ranije upozorili da je Gornji Štoj najznačajnije područje za gniježđenje zakonom zaštićene vrste ptica pčelarica kod nas, a izgradnja aerodromske infrastrukture značila bi apsolutno uništenje važnog staništa za ovu vrstu.

Izvršna direktorica te organizacije Jovana Janjušević za CIN-CG ocjenjuje da je Nacrt PPCG do 2040. ponudio puno opasnih i problematičnih sadržaja, koji osuđuju ekološku Crnu Goru na apsolutni urbanistički poraz i kolaps.

Ona takođe ističe da je potpuno nerazumljiva ideja da se aerodrom postavi u neposrednoj blizini Ulcinjske solane, od čijeg povoljnog ekološkog statusa nam zavisi ulazak u Evropsku uniju.

„Ako avioni kao najveći zagađivači doprinose cilju smanjenja CO2 emisija (i ostalih emisija koji doprinose klimatskim promjenama) onda smatramo da je sasvim opravdano da se Gornji Štoj potpuno izbetonira, te da se tu umjesto ptica veselih boja pozicionira jedan vrli aerodrom”, ironična je Janjušević.

U Nacrtu plana se predlaže i kontroverzno rješenje za „brzu saobraćajnicu” na Primorju, odnosno prelaz koridora mostom, ali uz obaveznu konsultaciju nadležnih Ministarstava i Uprave za zaštitu kulturnih dobara sa predstavnicima UNESCO-a. Izvještaj UNESCO-a iz 2018. godine je istakao da treba odustati od mosta na Verigama.

Iz tivatske opštine, u reviziji Nacrta PPCG, upozoravaju da se mora precizno definisati položaj brze saobraćajnice u Bokokotorskom zalivu. I Opština Kotor se oštro protivi izgradnji mosta na Verigama.

U SPU se ističe da je neophodno, u daljim fazama razrade PPCG, da nadležna ministarstva intenziviraju komunikaciju sa UNESCO-m i razmotre dodatnu pripremu Procjene uticaja na baštinu (HIA) prelaska preko Bokokotorskog zaliva.

Zaključci i preporuke konferencije: „Crnogorski pravni okvir, strana ulaganja i strateški ciljevi zemlje”

Zaključci i preporuke

* Zaštita vitalnih interesa i strateških ciljeva

Crnoj Gori su potrebne strane direktne investicije, ali bi država, čak i kada je riječ o najvećim ulaganjima, trebalo prvo da zaštiti svoje vitalne interese i strateške ciljeve.

* Ishodi investicija od sticanja nezavisnosti

Od sticanja nezavisnosti 2006. do 2024. godine, strane direktne investicije iznosile su oko 15 milijardi eura, ali nijesu u dovoljnoj mjeri doprinijele diverzifikaciji ekonomije, niti stvaranju dodatne vrijednosti, budući da su dominantna ulaganja bila usmjerena ka nekretninama, a ne ka industriji, poljoprivredi, novim tehnologijama i znanju.

* Potreba za investicijama koje podstiču razvoj

Crnoj Gori su potrebne investicije razvojnog karaktera koje doprinose ekonomskom napretku. Razvoju najviše doprinosi ulaganje u tehnologije i znanje, čega u Crnoj Gori nije bilo dovoljno. Ulaganje u nekretnine, dominantno u stanogradnju, uglavnom donosi ekstra profit investorima, ali ne doprinosi stvaranju nove vrijednosti, niti razvoju zemlje.

* Ograničene investicije iz zemalja EU

Strane direktne investicije su dominantno stizale iz zemalja koje nijesu članice Evropske unije (EU) i ne dijele strateške spoljopolitičke ciljeve Crne Gore. Dio razloga što je znatno manje ulaganja dolazilo iz država članica EU mogao bi

da bude nesigurnost poslovnog ambijenta, česte izmjene propisa, korupcija i slabosti u vladavini prava.

*** Rizik od of-šor i netransparentnog kapitala**

Značajan procenat stranih direktnih investicija dolazi iz of-šor zona i poreskih rajeva, zbog čega postoji sumnja da se putem kompanija registrovanih na tim adresama prao novac, uključujući i onaj domaćih poslovnih, političkih i kriminalnih struktura.

*** Fokus na kvalitet investicija naspram njihovog porijekla**

Manje je važno odakle investicije dolaze, a mnogo je značajnije u šta se ulaže i da li je proces transparentan i usklađen sa ključnim prioritetima države.

*** Bilateralni sporazumi i zdrave investicije**

Bilateralni sporazumi koje je Crna Gora potpisala sa više država ne znače nužno i dolazak zdravih investicija iz tih zemalja. Ti sporazumi i strana ulaganja ne bi smjeli da ugroze temeljna načela konkurentnosti i jednakih šansi, na kojima počiva zdrava ekonomija i održivi razvoj.

Bilateralni sporazumi najčešće više štite strane investitore, a manje državu u koju se ulaže i omogućavaju investitorima da tuže državu.

*** Rizik od UAE i "najpovlašćenijih nacija"**

Bilateralni sporazumi potpisani sa Ujedinjenim Arapskim Emiratima (UAE) mogu proizvesti negativne efekte ne samo zbog privilegija koje su dobili investitori iz te zemlje, već i zato što kompanije iz drugih država, poput Holandije i Srbije, sa kojima Crna Gora ima sporazume koji sadrže klauzulu o "najpovlašćenijoj naciji", mogu zahtijevati iste povlastice koje imaju one iz UAE. Ukoliko ih ne dobiju, mogu pokrenuti arbitražne sporove koji bi Crnu Goru mogli značajno da koštaju.

*** Učešće stručnjaka u pripremi bilateralnih sporazuma**

Da bi se u bilateralnim sporazumima zaštitili interesi Crne Gore, njihovoj pripremi i sadržaju

trebalo bi pristupiti sa mnogo više pažnje, uz učešće stručnjaka.

*** Savremene odredbe za zaštitu države**

Svi bilateralni sporazumi koje potpisuje Crna Gora trebalo bi da prate savremene trendove i sadrže odredbu tzv. regulatory power, kojom se državi daje pravo da donosi mjere i usvaja propise u oblastima od javnog interesa, kao što su zaštita zdravlja, životne sredine i kulturne baštine, kao i u drugim pitanjima od nacionalnog interesa, bez preuzimanja odgovornosti ukoliko bi to dovelo do štetnih posljedica po investitore. Pored toga, sporazumi bi trebalo da sadrže i odredbu denial of benefit, kako bi se spriječile zloupotrebe koje se odnose na treaty shopping.

*** Uvođenje „investicionog filtera javnog interesa“**

Neophodno je uvesti „investicioni filter javnog interesa“. Za svaki projekat iznad određenog investicionog praga potrebno je sprovesti standardizovani test koristi koji bi procjenjivao uticaj na bruto domaći proizvod, izvoz, produktivnost, razvoj novih tehnologija, angažovanje lokalnih dobavljača, otvaranje kvalitetnih radnih mjesta, javne prihode, te posebno uticaj na prostor i prirodu.

*** Uvođenje obavezne i nezavisne pravne kontrole**

Da bi se spriječile zloupotrebe, potrebno je uvesti obaveznu i nezavisnu pravnu kontrolu prije potpisivanja bilo kakvog ugovora koji se odnosi na državnu imovinu, zemljište, pravo građenja, koncesije ili dugoročne obaveze. Dobar sistem kontrole štiti i administraciju i građane.

*** Potpuna transparentnost prilikom potpisivanja bilateralnih sporazuma**

Prilikom potpisivanja bilateralnih sporazuma i ugovora sa stranim investitorima neophodno je obezbijediti potpunu transparentnost. Potrebno je uspostaviti registar svih ugovora, aneksa, podgovora, državnih pomoći i olakšica koji bi bio dostupan javnosti.

* Ustanoviti princip institucionalne ravnoteže

Potrebno je ustanoviti princip institucionalne ravnoteže: bez obzira ko proces vodi, ministarstvo, agencija ili komisija, mora postojati nadzorno tijelo sa jasnim ovlaštenjima, u kojem bi bili zastupljeni i nezavisni stručnjaci.

* Transparentnost štiti od reputacionog rizika

Transparentnost ne usporava investicije, naprotiv, ona ih štiti od reputacionog rizika i izjednačava uslove za sve.

* Najviši standardi za projekte koji utiču na životnu sredinu i kulturnu baštinu

Za projekte koji imaju uticaj na životnu sredinu i/ili kulturnu baštinu moraju važiti najviši standardi procjene i javne rasprave, sa realnim rokovima, stručnim tijelima i obavezom da se primjedbe uvažavaju ili obrazloži zašto nijesu.

* Lokalni sadržaj i obaveza minimalnog učešća

Strateški projekti trebalo bi da imaju i lokalni sadržaj, obavezu minimalnog učešća domaćih dobavljača i radne snage, plan obuke i transfera znanja, te podsticaje za reinvestiranje dobiti.

* Unaprjeđivanje regionalne ravnoteže stranih direktnih investicija

Kod stranih direktnih investicija važno je voditi računa o regionalnoj ravnoteži, što se može postići uvođenjem stimulansa za ulaganja u sjever zemlje i druga manje razvijena područja, te olakšice za investitore koji koriste domaće sirovine, ulažu u znanje, tehnologiju, preradu, otvaraju stalna radna mjesta i čuvaju prostor.

* Jačanje domaćih institucija

Potrebno je ojačati i domaće institucije, posebno Agenciju za strana ulaganja, kako bi se postigli najbolji efekti za zemlju prilikom stranih direktnih investicija.

* Usklađivanje sa EU pravilima

Strane direktne investicije trebalo bi da budu kompatibilne sa evropskim pravilima. Ako je članstvo u EU strateški cilj Crne Gore, onda bi pravila državne pomoći, konkurencije, javnih nabavki i

zelene taksonomije trebalo da budu sastavni dio svakog investicionog projekta. Time bi se poslao jasan signal ozbiljnim investitorima da u Crnoj Gori važe ista pravila kao i u EU.

